

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**YAHUDİLİK’TE KADINA BAKIŞ:
NİDDA ÖRNEĞİ**

Fatma TUNCAY BEYAZİPEK

22937010

Danışman

Doç. Dr. M. Hadi TEZOKUR

Diyarbakır 2025

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dinler Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**YAHUDİLİK’TE KADINA BAKIŞ:
NİDDA ÖRNEĞİ**

Fatma TUNCAY BEYAZİPEK
22937010

Danışman
Doç. Dr. M. Hadi TEZOKUR

Diyarbakır 2025

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum **“Yahudilik’te Kadına Bakış: Nidda Örneği”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

30.10.2025

Fatma TUNCAY BEYAZİPEK

ÖN SÖZ

Yaşam içerisinde kadının varlığı, yaratılış sebebi ve fiziksel özellikleri itibariyle çeşitli şekillerde konumlandırılmıştır. İnsan yaşamının vazgeçilmez unsuru olan din, kadının anlamlandırılmasına da kaynaklık etmiştir. Din, insan yorumuyla toplum içinde varolagelmiş bir olgudur. Dolayısıyla kadın, varlığı itibariyle kutsal metinlerdeki anlatıların yorumlanması sonucu değer problemini ortaya çıkaran negatif bir düzlemde yerini almıştır.

Yahudi inancına göre kadın, kutsal metinlerdeki pasajlarda yaratılış hikâyesinin olumsuz figürü şeklinde öne çıkmasının bir yansıması olarak fiziksel özellikleri ile kutsal alan ilişkisi kapsamında ötekileştirilmiştir. Kadının regl kanaması ritüel kirlilik olarak değerlendirilmiş ve kutsalla ilişkisini sınırlandırarak özenle uyması gereken yasaklar rutinini oluşturmuştur. Eril otoritenin kutsal kitaba olan müdalesiyle kadının kutsal alanla ilişkisi bütünüyle sınırlandırılmıştır. Bilhassa toplumda norm haline getirilen Kutsal Kitap yorumları, kadın ile Tanrı arasına bir set çekmiştir. Bu çalışma, Yahudi inancında olumsuz kadın algılarından hareketle kadının periyodik reglinin maddi ve manevi anlamda insanlarla ve daha ziyade kutsalla olan ilişkisini pratikteki negatif şekliyle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu açıdan kadının yaratılışı, aile ve ibadet hayatındaki rolleri ele alınmış olup nidda kavramıyla ritüel kirliliği ifade eden kadın fizyolojisinin doğal sonucu olan reglin kadın açısından nasıl değerlendirildiği aktarılmıştır.

Bu çalışmada şahsiyeti ve fikirleriyle konuma olan inancımı arttıran ve çalışma boyunca her anlamda desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. M. Hadi Tezokur’a şükranlarımı sunarım. Yüksek lisans dönemi süresince kendilerinden ders ve rehberlik olarak istifade ettiğim ve çalışmama engin tecrübeleriyle akademik boyut kazandıran sayın Prof. Dr. Canan Seyfeli’ye minnetle müteşekkirim. Yine yüksek lisans derslerinde fikirlerinden faydalandığım sayın Prof. Dr. Hayrettin Kızıl’a da katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Çalışmama teknik desteğiyle bana her türlü kolaylığı sağlayan arkadaşım Sayın Av. Dilber Sancak'a teşekkür ederim. Özel olarak gösterdiği özveri ile çalışmamı mümkün kılan sevgili eşim Şeyhmus Beyazipek'e, ders döneminde ve çalıştığım zamanlarda kendisinden uzak kaldığım biricik oğlum Mert Ali'ye de gönül borçlusu olduğumu belirtmek isterim.

Fatma TUNCAY BEYAZİPEK

Diyarbakır 2025

ÖZET

Bu çalışmanın konusu “Yahudilik’te Kadına Bakış: Nidda Örneği”dir. Konu, Yahudilik’te kadının regl döneminde ritüel anlamda kirli sayılarak insanlara ve nesnelere kirliliği bulaştırması ve kutsal alan ile ilişkisine ket vurulması bağlamında değerlendirilmiştir. Yahudilik’te hassasiyetle üzerinde durulan aile saflığı ile regl dönemi ilişkisi üzerinde durulmuştur. Konu, Yahudi geleneğinde kadına dair gelişen olumsuz algı ile sınırlandırılmıştır. Ritüel kirliliğin başkaca sebepleri de bulunmakla birlikte işlenen konu itibarıyla kadının özel hali olarak nitelendirilen nidda dönemi kirliliği üzerinde durulmuştur. Yahudi geleneğinde kadına dair gelişen olumsuz algının bir tezahürü olan nidda dönemi yasaklarının daha iyi anlaşılabilmesi maksadıyla çalışmanın birinci bölümünde Yahudilik’te kadının konumu, olumsuz anlatılar ekseninde işlenmiştir. Akabinde kadının konumuna kaynaklık eden yaratılış anlatısı ile aile ve ibadet hayatında kadın yansımalarına değinilmiştir. Yahudi kadının regl döneminde uyması gereken katı kurallar, uymadığı takdirde karşılaşacağı yaptırımlar ve kirlilikten arınma ritüelinin bir parçası olan mikve çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Böylece bu çalışma, Yahudi geleneğinin oluşturduğu olumsuz kadın algısı etrafında şekillenen nidda yasaları ile kadının katı temas kuralları aracılığıyla aile hayatından ve kutsal alandan uzaklaştırılmasının temelleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda Yahudi kadının fitri özelliğinden dolayı asırlardır ötekileşmesi problemine kaynaklık eden temel etkenin bizzat din değil, eril otoritenin zihninin bir yansıması olduğu ortaya konulmuştur. Böylelikle Yahudilik’te kadın çalışmaları literatürüne katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Yahudilik, Kadın, Nidda Yasaları, Ritüel Kirlilik, Aile Saflığı, Mikve, Regl.

ABSTRACT

The subject of this study is “The View of Women in Judaism: The Nidda Example”. The subject is evaluated in the context of the fact that women are considered ritually unclean during their menstrual period in Judaism, thus contaminating people and objects, and their relationship with the sacred space is hindered. The relationship between family purity and menstruation, which is emphasized with sensitivity in Judaism, is emphasized. The subject is limited to the negative perception of women in the Jewish tradition. Although there are other reasons for ritual impurity, the focus is on the pollution of the nidda period, which is considered a special state of women in terms of the subject covered. In order to better understand the prohibitions of the nidda period, which is a manifestation of the negative perception of women in the Jewish tradition, the position of women in Judaism is discussed in the first part of the study on the axis of negative narratives. Then, the creation narrative, which is the source of women's position, and the reflections of women in family and worship life are discussed. The strict rules that Jewish women must follow during their menstrual period, the sanctions they will face if they do not follow them, and the mikveh, which is a part of the ritual of cleansing from impurity, are discussed in the second part of the study. Thus, this study has attempted to understand the foundations of the removal of women from family life and sacred spaces through the nidda laws and strict contact rules that are shaped around the negative perception of women created by the Jewish tradition. In this context, it has been revealed that the main factor that has caused the problem of Jewish women being marginalized for centuries due to their natural characteristics is not religion itself, but a reflection of the mind of the male authority. Thus, it is aimed to contribute to the literature of women's studies in Judaism.

Keywords

Judaism, Woman, Niddah Laws, Ritual Impurity, Family Purity, Mikvah, Menstruation.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VII
ŞEKİLLER TABLOSU	VIII
1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE SINIRLARI	2
2. ÇALIŞMANIN AMACI YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
YAHUDİLİKTE KADINA GENEL BAKIŞ	7
1.1. Kutsal Metinlerde Kadının Yaratılış Anlatısı.....	7
1.2. Aile Hayatında Kadın.....	15
1.2.1. Evlilikte Kadının Hakları ve Sorumlulukları	17
1.2.2. Sotah Meselesi.....	21
1.2.3. Aguna Kadın	23
1.2.4. Levirat Evlilik	25
1.3. İbadet Hayatında Kadın.....	27
İKİNCİ BÖLÜM	30
NİDDA VE KADINA BAKIŞ	30
2.1. Nidda: Terim Anlamı	30
2.2. Nidda Anlayışının Dönüşümü	33
2.3. Baraita De Nidda	36
2.4. Nidda Yasaları.....	38
2.4.1. Ritüel Kirliliğin Süresi	41
2.4.2. Doğum Sonrası Ritüel Kirlilik	42
2.4.3. Fiziksel Sınırlar	47
2.4.4. Karet Cezası	52
2.5. Mikve	54
2.5.1. Mikve'nin Terim Anlamı	55
2.5.2 Mikve Ritüeli.....	57
2.5.3 Kadın Bağlamında Nidda ve Mikve.....	59

SONUÇ	66
KAYNAKÇA	75

KISALTMALAR

Bkz. Bakınız

c. Cilt

Chap. Chapter

Çev. Çeviren

Ed. Editör

s. Sayfa

S. Sayı

ss. Sayfalar arası

vb. Ve benzeri

vs. Ve sâire

Vol. Volume

yy. Yüzyıl

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1: Şüpheli Zina Töreni (renklendirilmiş) Matthijs Havuzu, 1686-1727	69
Şekil 2: Çile, Ephrahim Moshe Lilien (detay) 1908. Wikimedia	70
Şekil 3: Sotah Ritüeli, Jan Luyken, 1703-1762 Rijksmuseum.nl	71
Şekil 4: Phillip Medhurst Picture Torah 608. Boşananmak İsteyen Bir Eş. Tesniye, 24:1. Philip De Vere'nin Elinde Bulunan Phillip Medhurst İncil Çizimleri Koleksiyonundan Bir Baskı, St. George's Court, Kidderminster, İngiltere.	72
Şekil 5: MS 4. Yüzyılın Sonları İle 5. Yüzyılın Başlarına Ait Olduğu Düşünülen Ostia Antica'da Bulunan Mikve	73
Şekil 6: İstanbul Şişli Sinagog'unda Bulunan Mikve Örneği	74

GİRİŞ

Yahudilik, insanlık tarihinde yer edinen kadim bir inanıştır. Yahudi inancının kutsal kitabı olan Tevrat'ın yazılı bir dini kaynak olmasının yanında, sözlü dini yasaları ifade eden Talmud ise Tevrat'ın uzantısıdır. Söz konusu kutsal metinler ile sözlü tefsirler, Yahudi geleneğini oluşturan bir külliyatı ifade etmektedir.¹ Bu külliyat, varoluş, insan ilişkileri, dini öğretiler ile yaşama yön veren kaideler bütünü haline gelmiştir. Bu külliyatı ifade eden Yahudi geleneği, kültürün ve insan zihninin bir yansıması olarak Yahudi kutsal metinleri ekseninde gelişmiştir. Bu bağlamda kutsal ile gelenek ilişkisi yaşam içerisinde çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. Yahudi geleneği, coğrafi ve kültürel faktörlerin etkileri ile yaşamın kutsalı anlamlandırması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Yahudi geleneğinde kadının statüsü de kültür, gelenek ve ataerkil anlayış kapsamında yer bulmuştur.

Kadın, insanlık tarihi boyunca toplumların önemli bir parçası olarak rol almış olup hemen hemen her dinin kutsal metinlerinde ayrı olarak yer alan bir konu olmuştur. Kadın hakkında her ne kadar kutsal metinlerde çeşitli uygulamalar bulunmakta ise de bu uygulamalar zamanın şartlarına ve uygarlıklara göre çeşitli yorumlara sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda bir bütün olarak değerlendirildiğinde kadınların toplumdaki dini, hukuki ve sosyal statüsü belirlenmiştir. Kadının statüsü ve rollerinin biçimlenmesinde kutsal metinlerdeki var oluşu anlatan yaratılış hikayesi kaynaklık etmiştir.

Sami dinlerin ortak konularından olan yaratılış hikayesi ve Havva, Adem anlatısı yüzyıllar boyu çeşitli yorumlara yol açmış ve bu yorumlar zamanla toplumların zihniyeti haline gelmiştir. Benzer şekilde Yahudi kutsal metinlerinin ilk bölümünde insanın ve evrenin var oluşunu konu edinmiştir. Kutsal Kitap'ta insanın varoluşuna dair farklı anlatımlar mevcut olup bunların birinde önce Adem'in yaratılışı akabinde Havva'nın Adem için ve Adem'den yaratılmış olduğu belirtilmekte bir diğerinde ise

¹ Menachem M. Brayer, The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective, Ktav Publishing House Inc., New Jersey, 1986, 2.

kadın ve erkeğin insan olarak beraber yaratıldığından bahsedilmektedir. Bu iki anlatım tarzı Yahudi geleneğinde kadına bakışın temellerini oluşturmuştur.

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Çalışmanın konusu Yahudilik'te Nidda örneği üzerinde kadına bakıştır. Nidda, Yahudi geleneğinde kadınların rahim kaynaklı akıntılarını ve bundan ötürü ritüel anlamda kirlili sayılmalarını içeren geniş bir kavramdır. Nidda aynı zamanda ritüel kirlilikten kaynaklı temas yasaklarını gerektiren bir döneme verilen addır. Bununla birlikte nidda dönemindeki bir kadının, aile hayatının ve ibadet hayatının normaline devam etmesi için temizlenmesi gerekmektedir. Nidda konusu ele alınırken, terim anlamı, dini anlamı ve ritüel anlamı kadın bağlamında ele alınmıştır. Çalışma niddanın süreç içerisindeki anlamsal değişimi, baraita metninin bu değişim üzerindeki etkisi, regl dönemi, lohusalık ve ara kanamalarda uyulması gereken nidda dönemi kuralları ve ritüel kirlilikten arınmanın tek yolu olan mikve ritüeli ile sınırlandırılmıştır.

Konu Yahudi kutsal metinlerinde yaratılış hikayesinin yorumlanarak biçimlendirilmesi doğrultusunda ele alınmıştır. Yaratılış hikayesi varoluşu temsil ederken aynı zamanda kadının varlığının anlamlandırılmasına dayanak olmuştur. Çünkü yaratılışta Havva'ya ve Âdem'e yüklenen anlam yaşam içerisinde kadına ve erkeğe olan bakış açısını şekillendirmiştir. Yahudi geleneğinde kadın, yaratılış hikayesi tasvirlerinde Âdem'den sonra yaratılmıştır. Bununla birlikte, Tanrı Âdem'e ve Havva'ya cenneti vadetmişken, ikisinin cennetten kovulmasına sebep olan kişi Havva olarak aktarılmıştır. Bu iki durum, kadın algısının negatif bir çizgide yer almasına sebebiyet verecek yorumlara dönüşmüştür. Bu doğrultuda Yahudilik'te kadına genel bakış, Yahudi geleneğinde kadının aile hayatında evlilik içerisinde ve ibadet hayatındaki yansımaları ile sınırlandırılmıştır.

Tez çalışması giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu ve sınırları, amacı ve yöntemi ile çalışmanın kaynakları, birinci bölüm “Yahudilik'te Kadına Genel Bakış”, ikinci bölüm “ Nidda ve Kadına Bakış” başlıkları altında ele alınmıştır.

Birinci bölüm “Yahudilik'te Kadına Genel Bakış” başlığı altında işlenmiştir. Buna göre Yahudi kutsal metinlerinden hareketle Yahudi geleneğindeki kadın

algısının aile hayatında ve ibadet hayatındaki tezahürlerine yer verilmiştir. Birinci bölümün kapsamı aile hayatı başlığı altında, kadının evlilik hayatında sadakat meselesi, boşanma meselesi, kocanın ölmesi halinde bazı yaptırımlara tabi olması meselesi ve ardından kadının ibadet hayatındaki rolü işlenmiş ve bununla sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünün konusu nidda ve kadına bakıştır. Yahudilik'te nidda konusu baz alınarak daha özel bir perspektiften kadına bakışın yansımaları üzerinde durulmuştur. Burada Nidda ve Kadına Bakış başlığı altında, niddanın terim anlamı, nidda anlayışının evrimi, baraita metni, nidda yasaları ve mikve konuları işlenmiştir. Nidda konusu, Yahudi kadının regl periyodu, ara kanamaları ve lohusalık dönemini kapsayan ritüel kirlilik ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın ana konusu ikinci bölümde aktarılmıştır. Kadının regl kanaması ile kadının kirli sayılması etrafında dönen nidda yasaları ve yasaların bağlayıcılığının gelenek temelli olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda kadının ritüel kirliliğini dönemsel olarak ifade eden nidda yasalarının evvela ne anlama geldiğine akabinde anlamsal olarak bağlamının değişmesine sebep olan tarihsel evriminin temel dinamiklerine yer verilmiştir. Kadına atfedilen ritüel kirliliğin süresi ve temas yasakları detaylıca işlenmiş olup, yasalara riayet etmemenin yaptırımı da aktarılmıştır. Son olarak tapınak yıkılmadan önce ritüel kirlilikten arınmanın yolu kurban kültüyen, Miladi 70'te tapınağın ikinci defa yıkılmasından sonra arınma ritüeli esas bağlamından saparak sadece mikve üzerine yoğunlaşmış ve bu yönüyle mikve detaylı işlenmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde Yahudilik'te kadına bakışın, yaşamın kutsal etkilemesi itibariyle kutsal metinlerdeki anlam orjininden farklı bir zemine taşındığı ortaya konmuştur. Bu doğrultuda her bölümün amacına yönelik sonuçları sunulmuştur. Yahudi kutsal metinlerindeki yaratılış hikayesi odağında yerleşik hale gelen yorumların, yaşam içerisinde, aile hayatında ve ibadet hayatında kadının konumunu şekillendirdiği tespit edilmiştir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmanın amacı Yahudilik'te kutsal metinlerden hareketle gelenek içerisinde şekillenen kadın portresi ve bu portrenin aile hayatında ve ibadet hayatındaki rolünü

ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Yahudilik'te kadına genel bakış, yaratılış hikayesinin gelenek içerisindeki yorumlanış tarzı ile aile ve ibadet hayatında kadının karşı karşıya kaldığı durumların neler olduğunun aktarılması hedeflenmiştir. Yapılan yorumların kadının evlilik hayatını ve kutsal alan ile olan ilişkisini pratikte hangi yönlerden etkilediği ve kadını ne ölçüde sınırladığını ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu anlamda kadının statüsüne yansıyan tablonun temellerine inmek, aile içerisinde ve kutsal alanda hakim olan bakış açısının Tanrı'nın iradesinin mi yoksa geleneğin dayatmasının mı sonucu olduğunu göstermek hedeflenmiştir.

Çalışmanın temel amacı, insanlık tarihinde kadının cinsiyet hiyerarşisinde ikinci planda yer almasının nedeninin dinsel temelli geleneğe, kültüre ve ataerkil toplumlara dayandığını ortaya koymaktır. Bununla birlikte kadına yönelik gelişen olumsuz tutumların yaşamın kutsal kitabı etkilemesinin bir ürünü olduğunun kabul edilip yeniden yapılandırılması gerektiğine dair görüşleri aktarmak hedeflenmiştir. Çalışmanın amaçlarından biri de, günümüzdeki olumsuz Yahudi kadın algısının Kutsal Kitap'taki olumsuz kadın figürlerine dayandığını ortaya koymaktır. Bununla birlikte gelişen talihsiz kadın anlayışının, yaratılış hikayesinde Havva'nın ilk günahın baş aktörü olarak tasvir edilmesinin bir sonucu olduğunu aktarmak da amaçlanmıştır.

Çalışmada Yahudilerin kadına bakışını genel hatlarıyla örneklendiren nidda konusunun arka planının ortaya çıkarılması ve daha iyi anlaşılmasını sağlama hedeflenmiştir. Kadının kutsal alan ile ilişkisini belirleyen ana faktör olan niddanın, aile ve ibadet hayatındaki rolünü ritüel kirlilik fikri üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu anlamda Nidda Yasaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Konuya temel teşkil edecek kavramların tanıtılmasına öncelik verilmiştir. Kavramsal çerçevenin genelden özele tanıtılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Yahudi geleneğinde evlilik hayatında kadın algısının ifade edilmesi adına sotah, levirat ve aguna kavramları açıklanmıştır. Bununla birlikte nidda, Baraita de Nidda, ritüel kirlilik, karet cezası, mikve havuzu ve mikve ritüeli kavramları ise yaratılış hikâyesine atıfla kadının betimlemesi, aile hayatında ve kutsal alanda kadının sınırlı rolleri Yahudilik'te kadının konumunu anlamaya ışık tutacak şekilde ele alınmıştır.

Yahudilik'te kadına bakış ve Nidda yasaları ile ilgili hususlar betimsel, fenomenolojik ve analitik yöntemlerle ortaya konulmuştur. Çalışma için öncelikle literatür taraması yapılmış olup konuyla ilgili kaynaklar tasnif edilmiştir. Tezin ana konularını oluşturmak üzere detaylı bir doküman analizi yapılmıştır. Çalışmanın amacı Yahudi geleneğinde kadın algısı ve bu algının aile ve ibadet hayatındaki yansımaları ile nidda ilişkisi olduğundan elde edilen bulgular amaca paralel bir şekilde süzgeçten geçirilerek aktarılmıştır.

Çalışma yürütülürken Kutsal Kitap ve Kutsal Kitap'ın yorumu olan Talmud temel alınmıştır. Çev. Michael L. Rodkinson Babil Talmud'u, Talmud'un ilk bölümü olan Mişna'nın konuyla ilgili Naşim (Kadınlar) ve Tohorot (Saflik) bölümleri incelenmiştir. Beş bölümden oluşan Türkçe çeviri ve yorumlarıyla Tora ve Aftara, Yahudilik ansiklopedilerinden olan Yusuf Besalel'in üç ciltlik ansiklopedisinden yararlanılmıştır.

Yahudilik'te kadına genel bakış incelenirken, "İsmail Taşpınar, Yahudilik ve Hristiyanlık", "Salime Leyla Gürkan, Yahudi ve İslâm Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennetten Düşüş", "Paul Heger, Women in the Bible, Qumran and Early Rabbinic Literature", "Şir Muhammed Dualı, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Olumsuz Kadın Algısı", *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihî, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*, 2018, 305-328. "Asife Ünal, Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi", "Hakkı Şah Yasdıman, Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", "Fatih Eroğlan, Yahudi Kutsal Metinleri Çerçevesinde Kadın", "Hakkı Şah Yasdıman, "Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2002): 141. "Carol Meyers, Women, Ancient: Biblical Representations", "Mary Daly, Beyond God the Father", "Süheyla Kadıoğlu, Bitmeyen Savaşım, Kadın Hareketleri Tarihi" eserlerinden faydalanmıştır.

Aile hayatında kadın konusu incelenirken, "Menachem M. Brayer, The Jewish Woman in Rabinic Literature", "Yaacov Vainstein, The Cycle of Jewish Life", "Altıntaş, Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller", "Muhammed İsmail Hiçyılmaz, *Yahudilik'te aile ve kadın* (Master Thesis, 2023), 24., "Cihat Şeker, Yahudilik'te Evlilik ve Cinsellik Anlayışı/Ahlakı",

“Meryem Şahin Akyol, “Yahudi Geleneği Perspektifinden Kadının Ailedeki Statüsü”, *Dinler Tarihi* 1/2 (31 Ekim 2024): 276.“Mehmet Akif Aydın, Aile”, “Asife Ünal, *Yahudilik’te, Hristiyanlık’ta ve İslâm’da evlilik* (T.C. Kültür Bakanlığı, 1998), 42., “Daphne Hampson, Theology and Feminism”, “Ronald de Vaux, Yahudilik’te Aile, çev. Ahmet Güç”, “Mustafa Daşkın, *Yahudilik tarihinde kadın statüsünün değişen görünümleri* (Dokuz Eylül Üniversitesi, 2024), 41., “Ali İhsan Yitik, Semitik Dinlerde Algı ile Gerçeklik Arasında Kadın”, “Neamat Ullah, Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi”, “Erdinc İcten, Yahudilik’te Ketuba”, “Yael V. Levy, “The Agunah and the Missing Husband: An American Solution to a Jewish Problem”, “Ali Osman Kurt, Yahudilik’te Levirat Evlilik Geleneğinin Tutsak Ettiği Kadınlar”, “Dvora E. Weisberg, *Levirate Marriage and the Family in Ancient Judaism* (Brandeis Üniversitesi Yayınları, 2009)., eserlerinden faydalanılmıştır.

İbadet hayatında kadın konusu incelenirken, “Cynthia Ozick, Notes toward Finding the Right Question: A Vindication of the Rights of Jewish Women”, “Hesna Serra Aksel, “Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (30 Haziran 2021): 154-155.“ Hakkı Ş Yasdımın, “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2002): 109.“ Muhammed İsmail Hiçyılmaz - İsmet Eşmeli, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı = Male-Dominate Understanding of Judaism”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2020): 72-87.“Ramazan Işık, “Dini Sorumluluklar Bağlamında Kadının Statüsü”, *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sempozyum)*, 2012, 651.“M. Hadi Tezokur, “Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve’nin Yeri ve Önemi”, *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sempozyum)*, 2012, 110. “Saliha Aksan (İslim), Yahudilik’te Kadın Peygamberler ", eserlerinden faydalanılmıştır. Buna ek olarak kaynakça bölümünde detaylandırılan birden internet sitelerinden de istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE KADINA GENEL BAKIŞ

Bir din olarak Yahudilik'te kadına bakışı anlamak kutsal metinler ile geleneğin yorumları arasındaki ilişkiye ışık tutmakla mümkündür. Nitekim insan zihninin kutsal metinleri anlamlandırması yaşamı biçimlendirdiği gibi kadına bakış da bu bağlamda şekillenmiştir. Yahudilik'te kadına bakış, Kutsal Kitap'ta, aile hayatında ve ibadet hayatında kadının konumunun Kutsal Kitap'taki ifadeleri ile *rabbi* geleneğin dönüştürdüğü yorumları açıklanması ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda kadına genel bakışın Yahudi geleneğinde nasıl şekillendiğini ortaya koymak hedeflenmiştir. Yahudi kutsal metinleri ışığında kadının yaratılış öyküsü, kadının yaratılış şekli, yaratılış sebebi ve fitri özellikleri çerçevesinde nasıl konumlandığı betimsel bir yöntemle ele alınmıştır. Yahudilik'te kadına genel bakış konusunu ve bunun günümüzdeki şeklini temelinin anlamak adına aile hayatında kadının evlilik içerisindeki hak ve sorumlulukları, evlilik hayatında sadakat meselesi olan *sotah*, tarafların boşanması halinde söz konusu olan *aguna*, kocanın ölmesi halinde gündeme gelen *levirat* konuları ve ardından ibadet hayatında kadının yeri işlenmiştir.

1.1. KUTSAL METİNLERDE KADININ YARATILIŞ ANLATISI

Yahudilik'te evrenin ve insanın yaratılma bahsi, Tevrat'ın ilk bölümü olan Tekvin kısmında yer alır. Henüz hiçbir şey mevcut değilken öncelikle Tanrı'nın yeri ve göğü yarattığı², akabinde insanı kendi suretinde yarattığı, insanı erkek ve dişi olarak birlikte yarattığı ve onları kutsadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Tanrı'nın kadına ve erkeğe yeryüzünde çoğalıp egemen olmalarını emrettiği belirtilmektedir.³ İlk anlatı olan bu ifadelerde, Tanrı'nın insanı kendi suretinden iki ayrı cinsiyette ancak eşit olarak yarattığı anlaşılmaktadır. Tanrı'nın kadını da erkeği de kutsadığı anlaşılmakta olup birinin diğerine nazaran herhangi bir üstünlüğü olduğuna ilişkin bir ifade yer almamaktadır. Ancak Tekvin kısmının ikinci bölümünde, Âdem'in yalnız kalmasının iyi olmadığı ve Tanrı'nın Âdem'e uygun bir yardımcı yaratacağı zikredilmiştir. Zira

² Tekvin, 1:1.

³ Tekvin, 1:27-28.

Tanrı'nın yarattıkları arasında Âdem'e uygun bir yardımcı bulunmayınca Âdem uykuduyken onun kaburga kemiğini alıp ete bürümüştür. Ve böylelikle Havva Âdem'den meydana gelmiştir.⁴ *Âdem, 'İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir' dedi, Ona 'Kadın' denilecek, çünkü o adamdan alındı'*⁵ şeklinde bir tasvir mevcuttur. Bu ifadeler açısından kutsal kitabın Tekvin kısmındaki iki ayrı bölümde farklı anlayışlara sebep oluşturacak anlatımlar mevcuttur. Burada belirtmek gerekir ki, yaratılış kıssasının çelişkili olduğu anlaşılan sözleri Elohist ve Yahvist⁶ kaynakların anlatım tarzından mütevellittir. Elohist metne ait ifadelerde kadın ve erkeğin birlikte lanse edilmesi, cinsiyet üstünlüğüne vurgu yapılmaksızın bütünü meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Kadının ve erkeğin Tanrı suretinde yaratılan insan olduğu ve kutsiyetlerinin aynı oranda olduğu ifade edilmiştir. Tekvin'deki yaratılış anlatısına göre Tanrı, cinsiyet belirtmeksizin insanın yeryüzünün hakimi olduğunu irade etmiştir. Bu doğrultuda Tanrı'nın emirlerinin direkt olarak kadına ve erkeğe yönelik olduğu ve herhangi bir ötekileştirme ifadesinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.⁷ Tevrat'ın Yahvist metninde geçen yaratılış kıssası, Elohist metninde anlatılan yaratılış kıssasıyla kıyaslandığında bazı farklılıklar içerdiği görülmektedir. Âdem'in yaratılışının anlatıldığı Yahvist metninde yerin ve göğün yaratılmasının ardından ilk olarak Âdem'in yaratıldığından bahseder. Yahvist metne göre Tanrı topraktan yaptığı şekle nefes vererek insanı yani Âdem'i (Adam) yaratır. Âdem burada Havva olmadan tek başına vurgulanmıştır. Âdem'in yaratıldığı aşamada kadının henüz yaratılmadığı anlaşılmaktadır.⁸ Anlatıya göre Âdem'in yaratılmasının esas sebebi toprağı işlemesidir. Bu sorumluluğun verilmesinin akabinde Tanrı Âdem'i Aden cennetindeki bahçe ve toprak işlerini yürütmesi için göndermiştir. Âdem'i Aden cennetine gönderen Tanrı yalnızca bir ağaca yaklaşmasını yasaklamıştır. Anlatı boyunca Âdem tek başına zikredilmiştir. Öyleki Tanrı bu tek başınalığın Âdem açısından iyi olmadığını ve onun

⁴ Tekvin, 2:18-22.

⁵ Tekvin, 2:23.

⁶ Yahudi Kutsal Kitabı olan Tevrat'ın iki farklı yazar tarafından ele alındığı düşünülmektedir. Bu yazarlardan birinin Tanrı'ya atıfta bulunurken sürekli olarak 'Yahveh' adını kullandığı görülmüş bu sebeple bu anonim yazara Yahvist adı verilmiştir. Bunun yanısıra açıkça farklı bir odak ve üslup kullanan başka bir yazar genellikle Tanrı'dan 'Elohim' adıyla bahsetmiş olup bundan ötürü bu anonim yazara 'Elohist' adı verilmiştir. <https://www.quora.com/What-is-the-significance-of-Yahweh-Yahwist-Elohim-Elohist-regarding-the-Torah>, Dick Harfield, Erişim tarihi 8.02.2025.

⁷ İsmail Taşpınar, Yahudilik ve Hristiyanlık (İstanbul: İfav Yayınları, 2017), 85-86.

⁸ Salime Leyla Gürkan, "Yahudi ve İslâm Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennetten Düşüş", İslâm Araştırmaları Dergisi 9 (2003), 6.

bir yardımcıya gereksinimi olduğunu irade eder. Bu nedenle Tanrı Âdem'e uygun, Âdem'in kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Özetle Âdem Tanrı'nın bahçesine bakmak için yaratılmışken Havva'nın, Âdem'in yalnızlığını gidermek ve onun işlerine yardımcı olmak için yaratıldığı ifade edilmiştir. Yahvist metindeki anlatıda Havva'nın yaratılış sırası önem arz etmektedir. Çünkü Havva Tanrı yeri, göğü, Âdem'i, kara ve havadaki hayvan türlerini yarattıktan sonra Havva'yı yaratmıştır.⁹ Yahvist anlatıda kadının gerek yaratılış sırası ve şekli gerekse de yaratılış amacı bakımından ikincil bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.

Elohist ve Yahvist anlatının gelenek içerisinde yorumları kadın algısı açısından farklı anlayışları beraberinde getirmiştir. Yahvist anlatıya göre, Âdem'in yaratılışı Tanrı'nın müstakil bir eylemiyken, kadının yaratılışına Âdem kaynaklık etmiştir. Zaten kadının yaratılma sebebi de Âdem'in yalnız hissetmesi olmuştur. Bu sebeple kadının varlığı, konumu, görevleri ve sınırları kutsal kitabın en temel anlatısı olan bu yaratılış öyküsü kapsamında çerçevelenmiştir. Yahudi geleneği, Havva öyküsü üzerinden kadına bir rol biçmekte ve bunu da Tanrı'nın bir iradesi ve takdiri olarak yansıtmaktadır.¹⁰ Buna karşın Elohist anlatıda ise kadın ve erkeğin yaratılış sırası ve yaratılış kaynağı daha farklı perspektiften yorumlanmıştır. Bu doğrultuda erkeğe kıyasla kadın biyolojik ve psikolojik açıdan farklı olmanın yanı sıra kadın ile erkek eşittir. Tevrat'ın Tekvin kısmında, erkeğin yaratılış kaynağı kutsal iken kadının yaratılış kaynağı zaten kutsal olan erkekten zuhur ettiğinden dolayı daha fazla kutsal sayıldığı kabul edilmiştir. Yine Tevrat'ta belirtildiği üzere kadın ve erkeğin yaratılışı arasında bir hiyerarşiden ziyade bir bütünü tamamladıkları ve Tevrat'ın İsraoğullarına gönderilişinde sadece erkeklerin değil kadınların da topluluğa dahil olmasının elzem olduğu ifade edilmiştir.¹¹ Kadının tarih boyunca geleneğin oluşturduğu düzen içerisinde karşı karşıya kaldığı durumların, toplum nezdinde yaratılış bahsindeki ifadelerden çıkarılan yorumlara dayanarak Tanrı iradesine açılan bir kapı olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda Âdem'in bir parçası olarak yaratılan Havva'nın, Yahvist

⁹ Paul Heger, *Women in the Bible, Qumran and Early Rabbinic Literature* (Leiden: Brill, 2014), 26-28.

¹⁰ Şir Muhammed Dualı, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Olumsuz Kadın Algısı", *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihi, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*, 2018, 305-328., 309.

¹¹ Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi 3 Cilt Takım* (Gözlem Gazetecilik Basın Ve Yayın A.ş, 2002), 304-305.

metinden hareketle yaratılış kıssasının yansıması olarak Âdem'den sonra ve Âdem'in kaburgasından yaratılması, yaşam içerisinde erkeğin üstünlüğü şeklinde yorumlanmış ve varoluşunu erkeğin izin verdiği ve uygun gördüğü rollerde erkeğe bağlı olarak devam ettirmiştir. Havva'nın prototipi olduğu bu kadın anlayışı, kadının varolma sebebi ve amacını belirlemiş ve bu düzlemde yorumlanıp temel bulmuştur. Buna karşın Elohist metinlere göre kadın ve erkeğin yaratılış sırasında öncelik sonralık ilişkisi olmadığı ve Tanrı'nın kendi suretinden kadını ve erkeği beraber yarattığı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda yaşam içerisinde kadın ve erkeğin varlığının birlik ve bütünlüğü ifade ettiği algısı ortaya çıkmıştır. Ancak Yahudi geleneğinde kutsal metinlerin farklı yorumları yaşam içerisinde kadına dair olumlu söylemlerin arka planda kaldığı, aile ve ibadet hayatının pratiğinde olumsuz bir ekseninde yer aldığı görülmüştür.

Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması bahsi beraberinde kadının hangi özelliklere sahip olması gerektiğiyle ilgili çeşitli algılar oluşmuştur. Bu anlamda yaratılış bahsindeki kaburga kemiği donesi, vücutta bulunduğu konumu itibarıyla kadına yansıyan bir takım özellikler atfetmiştir. Kaburga kemiği içtedir dolayısıyla kadın pek görünür olmamalıdır. Kaburga kemiği kolun altındadır dolayısıyla kadın himaye edilmelidir. Kaburga kemiği başın altındadır, dolayısıyla kadın itaatkâr olmalıdır. Kaburga kemiği vücudun sadece bir parçasıdır, dolayısıyla kadın erkekten bağımsız değildir şeklinde bir anlayış gelişmiştir. Kadının kutsal metinlerden hareketle gelenek içerisinde yorumlanması, kadının sadece kaburga kemiği ile olan ilişkisiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda diğer organlardan biriyle özdeşleştirilmemiş olması üzerinden de birçok fikir ortaya atılmıştır. *“Kadının erkeğin başka bir bölgesinden değil de kaburga kemiğinden yaratılışı üzerinde Midraş koleksiyonundan Genesis Rabbah'da şöyle bir yorum yapılmaktadır: Kadın Âdem'in mağrur olmasın diye başından, her şeye bakmaya istekli olmasın diye gözünden, her şeyi, duymaya meraklı olmasın diye kulağından, çok konuşmasın diye ağzından, kıskanç olmasın diye kalbinden, aşırmaya hevesli olmasın diye elinden, çalıştırma heveslisi olmasın diye de ayağından yaratılmamıştır. Âdem'in kaburgasından gizli, mütevazı bir yerinden yaratılması kadının mütevazı, gösteriştan hoşlanmayan ve gizli bir münzevi olması*

içindir. Ancak kadın Tanrı'nın tasarımını ve amacını bozmaktadır".¹² Görüldüğü üzere kadının fitratı, din adamları tarafından kutsal kitaba dayanarak kaburga kemiği ile bağlantılı olan ve olmayan birçok şey üzerinden belirlenmiş aksi niteliklerin ise Tanrı'nın tasarımına aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu anlamda kadının yaşam içerisindeki konumu, Kutsal Kitap'taki ifadeler ile Kutsal Kitap'tan din adamlarının zihnine yansıyan tablonun bir kombinasyonu olduğunu söylemek mümkündür.

Yahudi Kutsal Kitap'ında yer alan insan ile Tanrı'yı karşı karşıya getiren, insanı ebedi huzurdan alıkaoyan ilk günah vakıası da Havva (kadın) açısından talihsiz bir anlatı olarak addedilebilir niteliktedir. Anlatıya göre yılan, Tanrı'nın yarattığı hayvanlar arasında en sinsi olanıydı. Yılan kadına Tanrı'nın yasakladığı ağaca yaklaştıkları takdirde ölmeyeceklerini aksine bilge olup Tanrı gibi olacaklarını salık vermiştir. Bunun üzerine yasaklı ağaca yaklaşmak kadına cazip geldiğinden kadın, yasaklı ağacın meyvesini koparıp yemiş ve kocasını da yemeye ikna etmiştir. Bunun üzerine ikisi de doğru ve yanlış anlar hale gelmiştir. Akabinde Tanrı'nın sözünden çıktıkları gerekçesiyle Tanrı yılanı, tüm hayvanların en lanetlisi olduğunu ve yerde sürüneceğini; kadına, kocasını arzulayacağını, çocuk doğururken acı çekeceğini ve kocasının hakimiyetinde olacağını; Âdem'e de karısına uyduğu için ancak zorlukla topraktan verim alabileceğini ve ölümlü olacağını bildirerek cezalandırmıştır.¹³ Tekvin kısmının üçüncü babında yer alan ayetlerde Tanrı Âdem ile Havva'yı yarattıktan sonra onları cennetine almıştır. Cennette her şey onların hizmetine sunulmuştur. Ancak uymaları gereken tek kural yasaklı ağaçtan uzak durmaktır. Tanrı'nın sunduğu bütün nimetlere rağmen şeytan olarak tasvir edilen yılan figürüne uyup yasağı ilk çiğneyen Havva olmuştur. Havva aynı zamanda Âdemi de günaha azmettirmiştir. Dolayısıyla Havva nimetlere nankörlük etmiş ve Tanrı'nın emrinden çıkıp ilk günaha girerek Âdem'i de kötülüğe teşvik etmiştir. Anlatıda Havva, yılan figürünü bile geri planda bırakıp insanlığın seyrini hem kadın cinsi hem de erkek cinsi için ebedi olarak bedel ödeyecek şekilde etkilemiştir. Havva sadece insanlığın anası değil aynı zamanda nankörlüğün, kontrolsüz arzunun, baştan çıkarmanın, cüretkar olmanın, isyankar

¹² Asife Ünal, "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2017): 103-115.

¹³ Tekvin, 3:1-20.

olmanın ve erkeğin hatalarının sorumlusu olan bir ikondur.¹⁴ Havva yani kadın insanlığın illeti ve yanı sıra erkeğin de yanlışlarının illeti olarak kalmıştır. Tekvin’de yer alan insanın cenetten kovulma serüveni, konuyla ilgili ifadeler ve ifadelerin yorumlanması, kadın açısından kadın olmayı taşımak zorunda olduğu bir yük haline getirmiştir.

Yahudi geleneğinde kadının yaratılış anlatısı, işlenen günah ve yüklenen sorumluluk bağlamında değerlendirildiğinde kadına yansıyan birtakım olumsuz özelliklere dayanak oluşturmuştur. Yahudi geleneğinde kadın algısının oluşumunda Havva kıssası önemli bir yere sahiptir. Nitekim Tanah Külliyatı¹⁵ gözden geçirildiğinde, günah ve kötülükle anılan birden fazla kadın figürü ile karşılaşmak mümkündür. Bu kıssalardan bazılarını kısaca değinmek faydalı olacaktır. Örneğin, Tevrat’ın Tekvin bölümünde Tamar’ın kılık değiştirmek suretiyle kayınpederi Yahuda ile cinsel ilişkiye girmesi sonucu hamile kalmasını konu edinen olayın aktarılmasıdır.¹⁶ Bu hikâyede her ne kadar ilişkiye girmeyi teklif eden Yahuda ise de suçlanan, gelini Tamar’dır. Bir diğer çarpıcı örnek ise Lut’un kızlarının babalarını sarhoş ederek onunla ilişkiye girmek suretiyle hamile kaldıklarını anlatan Tevrat kıssasıdır.¹⁷ Yapılan çirkin davranıştan sarhoş olduğu için Lut’un haberi olmazken, bu işi kurgulayarak hayata geçiren yine kadın yani Lut’un kendi kızları olmaktadır. Burada zikredilmesi gereken bir diğer Tevrat kıssası, Kral Davut’un askerlerinden biri olan Uriya’nın karısı ile zina etmesi hadisesidir. Bir kral olarak Davut’un hem evli bir kadın ile zina etmesine hem de kadının eşinin ölmesine sebebiyet vermesine rağmen, cezanın doğrudan Davut’a değil de zina sonucu doğacak olan bebeğe kesilmesi yolu ile kadının (annenin) cezalandırılması¹⁸ şeklinde bir anlatı mevcuttur. Yine olumsuzlukları ile kadını ön plana çıkaran Rahel’in, eşi olan İshak’ı yalan ve hilekârlık ile aldatması olumsuz kadın imajı açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.¹⁹ Bilge bir Kral olmasına rağmen eşlerinin yönlendirmesi sonucu putlara tapan Süleyman’ın yaptığı

¹⁴ Hakkı Ş Yasdıman, “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2002): 103.

¹⁵ Yahudilik’in Ana Mukaddes Metinlerini İçeren Kanonik Bir Koleksiyonudur.

¹⁶ Tekvin, 38:4-26.

¹⁷ Tekvin, 19:30-35.

¹⁸ II. Samuel, 12:13-18.

¹⁹ Tekvin, 27:1-46.

eylemenden ötürü kendisinin değil suçlu olarak kadınların ön plana çıkartılması²⁰, Yahudi Kutsal metinlerinde şekillenen olumsuz kadın algısına verilecek bir diğer örnek özelliği taşımaktadır.²¹ Tevrat'ta geçen ve burada hepsini ele almayacağımız örneklerde kadınların zinacı, kötülüğe teşvik eden, kurnaz, şehvetine düşkün, kıskanç, putperestliğe düşkün olması gibi özelliklerle yerildiği görülmektedir.

Yahudi geleneğinde Kutsal Kitap'ta yalnızca olumsuz kadın figürleri bulunmamakta olup bunun aksine örnek kadın modelleri de aktarılmıştır. Olumlu kadın figürlerine yer verilen bu bölümlerde kadının bazı özellikleri itibariyle övüldüğünden, Yahudi neslini var ettiğinden ve onu koruduğundan bahsedilmiştir.²² Sözgelimi Yahudilik'te kadın peygamberlik müessesesinin bulunması ve Tevrat'a göre ilk kadın peygamber olarak zikredilen Miryam'ın Mısır'dan çıkışta İsrailoğullarına liderlik etmesi buna bir örnek teşkil etmiştir.²³ Buna ek olarak kadın peygamber olarak Tevrat'ta belirtilen, Sara, Ester, Hanna, Hulda ve Abigail'in Yahudi halkının selameti için uğraş verdikleri ve Tanrı tarafından yüceltildikleri ifade edilmiştir.²⁴ Bununla birlikte önemle belirtmek gerekir ki Tevrat'ta Yahudi ırkının dini kimliğinin devam ettiricisi olan taraf kadındır. Bu doğrultuda kişinin Yahudi olarak kabul edilebilmesinin şartı babasının değil, annesinin muhakkak Yahudi olmasıdır.²⁵ Sonuç itibariyle Tevrat'ta olumlu kadın figürlerinin de bulunduğu ve kadınların hem peygamberliği hem de müspet özellikleri sebebiyle övüldüğü görülmektedir.

Yahudi geleneğinde kadının; yaratılış sırası, şekli ve kutsal metinlerdeki anlatılarında ekseriyetle günahkâr aktör olması sebebiyle kadın oldukça olumsuz bir çerçeve içerisine hapsolmuştur. Kadın ya günah işlemiş ya da günaha sebebiyet vermiştir. Diğer bir deyişle olumsuz anlamda erkeğin omuzlarına yüklenmesi gereken sorumluluklar, itina ile alınıp kadının kamburu haline getirilmiştir. Bununla birlikte kutsal metinde göze çarpan en temel husus, baskın bir eril anlatı tarzıdır. Hatta Tanrı

²⁰ I. Krallar 11: 1-8.

²¹ Dualı, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Olumsuz Kadın Algısı".

²² Fatih Eroğlan, "Yahudi Kutsal Metinleri Çerçevesinde Kadın /Woman in Jewish Scriptures", *Her Dem Kadın*, 01 Ocak 2021, 38.

²³ Tolga Savaş Altınel, "MİRYAM PEYGAMBERİN KİMLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME", *Dini Araştırmalar* 23/59 (15 Aralık 2020): 467.

²⁴ Eroğlan, "Yahudi Kutsal Metinleri Çerçevesinde Kadın /Woman in Jewish Scriptures", 39.

²⁵ Hakkı Şah Yasdımın, "Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2002): 141.

erillikle bağdaştırılmıştır. “Tevrat metinleri eril ağırlıklı yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Bahsi geçen eril yapı, içerisinde rahipler, bilginler, saray mensuplarını barındıran ağırlıklı eğilim, erkek seçkinler sınıfına yöneliktir. Tevrat’ta 137 kadın adı geçmektedir. Bu sayı Tevrat’ta geçen toplam isimlerin sadece yüzde 8’ine denk gelmektedir. Tevrat’ın genelini düşündüğümüzde oldukça az sayıda olduğundan bahsedebiliriz.²⁶” Kutsal metnin ifadeleri ve bunun etrafında şekillenen algı itibarıyla pratikte günah kime ait olursa olsun suçlusu kadın olarak telakki edilmiştir. “Tevrat’ta kadın, erkeğin cennetten yeryüzüne indirilmesine ve onun kederine sebep olmuştur. Gerçekte kadının üzerine yüklenen suçluluk duygusu ataerkinin ilkel yalanıdır. Bu yanlış inanç cennetten kovulma rolünü ataerkiye sermaye etmiştir. Mesele çok basittir. Körü körüne desteklenen ve “ilk günah” olarak ifade edilen bu peşin hükümler ataerki dinin mesajıdır. Buna göre kadınlar ilkel günah keçileri olarak yansıtılmaktadırlar.²⁷” Yahudi geleneğinde bu bakış açısı zaman içerisinde yerleşik hale gelmiş ve eril zihniyetin dinsel dayanağı hale gelmiştir. Nitekim Tekvin’deki yaratılış anlatısı Havva’nın Âdem için, Âdem’in kaburga kemiğinden yaratılması kadının daha başlangıçta geri planda olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu anlayış itibarıyla Havva emsalinde kadın, insanı ölümsüz olmaktan çıkarıp ölümlü ve kederli bir yaşama sürüklemiştir.²⁸

Yahudilik’te kadına bakış eksik yönleriyle kaleme alınmıştır. Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda kadının konumu doğru şekilde ifade edilememiş ve Kutsal Kitab’ın ilahi mesajı anlaşılamamıştır. Dolayısıyla kadın algısı bu eksende olumsuz yaklaşımlarla ele alınmış ve kadın yaşam içerisinde sınırlı rollerde vücut bulmuştur. Yahudilik’te kadın algısının eksik perspektiften yorumlanmasının temeli Yahudi ve Yahudi olmayan tarihçilere dayanmaktadır. Bu bağlamda Yahudi geleneğinde kadın algısının olumsuz şekilde gelişmesinin temel nedeni, kadın konusundaki çalışmalarda

²⁶ Carol Meyers, “Women, Ancient: Biblical Representations”, The Cambridge Dictionary of Judaism and Jewish Culture, ed. Judith R. Baskin (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 646-647.

²⁷ Mary Daly, Beyond God the Father, Boston, Beacon Press, 1985, s.46-47.

²⁸ Süheyla Kadıoğlu, *Bitmeyen Savaşım, Kadın Hareketleri Tarihi*, 1. baskı (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2001), 14.

tarihi literatürü meydana getiren eserlerin çoğunun erkekler tarafından taraflı bir şekilde kaleme alınmasıdır.²⁹

Yahudi kutsal metinleri, yerleşik kadın algısına kaynaklık eden bir projeksiyon haline gelmiştir. Elbette ki bu projeksiyondan yansıyan ve yaşam içerisinde rasyonelleşen kadın motifleri, erkeğin üstünlüğüne iman etmiş din adamları için kaçınılmaz bir fırsat olmuştur. Yahudi kutsal metinlerinde Yaratılış Hikâyesi başlığı altında, kutsal metinlerden hareketle geri plandaki kadın portresinin temelleri izah edilmiştir.

Kutsal Kitab'ın kadının fitratına ve tarihteki kadın figürlerinin olumsuz yönlerine vurgu yaptığı görülmüştür. Bu durum kutsal metinlere göre dini yaşamını biçimlendiren Yahudilerin sosyal, siyasi ve dini yaşamına yansımaları da kaçınılmazdır. Kadın algısı sadece olumsuzları kapsamaz elbette, fakat erkek egemen bir dünya hayatında kadına olumsuz anlamlar yüklenmesi beklenir. Bu hususu Yahudi aile ve ibadet hayatında görmek, örneklerle değerlendirmek mümkündür.

1.2. AİLE HAYATINDA KADIN

Aile kurumu birçok inanışta ve kültürde olduğu gibi Yahudilik'te de özenle kutsal bir çerçeve içerisinde önemini korumuştur. Yahudilik'te aile hayatında kadının rolü, Yahudilik'te kadına genel bakışa paralel bir şekilde belirlenmiştir. Bu doğrultuda konu Yahudi geleneğinde aile hayatı çerçevesinde kadının, evlilik hayatındaki hakları ve sorumlulukları, kadının evlilik içerisinde ve evliliğin sona ermesindeki durumunu ifade eden *sotah* meselesi ve *aguna* meselesi ile kocanın vefatı halinde kadının kaynıyla evlenme zorunluluğunu ifade eden *levirat* meselesinin anlatımı ile sınırlandırılmıştır. Yahudilik'te kadına genel bakışın anlaşılabilmesi adına kadının evlilik hayatına değinmek bir gerekliliktir. Bu başlıkta Yahudi kadınların evlilik hayatındaki hak ve sorumluluklarının açıklanması ile kadına tanınan hakların ve kadına yüklenen rollerin dengesinin anlaşılabilir şekilde kadının konumunun ortaya konması hedeflenmiştir.

²⁹ Menachem M. Brayer, *The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective*, Ktav Publishing House Inc., New Jersey, 1986, 13.

Yahudilik'te aile olmanın ilk adımı olan evlilik, Tanrı'nın tüm insanlık için irade ettiği bir hayat tarzıdır. Yahudilik'te evlilik temel bir ibadet algısıyla yapılan, kutsallığı Tevrat'ta: "*Tanrı, Nuh'u ve oğullarını kutsayarak, verimli olun, çoğalıp yeryüzünü doldurun*"³⁰ şeklinde ifade edilen bir *mitsvadır*.³¹ Evlilik için herhangi bir engeli ve mazereti bulunmayan kişilerin bekâr kalması hoş karşılanmamaktadır. Hatta bekâr bir erkeğin, kendisinin çadırının yani karısının olmamasından kaynaklı huzura eremeyeceği ifade edilir.³² Evlilik, çoğalmanın ve daha net şekliyle Yahudi ırkının devamlılığının teminatıdır. Başka bir deyişle Tanrı adeta her bir Yahudi'ye aile kurarak neslin devamlılığını sağlama misyonunu inançsal bir zaruretle yüklemiştir. Bu sebeple evlilik, bireysel değil daha ziyade toplumsal ve dini yönüyle belirgindir. Bu yönüyle evlilik, Tanrı'nın topluluğuna³³ dâhil olmak şeklinde nitelendirilir. Yahudiler, evleninceye kadar erkek ve kadını tam insan olarak kabul etmemekte, boş adam anlamında *ravak* diye isimlendirmektedir.³⁴ İki cinsin tam sayılması ve huzura ermesi ancak evlilik ile mümkündür. Evlilik dışında herhangi bir birliktelik yahut bekâr kalmak kabul görmediği gibi Yahudi ırkının devam ettirilmesi sorumluluğunu yerine getirmeme gerekçesiyle Tanrı'yla karşı gelerek günahkâr olmak anlamına gelmektedir.³⁵ Yahudilik'te aile aynı zamanda dini bir topluluğu temsil eder. Asırlarca yapmış oldukları geleneksel ibadeti koruma ve gelecek nesillere aktarma görevini üstlenen ailedir, ailede ise aile reisi olan babadır.³⁶ Yahudi bir adam, aile kurmadığı ve üreme imkânını Tanrı'nın istediği şekilde uygulamadığı takdirde büyük günahlardan birini işleyip Yahudi toplumundan dışlanmaya mahkûmdur.³⁷ "*Evler yapıp oturun... Karılar alın, oğullar ve kızlar babası olun. Oğullarınıza karılar alın ve kızlarınızı kocaya verin de oğullar ile kızlar doğsunlar. Orada çoğalın ve azalmayın.*"³⁸ Emri ile

³⁰ Tekvin, 9:1-7.

³¹ Tevrat'ta geçen ve Yahudilerin uymakla yükümlü oldukları yap veya yapma şeklindeki emirler dizisi. Tevrat'ta toplam 613 adet mistva bulunmaktadır. Cennete girmek için Musa'nın öğütlediği On Emir dışında bu mitsvalara da uyulması gerekmektedir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mitsvah>, Wikipedia, Erişim Tarihi, 19.02.2025.

³² Eyüp, 5:24.

³³ Tesniye, 23:1-8.

³⁴ Yaacov Vainstein, *The Cycle of Jewish Life*, Jeruşalim 1990, 44.

³⁵ Altıntaş, "Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller", 14-19.

³⁶ Muhammed İsmail Hiçyılmaz, *Yahudilik'te aile ve kadın* (Master Thesis, 2023), 24.

³⁷ Cihat Şeker, "Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 44 (30 Aralık 2015): 253.

³⁸ Yer. 29:5-6.

evlenip aile kurmanın ve çocuk sahibi olarak nesli devam ettirmenin ilahi bir buyruk olduğu anlaşılmaktadır.³⁹

Yahudilik'te aile kutsiyet içeren bir birlikteliği ifade eder. Soyun sağlıklı bir biçimde sürmesi, çocuk sahibi olma sorumluluğunun babaların üzerinden devam etmesi⁴⁰ oldukça önemlidir. Evlenmemek, bireysel olarak aile bağlarına zarar vermekle birlikte sosyal anlamda Yahudi kültürünü yok edeceğinden dolayı geçerli bir mazeret olmaksızın bekâr kalmak büyük günahdır.⁴¹ Esasen kişi, Tanrı iradesine ters düşmemek üzere evlenir. Bu zorunluluk inançtan doğan ve yaşam boyu sürdürülmesi gereken bir ibadettir. Bu bağlamda alt başlıklarda Yahudilik'te evlilik hayatında kadın ve erkeğin rollerinin belirlenmesi, kadına bakışın gelenek çerçevesindeki yansımaları üzerinde durulmuştur.

1.2.1. Evlilikte Kadının Hakları ve Sorumlulukları

Aile, sosyal hayattaki en değerli kurumlardan biridir. Dolayısıyla aile hayatındaki huzur, evlilik birliğinin devamı noktasında oldukça önem arz etmektedir. Dinler, bu anlamda aile hayatı içerisinde taraflara düşen haklar ve sorumluluklar konusunda ideal bir portre çizmiştir. Kadın ve erkek bu çerçevede görevlerini yerine getirmelidirler. Aile kurmayı ve devam ettirmeyi dini bir vecibe olarak gören Yahudilik, hassasiyetle bu konu üzerinde durmuştur.⁴²

Tanah'da Tanrı erildir ve erkekler Tanrı'nın oğullarıdır.⁴³ Hz. Musa'dan önceki dönemde soy, ana tarafına bağlıysa da sonradan toplum ataerkil hale gelmiştir.⁴⁴ Yahudi toplumunun anasoy olarak lanse edilmesi, yalnızca soyun devamlılığının sağlanması açısından amaca yüklenen bir araçsallık içerir. Anasoyluk, yaşam içerisinde erkekle eşit ya da erkek üstü herhangi bir otoriteyi temsil eden bir kavram değildir. Sadece doğurganlık ile bağlantılıdır.⁴⁵

³⁹ Meryem Şahin Akyol, "Yahudi Geleneği Perspektifinden Kadının Ailedeki Statüsü", *Dinler Tarihi* 1/2 (31 Ekim 2024): 276.

⁴⁰ Vainstein, 48.

⁴¹ Mehmet Akif Aydın. "Aile", Türk Diyanet Vakfı (T.D.V) İslam Ansiklopedisi, İst. 1989, II/196.

⁴² Asife Ünal, *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da evlilik* (T.C. Kültür Bakanlığı, 1998), 42.

⁴³ Daphne Hampson, *Theology and Feminism*, Cowley Road, Basil Blackwell, Oxford, 1990, 1 2.

⁴⁴ Ünal, *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da evlilik*, 43.

⁴⁵ Ronald de Vaux, *Yahudilik'te Aile*, çev. Ahmet Güç (Bursa: Arasta Yayınları, 2003), 45, 75.

Yahudi toplumunda aile yapısı içerisinde baba/koca bu anlamda mutlak otorite sahibidir. “*Kadın evlenmeden önce babanın malıdır, evlendikten sonra da bu sahiplik kocaya geçmektedir.*”⁴⁶ Tevrat’ta belirtildiği üzere koca, karısına hâkimdir.⁴⁷ Burada belirtmek gerekir ki evlilik hayatında kadının araçsallığı ve ikinci planda kaldığı anlatımların yanı sıra müspet söylemler de mevcuttur. Aile hayatı içerisinde erkek, karısına evlenirken mehir vermek zorundadır. Koca evin ve karısının geçimini sağlamak zorundadır. Aile disiplinini koordine etmek erkeğin görevidir. Tevrat’ta, yeni evlendiği zaman bir adamın savaşa dahi gitmeyip karısı ile kalması ve onu sevindirmesi⁴⁸, ana babaya saygı duyulmasının birlikte zikredilmesi⁴⁹ gibi ifadeler buna örneklik teşkil etmiştir. Paralel şekilde cinsellikle ilgili sorumluluk daha çok kocaya yüklenmiş ve kadının bu haktan mahrum bırakılamayacağı ifade edilmiştir.⁵⁰ Öte yandan evlilik hayatında kadının hayatının kolaylaştırmak için koca hanımının temel ihtiyaçlarını, hastalık giderlerini, esir düşerse fidyesini, öldüğünde cenaze masraflarını ve kozmetik, cinsel ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Hatta kocanın karısını üzerek ağlatması halinde kocaya cehennemin kapılarının açılacağı belirtilmiştir. Bu perspektifte evlilik hayatında kadınların zor duruma düşmemeleri için düzenlenmiş haklar bulunduğu görülmektedir.⁵¹

Kadının evlilik hayatında yerine getirmesi gereken sorumlulukları bulunmaktadır. Kadın evlilikte kocasının yatağını hazırlamalı, ekmeğini pişirmeli, çocuğunu emzirmeli, kirlenen elbiseleri yıkamalıdır. Hatta Yahudi geleğinde kadının ev içerisinde yardımcıları olsa bile koca bunu karısına zorla yaptırma hakkının olduğu belirtilmiştir.⁵² Kadın cenaze, düğün ve akraba ziyaretleri gibi sosyal hayatın içerisinde var olabilir. Kadının sıklıkla dışarıda bulunması normal değildir, onun esas yeri evi ve kocasının yanıdır.⁵³ Bu anlamda kadının tam bir baskı altında olduğunu söylemek doğru olmasa bile çalışan ve evi geçindirmekle görevli olan kocanın

⁴⁶ Mustafa Daşkın, *Yahudilik tarihinde kadın statüsünün değişen görünümüleri* (Dokuz Eylül Üniversitesi, 2024), 41.

⁴⁷ Tekvin, 3:16.

⁴⁸ Tesniye, 24:5.

⁴⁹ Tesniye, 5:16.

⁵⁰ Çıkış, 21:10.

⁵¹ Yasdınan, “Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler”, 138-139.

⁵² B.T, Ketubot 59b-61a.

⁵³ Nuh Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler, Abbasi ve Fatımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s.389-393.

isteklerine tam anlamıyla itaat etmesi temel şarttır.⁵⁴ Tevrat'taki ifadeye göre kadının en önemli görevlerinden biri kocasına saygı göstermek ve tam anlamıyla itaat etmektir.⁵⁵ Yahudi geleneğinde kadın ev işlerini çekip çevirmesi ve eşinin ev yaşamında rahat etmesini sağlaması yönüyle ön plandadır. Bu anlamda sosyal hayattan ziyade bireysel aile yaşamında önemli bir motiftir. Bunun yanı sıra anasoyluk itibariyle kadının anne olması kadına değer biçme kriteri haline gelmiştir. Dolayısıyla kadına çocuk doğurmak dışında ev işleriyle ilgilenen kişi sorumluluğu yüklenmiştir. Bu nedenle kadın ve erkek eşitsizliği ortaya çıkmış ve kadın arka planda erkeğine yardımcı olarak yaratılmıştır.⁵⁶

*“Kadının ev işlerindeki rolünü sınırlayarak; buğday öğütüp ekmek yapmak, çamaşır yıkamak, yemek yapmak, çocuğunu emzirmek, evi temizlemek ve düzenlemek, ip eğirmek ve elbise dikmekle yükümlü tutanlar da bulunmaktadır. Kadın, kendisine baba evinden verilen hizmetçi sayısınca bazı işlerden, hizmetçi sayısı dört ise bütün işlerden muaf olmaktadır. Buna karşı Rabbi Eliezer, bir kadının yüz hizmetçisi de olsa. ip eğirmekten muaf olamayacağı, kocasının onu bu işe zorlayabileceği, çünkü boş kalmasının, kadını kötü yola sevk edeceği görüşündedir.”*⁵⁷

Kadına düşen en büyük sorumluluk çocuk doğurmaktır. Aile içerisinde anne olması sebebiyle kadına saygı gösterilir. Özellikle erkek çocuk doğurmak, kadın için bir gurur meselesidir. Tevrat'ta Rahel'in Yakub'a “*Bana çocuklar ver yoksa ölürüm*”⁵⁸ demesi bunu destekler niteliktedir. Yahudi toplumunda kadın, üreme görevi itibariyle iyi şekilde anılır ve övülür. Bu sebeple Sara, Rebeka, Rahel, Samson'un annesi ve Hanna gibi bu dinin en üstün kadınları kutsal metinlerde sadece çocukları vasıtasıyla anılırlar. Onlar uzun bir kısırlık dönemi sonucu tanrısal bir müdahale ile gebe kalmış böylelikle Tanrı'nın ve kocalarının kutsamalarına hak kazanmış olarak zikredilirler.⁵⁹ Çocuk doğuramayan kadın, İsrail geleneğinde bahşedilmiş ahit

⁵⁴ Erdinc İcten, “Ketuba ve Aile İçi Sorumluluklar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (25 Haziran 2020): 231.

⁵⁵ Tekvin, 3:16.

⁵⁶ Daşkın, *Yahudilik tarihinde kadın statüsünün değişen görünümüleri*, 48.

⁵⁷ Ünal, *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da evlilik*, s. 48-54.

⁵⁸ Tekvin, 30:1.

⁵⁹ Yair Zakovitch, *Jacob: Unexpected Patriarch* (Yale University Press, 2012), 14.

misyonunu devam ettirmede bir rol almadığı için Tanrı'nın kutsamasından uzaktır.⁶⁰ Kadının kısır olması, onu kusurlu olarak etiketlemekle kalmayıp aynı zamanda kocasının onu boşaması gerektiğinin önemli bir sebebidir. Bu konu hakkında Rabbiler⁶¹, on senelik evlilikleri boyunca çocuk sahibi olamamış kocaya Tevrat'ta yer alan “Yeryüzünü doldur” emrine uymaması sebebiyle iyi gözle bakılamaz diyerek, onlara çocuk verememiş karılarını derhal boşamaları gerektiğini söylemişlerdir.⁶² Ayrıca erkek için çok eşlilik meşru iken kadın için bu yasaklanmıştır. Buna karşın Talmud'da bir erkeğin, ancak ihtiyaçlarını karşılamaya güç yettirdiği takdirde birden fazla evlilik yapmasına müsaade ederek esasen erkeğe kriter koymak suretiyle çoklu evliliğin önüne geçildiği belirtilmiştir.⁶³

Yahudi geleneğinde yaratılış anlatısı ile şekillenen kadına bakış açısı, evlilik hayatı içerisinde kadın ve erkeğin rollenmeleri üzerinde etkili olmuştur. Kadının ilk günahın baş aktörü olması, arzularına yenilip insan neslini ölümlü kılması, kadının akli eksikliği ile alakalandırılmış dolayısıyla kadını mantık ve muhakeme gerektiren diğer işlerden net bir çizgiyle ayırmıştır. Kadın; akli her şeye ermeyen, böyle bir donanıma sahip olmayan ve eğitilmesine imkân vermeyen bir zaafiyet içerisindeydi.⁶⁴ Bu anlayışların tümü kadının aile ve dolayısıyla evlilik içerisindeki konumunun anlaşılmasına kaynaklık etmiştir. Yaratılış kıssasından hatırlayacağımız üzere Havva, Âdem'in yalnızlığını gidermek için⁶⁵ yaratılmıştı. Evlilikte de benzer bir algının olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak önümüze çıkmaktadır. Evlilik, Tanrı'nın isteğiyle erkeğin yalnızlığını gidermek, bilhassa erkek çocuk sahibi olup Yahudi ırkının devamlılığını sağlamak üzere kutsal kılınmıştır. Bu yönüyle bakıldığında kadın genel olarak evlilik hayatında bir araç olarak görülmüştür.⁶⁶

⁶⁰ Ali İhsan Yitik v.dğr., “Semitik Dinlerde Algı ile Gerçeklik Arasında Kadın”, *Dinler Tarihi Yazıları -Prof. Dr. Mehmet Aydın'a Armağan-*, 2022, 125.

⁶¹ Yahudilik'te Din Adamı Anlamına Gelmektedir. Ayrıca Çalışmada Spesifik Olarak Köklü Yahudi Otoritelerinden bahsedilirken Rabbi Kelimesi kullanılmıştır. Sinagog ile Bağlantılı Konulardan Bahsedilirken Haham Kelimesi Kullanılmış Olup, Genel ifadelerde ise Din Adamı İfadesi Kullanılmıştır.

⁶² Hakki Şah Yasdımın, “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, 2001, 251.

⁶³ M. Meiselman, *Esheth Hayil in Perspective: The Role of Women in Judaism*, 1974, 125-129.

⁶⁴ Mustafa Daşkın, *Yahudilik tarihinde kadın statüsünün değişen görünimleri* (Dokuz Eylül Üniversitesi, 2024), 32.

⁶⁵ Tekvin, 2:18.

⁶⁶ Daşkın, *Yahudilik tarihinde kadın statüsünün değişen görünimleri*, 36.

Genel bir çerçeve çizdiğimizde kadının; aile hayatında önemli bir rolü olduğu, kendisine anne ve eş olması hasebiyle saygı duyulduğu ve sorumluluklarının yanında bazı pozitif ayrıcalıklara sahip olduğu görülmektedir. Ancak kadın, ataerkil zihniyetin bir sonucu olarak aile ve evlilik hayatında sınırlı bir şekilde görünür olan, erkeğin himayesinde durması gereken ve aynı zamanda kendisine atfedilen bazı fitri (cinsi açıdan doyumsuzluğu, ahlaki ve zihni açıdan yetersizliği)⁶⁷ özellikler sebebiyle denetim altında olması gereken taraftır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Yahudi geleneğinde kadın, zatı itibarıyla değil kendisine uygun görülen pozisyonlarca biçilen değer harici baskın bir eril otorite altında rollenmiştir.

1.2.2. Sotah Meselesi

Yahudilik'te aile kurumu oldukça önemli bir yere sahiptir. Tanrı'nın rızası ve kutsaması, Yahudi bireylerinin aile kurmasıyla imkân bulur.⁶⁸ Bundan ötürü ailedeki huzur ve güven ortamı oldukça mühimdir. Bilhassa eşler arasındaki sadakatin ihlali Kutsal Kitap'ta katı yaptırımları olan bir konudur. Tevrat'a göre zina suç sayılmıştır.⁶⁹ Evli olan erkek ve kadın için farklı yaptırımları mevcuttur. Örneğin evli bir Yahudi erkek, evli yahut nişanlı bir Yahudi kadınla birlikte olursa, başka bir Yahudi erkeğin mülkünü ihlal ettiği gerekçesiyle zina suçunu oluşturur. Ancak Yahudi evli bir erkek bekâr bir kadınla beraber olursa bu zina suçunu oluşturmaz. Çünkü Yahudilik'te erkekler için çok eşliliğe izin verilmiştir. Ancak evli bir kadın için böyle bir durum söz konusu değildir.⁷⁰ Yahudi hukukunda zinanın suçu ölümdür.⁷¹

Yahudi geleneğinde eşlerin birbirine olan sadakati oldukça önem arz etmektedir. Eğer koca karısının sadakatine dair bir şüphe duyuyorsa ve buna ilişkin herhangi bir ispatı yoksa *sotah* adındaki ritüele başvurulması gerekmektedir. *Sotah*, evli olan bir kadının zina yaptığından şüphe duyulması halinde gerekli olan ve kadının zina yaptığını veya zina yapmadığını tespit etmek amaçlı yapılan ritüele verilen addır.

⁶⁷ Kid. 80b; Taan. 23a, b; Ket. 67b; Gen. R. 17:8; 18:2; 45:5; Yeb. 63b; Zohar, I, 85b.

⁶⁸ Tekvin, 1:27-28.

⁶⁹ Çıkış, 20:14.

⁷⁰ Mustafa Göregen - Gönül Turan, "Yahudilik'te Zina Suçunun Karşılığı Olan Recm'in İnsan Hayatı ve Ailenin Kutsallığı Bağlamında İncelenmesi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (01 Temmuz 2018): s.73.

⁷¹ Levililer, 20:10-21.

Burada değinmek gerekir ki; *sotah*, evli kadının zina konusunda yalnızca suçlu olduğunu değil aynı zamanda eğer suçsuz ise suçsuz olduğunu ispat ederek kocanın gönlünü rahatlatan ve bu şekilde evliliği kuvvetlendiren bir ritüel olarak uygulanmaktadır. Karısının zina yaptığından kuşku duyan erkek, *sotah* ritüeline başvurarak kadının acı suyu içmesini sağlamaktadır. Tevrat'ta *sotah* ritüeli ile ilgili kuralları içeren bölüme kıskançlık yasası denmektedir. Bu kurallara göre erkeğin bu yola başvurması için karısının zina yaptığından şüphe duyması ancak buna dair bir ispatı veya şahidi olmaması gerekir. Bu şartların sağlanması halinde erkek karısını bir din adamına götürür. Din adamı erkeğin getirdiği zeytinyağı ve günnük karıştırılmamış arpa unu şeklindeki sunuyu kadına verecektir. Din adamı kadının başındaki örtüyü atıp saçlarını karıştırdıktan sonra eşin getirdiği sunuyu kadına verir. Din adamı ise tarafların evinin bulunduğu yerden biraz toprak alıp, topraktan yapılmış bir kabın içindeki kutsal suya ilave ederek karıştırır. Ardından kadına, suçsuz olduğuna dair yemin ettirir. Şayet yalan yere yemin etmişse içtiği acı su karnının şişmesine, kalçalarının erimesine sebebiyet verecektir. Bununla birlikte halk arasında lanetli ve alçak konumda olacaktır. Din adamının söylediklerine karşın kadın amin amin diyerek karşılık verecektir. Din adamı sözlü olarak ifade ettiği bu lanetleri bir kağıda yazıp acı suya batıracaktır. Kadının elindeki sunudan bir avuç alarak yakıp ardından kadına acı suyunu içirecektir. Uygulanan bu ritüel sonrası şayet kadın suçluysa kalçaları işlevsiz hale gelerek kadını taşıyamayacak ve karnı şişecektir. Bu şekilde kadının suçu tespit edilmiş olacak ve cezasını çekecektir. Fakat bu belirtiler olmazsa kadının suçsuz olduğu ispatlanacaktır ancak erkeğe yersiz iddiasından dolayı herhangi yaptırım olmayacaktır.⁷²

Tevrat kocaya, zina şüphesi ve kıskançlığı sebebiyle kadını, din adamlarının işbirliğiyle bir teste tâbi tutma hakkını verir. Kocanın şüpheyeye dayalı böyle bir iddia ile kadını din adamına götürmesi kadın açısından düşünüldüğünde aşağılama anlamına gelmektedir. Ritüele göre kadın, sadakatine ilişkin suçlu bulunmazsa, kocanın şüphesi, iddiası ve kadını bir din adamı huzuruna götürüp sinamasına ilişkin herhangi bir yaptırım bulunmamaktadır. Bununla birlikte böyle bir ritüel koca için

⁷² Göregen - Turan, "Yahudilik'te Zina Suçunun Karşılığı Olan Recm'in İnsan Hayatı ve Ailenin Kutsallığı Bağlamında İncelenmesi", s.88.

uygulanmamakta ve kadının, erkeğin sadakatine ilişkin herhangi bir yaptırım söz konusu olmamaktadır.⁷³

1.2.3. Aguna Kadın

Yahudilik'te aile kurmak ve Tanrı'nın isteğini yerine getirmek her ne kadar önemliyse de evlilik birliğinin son bulmasına müsaade edilmiştir. Esasen evlenmek ve İsrail topluluğunu çoğaltmak bir ibadettir. Mümkün olduğunca kişi hayatını bu minvalde devam ettirmelidir. Ancak taraflar geçinemiyorsa ve evliliği kurtarma çabalarına rağmen hayatlarını birlikte idame ettirmek istemiyorsa, boşanma bir çözüm olarak belirtilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, boşanmanın kocanın yetki alanında olmasıdır. *Eğer bir adam evlendiği kadında yakışksız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmazsa, boşanma belgesini (get) yazıp ona verir ve onu evinden kovar.*⁷⁴ İfadesine göre boşama yetkisinin kocanın otoritesinde olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle kutsal metinde yukarıda belirtilen boşama ile ilgili emrin muhatabı erkektir. Şayet koca, evlendiği kadında yakışksız bir şey bulursa ve karısından soğursa boşama belgesini (get belgesi) karısına teslim eder ve karısını evinden çıkarır. Bu, gerçekleşen boşanmanın hukuki ve sosyal anlamda tecellisidir. Bu şekildeki bir boşanma, her iki taraf için bağlayıcıdır. Tevrat'taki bu ifade boşama yetkisinin yanı sıra boşama sebeplerine de atıfta bulunmaktadır. Kocanın karısını boşama sebepleriyle ilgili görüşler, bir hayli geniş bir yelpazede vücut bulmuştur. Yahudi hukukunun çeşitli ekolleri 'kadındaki yakışksız şey' ifadesine farklı esneklikte yorumlar getirmiştir. Mesela Yahudi hukuku otoritelerinden olan Şammay ekolü, kadındaki yakışksız şey ifadesini başka bir erkekle zina etme şüphesi olarak yorumlarken; bir diğer otorite olan Hilel ekolü ise şüpheyle hareket etmenin doğru olmadığını, yakışksız şey ifadesinin yalnızca fiziki anlamda zinanın suçüstü görülmesi durumunda boşanma sebebi sayılması şeklinde yorumlamıştır. Buna ek olarak kadının yemeği yakması dahi boşanma sebebi sayılabilir. Yahut kocanın başka bir kadını karısından güzel bulması yine bazı ekollerce boşama sebebi sayılmıştır.⁷⁵

⁷³ David Werner Amram, "Adultery", TJE, c. I, 173-174. (JewishEncyclopedia.com)

⁷⁴ Tesniye, 24:1.

⁷⁵ Neamat Ullah, "Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi", 17-18.

Boşanma için genel olarak üç şart gerekir: Kocanın bir get belgesi (boşanma belgesi) hazırlaması, bunu mahkemede şahitler huzurunda karısına vermesi ve işlemi tamamlamak için karısını evden çıkarması gerekir. Get belgesinin tamamen kocanın hür iradesiyle verilmesi gerekir. Get belgesi baskı yahut tehdit altında verilmişse bu durum boşanmayı geçersiz kılar.⁷⁶ Dolayısıyla kocanın, get belgesini vermek istememesi veya gerekli prosedürlerce vermeyi reddetmesi durumunda boşanma gerçekleşmez. Tarafların fiziki anlamda karı koca ilişkilerinin son bulması hatta ayrı yerlerde yaşamaları halinde bile kadın hala evli sayılır. Bu durumun en net sonucu, erkeğin başka evlilikler yapıp hayatına devam edebilmesi fakat kadının ayrı yaşasalar dahi hala evli sayıldığı için başka bir evlilik yapamamasından ötürü arafta kalmasıdır.

Aguna, kocasından boşanamayan ve bu sebeple yeni bir evlilik yapamayan kadının durumunu ifade etmek için kullanılan bir terimdir. *Aguna*, arafta kalmayı ifade eden, İbranice’de “zincirlenmiş” anlamına gelen bir kelimedir. Menachem Elon *agunayı* şöyle tarif etmektedir: “*Gerek boşanma isteğini kocasının gerçekleştirmemesi gerekse kocasının hayatta olup olmadığının bilinmemesi sebeplerinden biri nedeniyle kocasından ayrılmış ve tekrar evlenemeyen kadın.*”⁷⁷ Bu sebeple boşanamayan kadın, kocasına zincirlenmiş bir halde kalmış sayılmaktadır. Kadının *aguna* sayılmasının, kocasının akli dengesini yitirmesi yahut bitkisel hayata girmesi gibi sebepleri de mevcuttur. Bu durumda kadının kocası ölene kadar ya da iyileşip sağlığına kavuşana kadar kadın *agunadır*.⁷⁸ “*Aguna durumunun bir başka sebebi ise erkeğin evini terk etmesi ve bir daha kendisinden haber alınamamasıdır. Eşlerinden fiilen ayrı olmalarına rağmen dinen boşanmış kabul edilmeyen kadınların hayatlarını idame ettirmeleri veya kendilerine yeni bir hayat kurmaları oldukça güç bir durumdur.*”⁷⁹ *Aguna* kadın, sivil mahkemelerce boşansa bile dinen boşanmış sayılmadığı için yeni

⁷⁶ Erdinc İcten, “Yahudilik’te Ketuba”, *Balkesir İlahiyat Dergisi* 4/1 (29 Haziran 2018): 13-38.

⁷⁷ Ben-Zion (Benno) Schereschewsky, “Agunah”, *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, (Michigan: Thomson Gale, 2007), 1/510-511.

⁷⁸ Yael V. Levy, “The Agunah and the Missing Husband: An American Solution to a Jewish Problem”, *Journal of Law and Religion* 10/1 (1993-1994), 52.

⁷⁹ Hazan Aydın, “Aguna: Evliliğine Zincirlenmiş Kadın”, *Dinler Tarihi* 1/1 (30 Nisan 2024): 35.

bir evlilik yapamaz, yaparsa zina işlemiş olur. Doğan çocukları da *mamzer*⁸⁰ kabul edilir.⁸¹

Günümüzde Yahudilik'in çeşitli mezhepleri arasında görüş ayrılıkları bulunan aguna meselesi hakkında, Ortodoks Yahudiler *get* belgesinin hala zorunlu olması fikrine tâbiyken, Reformist Yahudiler sivil mahkemeler tarafından boşanmanın gerçekleştirilmesini yeterli görmüştür. Ancak kadınların aguna mağduriyetlerine genel geçer bir çözüm getirilememiştir.⁸²

1.2.4. Levirat Evlilik

Yahudilik'te aile kurmak, neslin devamlılığının teminatı olduğundan dolayı oldukça hassas bir konudur. Yahudi soyunun devam ettirilmesi, en temel ibadet olarak kabul edilmiştir. Tanrı her bir Yahudi erkeğinin soyunun devam etmesi sorumluluğunu, hayattayken kendisine öldükten sonra ise aile fertlerine yüklemiştir. Erkek çocuk sahibi olmadan kocanın ölmesi halinde, ölen kocanın soyunun devam etmesi için çeşitli bazı uygulamalar bulunmaktadır. *“Tevrat, evli bir adam çocuksuz ölürse dul kadının ölen kocasının kardeşiyle, tercihen en büyüğüyle evlenmesini emreder. Birlikte ürettikleri ilk oğul, ölen kocanın soyunun devamı olarak kabul edilir. Bu uygulama Yibbum veya levirat evliliği olarak bilinir. Kayınbiradere Yavam denir; dul kadına Yevamah denir.”*⁸³ *“Birlikte oturan kardeşlerden biri oğlu olmadan ölürse, ölenin dulu aile dışından biriyle evlenmemeli. Ölenin kardeşi dul kalan kadına gidecek. Onu kendine karı olarak alacak, ona kayınbiraderlik görevini yapacak. Kadının doğuracağı ilk oğul, ölen kardeşin adını sürdürsün. Öyle ki, ölenin adı İsrail'den silinmesin.”*⁸⁴ Bu ifadelerle gör Tevrat, İsrail soyunun devamlılığı esasına binaen erkek çocuğu olmayan dul bir kadının, kayınbiraderiyle evlenmesini şart koşar. Bu emir, ölen kocanın erkek kardeşlerinin üzerindeki bir sorumluluktur. Kayınbiraderlik görevi olarak tabir edilen bu sorumluluğu yerine getiren kayınbirader,

⁸⁰ Yahudilik'te Yasaklanmış İlişkiler Sonucu Doğan Gayri meşru Statüye Sahip Bireyler.

⁸¹ Schereschewsky, “Agunah”, 1/511.

⁸² Aydın, “Aguna”, 34.

⁸³ “Levirate Marriage: Yibbum and Chalitzah”, erişim: 05 Mart 2025, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/558049/jewish/Levirate-Marriage-Yibbum-and-Chalitzah.htm.

⁸⁴ Tesniye, 25:5-6.

Tevrat'ta övgüye mazhar olmaktadır. Şayet kişi, kayınbiraderlik görevini yerine getirmeyi reddederse o vakit toplum nazarında kendisi ve soyu aşağılık olarak etiketlenir.⁸⁵ Levirat evlilik yapıldığı takdirde doğan erkek çocuk, kayınbiradere değil ölen kardeşine ait kabul edilir. Kayınbirader sadece biyolojik babadır, bunun dışında çocuk üzerinde hiçbir hakka sahip değildir.⁸⁶ Eğer kayınbirader, dul kalan yengeyle evlendiği halde çocuk sahibi olmayı engelleyen girişimlerde bulunursa o zaman Tanrı'nın gazabına uğrayacaktır.⁸⁷

Levirat evliliğin Tevrat'ta, Tesniye ve Levililer bölümünde farklı yorumlara sebebiyet veren iki anlatım mevcuttur. Levililer bölümünde; *“Kardeşinin karısıyla cinsel ilişki kurmayacaksın. Çünkü o kardeşinin namusudur”*⁸⁸ ve *“Kardeşinin karısıyla evlenen adam rezillik etmiş olur. Kardeşinin namusunu lekelemiştir. Çocuk sahibi olmayacaklardır.”*⁸⁹ İfadeleri ile Tesniye'deki ölen kocanın soyunun devamı için levirat evliliğin yapılmasını emreden ayetler birbirinden farklı durumları yansıtmaktadır. Bu anlamda esasen dul kalan yengenin önceki evliliğinde erkek çocuğunun olması durumunda kayınbiraderle evliliğin yasak oluşu ile önceki evlilikte erkek çocuğu olmayan kadının, levirat evliliği yapmasının zorunlu olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Levirat evliliğin temel amacının İsrail soyunun devam etmesinin yanı sıra; dul kalan yengenin, bildiği ailede tanıdığı insanlarla beraber hayatını sürdürmesi ve geçiminin sağlanması açısından yardımcı olması şeklinde katkıları olduğu öne sürülmüştür. Zira dul kadının erkek çocuğunun olmaması halinde kadın, ölen kocasından kalan mirasa hak sahibi değildir, dolayısıyla kadın ortada kalacaktır.⁹⁰

Levirat evlilikte kadının evliliği reddetme hakkı bulunmazken, kayınbiraderin yerilecek olmasına rağmen bir tören yapmak suretiyle evliliği reddetme hakkı bulunmaktadır. Ancak kayınbiraderin levirat evliliği reddetmesi, toplum içinde alçak statüde olmaya sebep olacak bir davranış türüdür. Şayet kayınbirader evliliği istemiyorsa, Halitsa denilen bir uygulamayla bu sorumluluktan feragat edebilecektir.

⁸⁵ Tesniye, 25:10.

⁸⁶ Ali Osman Kurt, “Yahudilik'te Levirat Evlilik -Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar-”, *Journal of Turkish Studies* 11/Volume 11 Issue 17 (29 Ağustos 2024): 251.

⁸⁷ Tekvin, 38:9-10.

⁸⁸ Levililer, 18:16.

⁸⁹ Levililer, 20:21.

⁹⁰ Dvora E. Weisberg, *Levirate Marriage and the Family in Ancient Judaism* (Brandeis Üniversitesi Yayınları, 2009).

“Ama adam kardeşinin dul karısıyla evlenmek istemiyorsa, dul kadın kent kapısında görev yapan ileri gelenlere gidip şöyle diyecek: “Kayınbiraderim İsrail’de kardeşinin adını yaşatmayı kabul etmiyor. Bana kayınbiraderlik görevini yapmak istemiyor. Kentin ileri gelenleri adamı çağırıp onunla konuşacaklar. Eğer adam, “Onunla evlenmek istemiyorum” diye üstelerse, kardeşinin dul karısı ileri gelenlerin önünde adamın yanına gidecek, onun ayağındaki çarığı çıkaracak, yüzüne tükürecek ve “Kardeşine soy yetiştirmek istemeyen adama böyle yapılır” diyecek. Adamın soyu İsrail’de “Çarığı çıkarılanın soyu” diye bilinecek.”⁹¹

Anlaşılabacağı üzere yalnızca Halitsa töreninden sonra kadın özgür kalabilecek ve başka bir evlilik yapabilecektir. Kadının levirat evlilikte söz hakkı olmamasına rağmen kayınbiraderin levirat evliliği reddetmesi halinde kadın için özgürce bir seçim alternatif olabilecektir. Kadının kendi hayatıyla ilgili böylesi bir karar, başka bir erkeğin tekelindedir. Hatta bu iyi bir ihtimaldir. Şayet kayınbirader hem evliliği reddedip hem de akıl sağlığı yerinde olmaması gerekçesiyle yahut keyfi bir şekilde törene katılmak istemezse kadın aguna durumuna düşecektir.⁹²

Levirat evlilik mezheplere göre değerlendirildiğinde, Ortodoks Yahudiler levirat evliliği uygulamasını Kutsal Kitap çerçevesinde devam ettirmektedir. Muhafazakâr Yahudiler ile Reformist Yahudiler ise levirat evliliği konusunda uygulanmaması gerektiği ve hükmün geçersiz sayılması gerektiğine ilişkin farklı görüşlere sahiptir.⁹³

1.3. İBADET HAYATINDA KADIN

Yahudi geleneğinde ibadet hayatında kadının statüsü Yahudi geleneğinde kadına genel bakış çerçevesiyle yakından ilişkilidir. Bu kapsamda kadının din eğitimi ve ibadetler konusunda belirgin şekilde sınıfsal bir ayrımda olduğu söylenebilmektedir.⁹⁴ Esasen Yahudi inancında Tanrı insanüstü bir varlık olup, kendisine cinsiyet atfedilmese de Tanrı’yı tanımlayan özellikler erillikle

⁹¹ Tesniye, 25:7-10.

⁹² Kurt, “Yahudilik’te Levirat Evlilik -Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar-”, 252.

⁹³ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, “Levirat” 2: 788-789.

⁹⁴ Cynthia Ozick, “Notes toward Finding the Right Question: A Vindication of the Rights of Jewish Women,” *American Jewish Thought since 1934*, ed. Michael Marmur and David Ellefson (Waltham, MA: Brandeis University Press, 2020), 224-225.

ilişkilendirilmektedir. Bu durum kadının kutsalla ilişkisinde dışlanmasına sebebiyet vermiştir.⁹⁵

Tevrat'taki kutsal kitabı öğrenme ve öğretme emrinin muhatabı erkektir.⁹⁶ Kadınların eksik akıllı olmasından ötürü Tevrat'ın kelimelerini uygunsuz hale getirme endişesi, ilim öğrenmenin kadınları günah işleme anlamında korkusuz kılması ve din eğitimi alan kadınların din konusunda özensiz olmaları gibi gerekçelerle kızına ilim öğreten kişinin ahlaksızca bir eylemin öznesi olduğu ifade edilmiştir.⁹⁷ Kadınların Tevrat öğrenimine dâhil edilmemesinin en temel sebebi, kadının ibadetlere ve törenlere katılımının Tanrı tarafından men edilmiş olmasıdır.⁹⁸ *“Yahudilik'te gerçek Yahudi erkektir. Kadın ise, erkeğin yardımcısı, onun Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmesine yardımcı konumundadır. Kadın ancak bir erkeğin eşliğinde Yahudi toplumunun üyesi olabilmektedir ve Tanrı tarafından bir Yahudi olarak kabul görmektedir.”*⁹⁹ Buna karşın Yahudi geleneğinde Kutsal Kitap'tan hareketle kadınların zeka bakımından eksik olmadıkları aksine akıllı ve anlayışlı olduklarını belirten ifadeler mevcuttur. Zira Yahudilik açısından en önemli statü olan peygamberliğin kadınlara da verilmesi, hem kadının eksik akıllı olmadığını hem de Yahudilik'in kadınlara verdiği değeri anlamak adına örnek teşkil etmektedir.¹⁰⁰ Buna paralel olarak Mısır'dan çıkışta, erkekler gibi kadınlar da iman ederek hicret etmiştir. Sina'da on emir vahyedildiğinde kadınlar da erkeklerle aynı şartlarda bunu deneyimlemiştir. Aynı doğrultuda Şeriat kanunları, Ahit Sandığı'ndan çıkarıldığında hem kadınlar hem de erkekler muhattap kılınmıştır. Bu bağlamda, kadına vahye muhattap olma noktasında ve kutsal alan ile ilişkisi kapsamında bir sınırlama getirilmediği belirtilmiştir.¹⁰¹

⁹⁵ Hesna Serra Aksel, “Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (30 Haziran 2021): 154-155.

⁹⁶ Tesniye, 11:18.

⁹⁷ Hakkı Ş. Yasdınan, “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2002): 109.

⁹⁸ Muhammed İsmail Hiçyılmaz - İsmet Eşmeli, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı = Male-Dominate Understanding of Judaism”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2020): 72-87.

⁹⁹ Ramazan Işık, “Dini Sorumluluklar Bağlamında Kadının Statüsü”, *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sempozyum)*, 2012, 651.

¹⁰⁰ Yasdınan, “Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler”, 129-130.

¹⁰¹ Yasdınan, “Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler”, 128.

Yahudilik'te kadınlar için ibadet kapsamında üç emir bulunmaktadır. Bunlar: Şabat¹⁰² mumlarını yakmak, Halla¹⁰³ ekmeğini yapmak ve regl döneminde mikve uygulamasını gerçekleştirmektir.¹⁰⁴ Bunların haricinde Yahudilik'te cemaat ile ibadet edebilmenin şartı 10 kişilik bir grup oluşturmaktır. Buna *minyan* denir. On kişi bir araya gelmedikçe, sinagogda herhangi bir ibadet yahut dini mahiyetteki herhangi bir tören yapılamaz. Ancak kadınlar, *minyan* sayılmazlar. Ne erkek cemaatindeki eksik bir birey yerine geçebilirler ne de kendileri on kişiyi aşkın bir grup halinde olsalar dahi bir cemaat oluşturabilirler.¹⁰⁵ Bazı günlük ibadetler sadece erkeklere has kılınmıştır. Mesela, Şema (Tevrat'tan sabah ve akşam okunan bazı bölümler), tefillin(ibadetler sırasında başa ve kola takılan kayış), mezuzah(Tevrat'ın bazı bölümlerinin yazılı olduğu ve evlerin giriş kapılarının üzerine yerleştirilen rulodan okuma), yemek sonrası yapılan şükür duası kadınların dâhil olmadığı ibadetlerdir. Görüldüğü üzere kutsal alanı kapsayan, cinsiyet farklılığının özellikle Tevrat hukukundaki izdüşümünde erkeğin menfaatlerini kollayan ve erkeğin üstünlüğüne kapı aralayan ve kadını geri planda tutan bir anlayış ve yapılanma söz konusudur.¹⁰⁶

¹⁰² Yahudilik'te Cuma Gün Batımından Cumartesi Gün Batımına Kadar Olani Süreyi Kapsayan, İbadet ve Dinlenme Günü olarak Kabul Edilen Kutsal Gündür.

¹⁰³ Şabat ve Büyük Yahudi Bayramlarında Yapılan Kutsanan Ekmektir.

¹⁰⁴ M. Hadi Tezokur, "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sempozyum)*, 2012, 110.

¹⁰⁵ Işık, "Dini Sorumluluklar Bağlamında Kadının Statüsü", 664-665.

¹⁰⁶ Saliha Aksan (İslim), *Yahudilik'te Kadın Peygamberler* (Thesis, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2014), VI, 81 y.: 29.

İKİNCİ BÖLÜM

NİDDA VE KADINA BAKIŞ

Yahudilik'te kadına bakışı *nidda* konusu bağlamında ortaya koymak için kutsal metinler ile geleneğin yorumlarını belirlemek ve pratikte nasıl işlendiğini incelemek gerekmektedir. Bu anlamda kadının rahim kaynaklı kanamalarından ötürü kadını ritüel anlamda kirli kılan, aile hayatında ve kutsal alanda çeşitli kurallara tabi kılan *nidda* yasaları çerçevesinde kadına bakışın incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda konu, *nidda* terim anlamı, zaman içerisinde *nidda* anlayışının değişimi, bu değişimde etkili olan Baraita metni, pratikte uygulanan ritüel kirlilik kuralları ve ritüel kirlilikten arınma yolu olan *mikve* anlatımı ile sınırlandırılmıştır. Yahudilik'te kadının genel statüsü ve kadına bakış konusunun *nidda* örneği üzerinden anlaşılması adına Yahudi kutsal metinleri ışığında *nidda* ve kadına bakış bu bölümde ele alınmıştır.

Regl olmak, adet görmek, menstrüasyon veya aybaşı olmak ifadeleri kadınların ergenlik çağına girmesini tanımlayan fizyolojik ve doğal bir durumdur. Tıpta ilk defa regl olan kız çocukları, artık buluş çağına ulaştığı ifade edilmektedir. İlk defa regl olmak, *menarş* terimiyle ifade edilir. Regl, her ay düzenli periyotlar halinde kadınların ortalama yirmi sekiz günde bir gerçekleşen ve ortalama yedi gün süren, menapoz dönemine kadar devam eden bir durumdur. Biyolojik olarak kadın rahminde döllemeyen yumurtanın dışa aktarımına regl denir. Kız çocuklarında regl olmanın genel yaşı 9-16 olarak ifade edilse de bu durum coğrafi, genetik ve iklimsel faktörlere göre değişkenlik gösterebilmektedir.¹⁰⁷ Kadınların üreme organlarının sağlıklı gelişiminin bir göstergesi olan regl hali, inançsal ve kültürel zeminde olumsuz nitelikte çeşitli kurallar, ritüeller ve yaptırımlara sebebiyet vermiştir.

2.1. NİDDA: TERİM ANLAMI

Yahudilik'te genç kızlıktan menapoza kadar görülen regl kanaması ve kanın kirliliğini ifade eden terime *nidda* denilmektedir. *Nidda* terimi, geri çekilme veya ayrılma anlamına gelen Nadad kelimesinden gelmektedir.¹⁰⁸ *Nidda*, kavram olarak

¹⁰⁷ <https://www.britannica.com/science/menstruation/Normal-menstruation>, Erişim Tarihi, 19.04.2025.

¹⁰⁸ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. II, 445.

Yahudi kadınların regl dönemi süresince tabi oldukları saflık kurallarını ifade etmektedir.¹⁰⁹ Bu anlamda *nidda* kelimesi, kadının regl dönemi boyunca her türlü fiziksel temastan uzak durması gerektiğini ifade eder. Buradan hareketle kadının *nidda* sayılması öncelikli olarak evli kadınları kapsamakla beraber bekâr kadınları da ilgilendiren bir durumdur.

Nidda, (İbranice:נִידָה) İbranicede tam anlamıyla ayrılık anlamına gelen bir terimdir ve genellikle ritüel kirlilikten ayrılmayı ifade eder. *Nidda*, terim olarak izolasyon, ayrılma, kirlilik/cünüplük, adet kirliliği ve adetli kadın anlamlarına gelmektedir.¹¹⁰ *Nidda* terimi Yahudilik'te özellikle regl ile ilgili düzenlemeleri ve ritüelleri belirtmek için kullanılır. Bu bağlamda bir kadın regl olduğunda *nidda* olduğu söylenir. *Nidda*, cinsel konularla ilgili Yahudi hukukunun ana kategorisidir.¹¹¹

“Âdet gördüğü için kan kaybeden kadın yedi gün kirli sayılacak. Ona dokunan da akşama kadar kirli sayılacak. Âdet gördüğü günlerde kadının üzerinde yattığı ya da oturduğu her şey kirli sayılacaktır. Kim kadının yatağına dokunursa, giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kim kadının üzerine oturduğu herhangi bir şeye dokunursa, o da giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kadının yatağındaki ya da oturduğu şeyin üzerindeki herhangi bir eşyaya dokunan herkes akşama kadar kirli sayılacaktır. Âdet gören kadının kirliliği onunla yatan adama da bulaşır. Adam yedi gün kirli kalır ve yattığı her yatak kirli sayılır. Eğer bir kadının âdet günleri dışında uzun süreli bir kanaması varsa, ya da kanaması âdet günlerinden sonra da devam ediyorsa, kanaması olduğu sürece âdet günlerinde olduğu gibi kirli sayılır. Kanaması olduğu sürece, âdet günlerinde olduğu gibi, yattığı her yatak ve üzerine oturduğu her şey kirli sayılacaktır. Kim bunlara dokunursa kirli sayılacak. Giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli kalacaktır.”¹¹²

Kutsal Kitap'taki ifadelerin belirttiği şekliyle regl olmak, kadın için kapsamlı bir kirlilik halini ifade etmektedir ve kadın bu statüdeyken katı bir tecrit halinde

¹⁰⁹ Rav Naftali HALEVA, *Pirke Avout* (Gözlem Gazetecilik Basın Ve Yayın A.ş, t.y.), 96.

¹¹⁰ Philip Blackman “Mishnayoth Order Taharat Pointed Hebrew Text, Introductions, Translation”, (1955), 593.

¹¹¹ <https://www.bionity.com/en/encyclopedia/Niddah.html> , Erişim Tarihi, 19.04.2025.

¹¹² Levililer, 15:19-27.

yaşamalıdır. Aksi halde dokunduğu ve temas ettiği her şeyi kirli kılacak ve bunun bir sorumluluğu olacaktır. Kadının izolasyonu aynı zamanda kocasını da sorumluluğa dâhil eder.

Kadın üreme sisteminden kaynaklı periyodik olarak gerçekleşen regl kanının kirliliğinin üzerine bina edildiği temelin, yaşam ve ölüm metaforu olduğu öne sürülmektedir. Regl kanamasının sebebi rahim duvarının ve yaşamı başlatma potansiyeline sahip olan yumurtanın dışarı atılmasıdır. Bu anlamda üremeye başlama işlevi, kanama süresince bir duraksama dönemi içerisinde olduğundan dolayı kanama yaşamın yokluğu ile ilişkilendirilmiştir. Üreme sistemi kaynaklı bir kanamanın kirliliğinin esas motivasyonu potansiyel anlamda yaşamın yok oluşu/duraksamasıdır.¹¹³

Nidda, aslında reglin kendisini değil reglden kaynaklı ortaya çıkan zaruretleri ifade eder. *Nidda*, yasalarından doğan zaruretle kadının statüsünü belirler.¹¹⁴ *Nidda*, Mişna'nın¹¹⁵ Taharet bölümünde ele alınmıştır. *Nidda*; regl kanı, manevi kirliliği ve bu hususta dikkat edilmesi gereken halaka¹¹⁶ kurallarını içeren geniş bir kavramdır ve çeşitli kuralları, yaptırımları bulunmaktadır. *Nidda* kuralları, halaka içerisinde oldukça zor ve karmaşık bir bölümü oluşturur.¹¹⁷ Yahudi Kutsal Kitap'ında *nidda*, Levililer 12:1-8, 15:1-33, ve temelde 15:19-24 kısımlardaki pasajlarda geçmektedir.

Nidda kavramı regl kanaması ile ilgili kadınların bireysel, aile ve sosyal yaşamı etkileyen dini yasaklara ve kurallara tâbi olma sürecini ifade eder. Her ay altı aşamada takip edilen bir saflık-kirlilik periyodu, Yahudilik'te oldukça önemli ana temalardandır. *Nidda* aşamaları; regl beklentisi, regl günleri, regl sonrası beyaz günler,

¹¹³ Michael Rosenberg, "The Conflation of Purity and Prohibition: An Interpretation of Leviticus 18:19", *The Harvard Theological Review* 107/4 (2014): 468.

¹¹⁴ Claudio A. Olguin Bermúdez, "La Menstruación Y El Estado Niddah En La Torah", 3., Erişim: 20 Nisan 2025.

¹¹⁵ Mişna, Yahudilik'in Medeni ve Ceza Hukuku Olan Talmud'un ilk Bölümüdür.

¹¹⁶ *Yahudi* yasa sistemini tanımlayan bir kavramdır. Sözlü ve yazılı aktarılan emir ve nehiyleri kapsayan genel bir dinî hukuk kavramıdır. Halaka, hukuk sisteminin birçok bölümü günümüz hukuk sistemlerinde de görülen sivil hukuk ve ceza hukuku gibi bölümlerden oluşur. Halaka 613 emirden oluşmaktadır. Bunun 365'i yasaklardan müteşekkildir.

¹¹⁷ Mustafa Yiğitoğlu, "Yahudilik'te Kadınların Regl Dönemi/Niddah ile İlgili Hususlar", *EKEV Akademi Dergisi*, 2019, 225-232.

mikveye hazırlık, *mikveye* dalma ve yasakların kalktığı normal zamana dönme şeklindedir.¹¹⁸

Ortacağ Yahudilik’inde kadının regl olması, bir cezanın karşılığı olan Âdem ile Havva’nın cennetten kovulma anlatısına dayanmaktaydı.¹¹⁹ Havva, Âdemi yoldan çıkardığı için ve ilk günahın ana aktörü olduğu için kendinden sonra gelecek olan bütün kadınların başına her ay, acı ve eziyeti temsil eden regl kanamasını musallat etmiştir. Tanrı, kadın soyuna böyle bir bedel ödetmiştir.¹²⁰

2.2. NİDDA ANLAYIŞININ DÖNÜŞÜMÜ

Yahudilik’te *nidda*, saflık yasasına dâhil olan temel konulardan biridir. Ritüel saflık olarak ifade edilen bu kavram, bir Yahudinin ibadetlere ve emirlerin yerine getirilmesine olanak sağlayan temizlik halini anlatır. İnsan ve hayvan cesetleri¹²¹, cüzzamlılar¹²², adet gören kadınlar¹²³, doğum¹²⁴, giysilerde veya ev duvarlarında küf yayılması¹²⁵, penis akıntısı ve cinsel ilişki¹²⁶ Yahudilik’in erken dönemlerinden beri kirliliği temsil eden durumlardır ve tapınaktan men edilme sebepleridir. Saflık, Yahudiler için ilk dönemlerden beri tapınakta ve tapınağa giden kişilerin yahut nesnelerin yakınında sahip olunması gereken bir zaruretti. Ancak sonraki dönemlere sirayet eden saflık algısı, diğer kirli sayılan ve ibadet hayatının dışında kalan tüm grupların aksine sadece regl olan kadınların üzerinde yoğunlaştı. Çünkü regl olan kadın sadece kirli değil aynı zamanda tehlikeliydi.¹²⁷ Saflık yasası, Kutsal Kitap’ta Tanrı’nın Musa ve Harun’a İsrail halkını kirlilikten uzak tutmalarını, aksi takdirde

¹¹⁸ Isobel-Marie Johnston, “Niddah as Index of Jewish Sexuality: A Theoretical Foundation for an Anthropology of Menstrual Rituals”, *Journal for Cultural and Religious Theory*, 01 Ocak 2022, 277-278.

¹¹⁹ Evyatar Marienberg, “Svante Lundgren: Review of Marienberg, "Niddah", Lorsque les juifs conceptualisent la menstruation”, *Less Bles Lettres* (Paris, 2003.); (Erişim 21 Nisan 2025), 80.

¹²⁰ “Eve: Midrash and Aggadah”, *Jewish Women’s Archive*, erişim: 21 Nisan 2025, <https://jwa.org/encyclopedia/article/eve-midrash-and-aggadah>.

¹²¹ Levililer, 11:18-24.

¹²² Levililer, 13:3.

¹²³ Levililer, 15:19.

¹²⁴ Levililer, 12:1-5.

¹²⁵ Levililer, 13:-47-59.

¹²⁶ Levililer, 15:1-17.

¹²⁷ Shaye J. D. Cohen, “Shaye J.D. Cohen, ‘Purity and Piety: The Separation of Menstruants from the Sancta,’ in Susan Grossman and Rivka Haut, eds., *Daughters of the King* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1992), 103-115” (Erişim 19 Nisan 2025), 106-108.

aralarındaki çadırını yani tapınağı kirlettikleri gerekçesiyle öleceklerini söylemesi¹²⁸ yönüyle de oldukça önemli bir yere sahiptir. Saflık yasasını gözetmedikleri zaman İsrail halkı, Tanrı'nın açık tehdidinin muhatabıdır.

16. yüzyıldan kalma Yahudi dini hukuku ve uygulamalarını içeren, Ortodoks Yahudilik'inin standart referans çalışması olan Şulhan Aruh'ta¹²⁹ *nidda* döneminde olan kadının durumuyla ilgili sonraki dönemde kalıplaşan anlayışla çelişen kurallar mevcuttur. Şulhan Aruh'ta bir Sefarad Otoritesi olan Rabbi Joseph Ben Ephraim Karo'ya göre kirlilik meselesi anlaşılması kolay olan bir meseledir. Nidda dönemindeki kadınlar, hamileler, deri hastalığı olan cüzzamlılar ve bir cesetle temasta bulunan kimseler dâhil ritüel olarak kirli addedilen gruplar, Tevrat metnine eğitim amaçlı dokunabilir yahut ibadet maksadıyla dua edebilir. Tevrat'a dokunması yasak olan tek grup menisi akan erkeklerdir. Bunun nedeni menisi akan bir erkeğin kirliliğinin diğer gruplardan daha büyük yahut tehlikeli oluşu değildir. Yahudilik'te Tevrat'ın öğrenimi ve öğretimi esasen erkeklerin sorumluluğundadır. Dindar bir Yahudi erkek cinsi arzularını kontrol altına almalı ve karısıyla horozlar¹³⁰ gibi sıklıkla birliktelik yaşamamalıdır. Bu sebeple menisi akan bir erkek yıkanmadıkça kirli sayılmaktadır. Dolayısıyla Tevrat'a dokunması ve kutsal alandan uzak durması gereken grup menisi aktığı halde temizlenmeyen erkeklerdir.

Bir Aşkenaz Otoritesi olan Rabbi Moses Ben Israel Isserles ise bazı otoritelerin *nidda* dönemindeki kadının sinagoga girmesinin, dua etmesinin, Tanrı'nın adını ağzına almasının ve Tevrat'a dokunmasının yasak olduğu görüşünü; yasaların *nidda* dönemindeki kadınları bu dört eylemi yapmaktan alıkoyacak bir hükmü bulunmaması gerekçesiyle reddetmektedir.

Tevrat'taki saflık yasası, kutsal tapınakla ilgilidir. Ritüel olarak kirli sayılan kişilere ilişkin sınırlamalar, Tanrı'nın Tevrat'ta Kudüs'teki çadırı¹³¹ diye belirttiği Kutsal Mabet ile ilgilidir. Kutsal Mabet Kudüs'te durduğu sürece mukaddes olan alan ile mukaddes olmayan alan birbirinden açık bir şekilde ayrıdır. Fakat Kutsal Mabet'in

¹²⁸ Levililer, 15:31.

¹²⁹ <https://www.britannica.com/topic/Shulhan-arukh> , Erişim Tarihi: 30.04.2025.

¹³⁰ Cohen, "Shaye J.D. Cohen, "Purity and Piety", 104.

¹³¹ Levililer:15-31.

yıkılmasıyla birlikte saflık yasası temel anlamından sıyrılarak farklı bir zemine kaymıştır. Saflık yasasındaki Kutsal Mabet'in yerini sinagoglar, kurban kültürünün yerini ise dualar almıştır. Bu ideolojik anlam sapmasının sonuçlarından biri, saflık yasasının Kutsal Mabet'den sinagoglara ve Tevrat öğrenimine uyarlanmasıdır.

Mabedin yıkılmasından sonra erken dönemlerde kirlilik kuralları belirli bir çerçeve ekseninde değildir. Fakat Yahudi sözlü geleneğinin ikinci derleme kitabı olan ve Mişna ile yakından bağlantısı Tosefta'da anormal cinsel akıntısı olan kadınların ve erkeklerin, regl olan kadınların ve lohusaların; Tevrat'ı okumalarına, Mişna üzerine çalışmalarına, dua etmelerine ve vaazalara katılmalarına izin verildiği belirtilmektedir. Bu eylemlerde bulunabilmenin tek istisnası menisi akan veya meniyle temas eden erkekler olduğu aktarılmaktadır. Menisi akan erkekler için getirilen bu kısıtlama hem Babil Talmudu'nda¹³² hem de Kudüs Talmudu'nda açıklandığı üzere, kirlilik ya da saflıkla alakalı değil, erkeklerin cinsel anlamda sınırlandırılması ve niyetleri ile alakalıdır.

Erkek menisinden kaynaklanan ibadet hayatına ve kutsal sayılan alanlara yönelik sınırlamalar, *nidda* olan kadınla ilgili sınırlamalardan çok daha eskidir. Fakat bu kurallar, temelde menisi akan erkekleri kapsıyorken süreç içerisinde değişim göstererek menisi akan erkeğin ritüel bir arındırma gerektirmeden dua okumasına ve Tevrat'a dokunmasına olanak sağlayan yeni kurallar olarak düzenlenmiştir. Orta Çağ'da Sefarad Otoritesi, kadınlarla ilgili Kutsal Mabet'in yıkılmasından sonra değişen ritüel kirlilik kısıtlamalarına karşı çıktılar. Bilhassa Sefarad Otoritesi'nin iki büyük temsilcisi Maimonides ve Rabbi Joseph Ben Karo *nidda* dönemindeki kadınların Tevrat'a dokunabileceğini ve sinagoga girebileceğini açıkça belirtmişlerdir. Fakat Aşkenaz Otoritesi yasalara dayanmasa da gelenek olarak bu yasaları kabul etmiştir. Hukuki bakımdan incelendiğinde Kutsal Kitap'ta, *nidda* dönemindeki kadınların sinagoglardan men edilmesine dair hiçbir kanıt yoktur. Çünkü Kutsal Mabet yıkılmıştır ve ne kadınlar ne de erkekler, mabede kefarete için kurban¹³³ getiremeyeceklerinden dolayı saflık yasaları anlam orijini kaybetmiştir. Bununla

¹³² B.T: Berakhot, 21b-22b.

¹³³ Levililer, 15:14-29.

birlikte sinagoglar, kutsal mabedin alternatifi değillerdir. Kutsal Mabed yasal olarak sinagoglarla aynı statüde değerlendirilmemelidir.

Talmudlarda *nidda* dönemindeki kadınları kutsal alandan izole etmek için herhangi bir dayanak olmamasına rağmen, günümüze kadar *nidda* dönemindeki kadınlarla ilgili kısıtlayıcı yaptırımlar mevzu bahis olmuştur. Bu anlayışın iki temel nedeni olduğu düşünülmektedir. Birincisi, bu başlıkta ele alınan Kutsal Mabed-Sinagog rollerinin aynılaştırılmasıdır. İkincisi ise tam olarak altıncı yahut yedinci yüzyılda ortaya çıktığından emin olunamayan, Baraita de Nidda olarak bilinen ve İsrail topraklarında kaleme alınan bu eserin, saflık yasasında regl olan kadınlara yönelik tutumların epeyce değişmesine sebep olmasıdır.¹³⁴ Değişikliğin geldiği noktayı en açık şekilde ifade eden metin Mişna sonrasına ait bir Orta Çağ metni olan Baraita'dır. Nidda ile ilgili olarak Baraita de Nidda şeklinde ifade edilmiştir.

2.3. BARAİTA DE NİDDA

Baraita kavram olarak Yahudi haham literatürü olan Mişna ile çağdaş olduğu düşünülen ancak Mişna'ya dâhil edilmeyen metinlere verilen genel isimdir. Baraita de Nidda, kadınla ilgili kirlilik yasalarını içeren bölümün adıdır. On ikinci ve on üçüncü yüzyılda Talmud ve Mişna haricinde niddadan kaynaklı ritüel kirlilik kurallarından bahseden Baraita'ya ilk atfı İshak bin Musa yapmıştır. Nahmanides olarak bilinen Musa ben Nahman da Tevrat'ın Tekvin bölümünde bulunan Rachel ile babası arasındaki meseleyi¹³⁵ açıklarken Baraita de Nidda'tan bahsetmiştir.

Baraita de Nidda, *nidda* dönemindeki kadının ritüel kirliliğine ilişkin en katı metin olarak bilinmektedir. Eserde, kirlilik kurallarına ilişkin ayrıntılardan, ritüel olarak kirli sayılan kadından kirliliğin hangi yollarla bulaştığını anlatan detaylı açıklamalardan, *nidda* yasalarına uymayan çiftlerin torunlarının başlarına gelebilecek felaketler ile *nidda* yasalarına titizlikle uyanların kutsanıp mükafatlandırılmasından bahsedilmektedir. Baraita'da regl olan kadının kirliliği; kadının nefesinden, tırnaklarından, saçlarından tükürüğünden ve temas ettiği kıyafetlerinden bulaştırabileceği belirtilmiştir. Tevrat'ta kadının, kanamasının başladığı gün itibarıyla

¹³⁴ Cohen, "Shaye J.D. Cohen, "Purity and Piety", 104-111.

¹³⁵ Tekvin, 31:35.

yedi gün boyunca kirli olduğu ve kirliliği bulaştırdığı belirtilmiş; Talmud’da bu kirlilik halinin on ikinci güne kadar devam ettiği ifade edilmiş, Baraita’da ise bu süre on dört gün olarak belirtilmiştir. Baraita’da kadının muayyen olan kanaması başlamadan iki gün evvel kirli sayılmakta ve *nidda* yasalarına uyması gerekmektedir. Eserde kanaması olan kadınla birlikte yaşayan aile fertlerinin kadından ve onun dokunduğu nesnelerden uzak durması gerektiği belirtilmiş olup kadının sinagoglara ve dini eğitim yapılan yerlere de yaklaşmaması gerektiği belirtilmiştir. Eserde kadının kanamasının niteliğine ilişkin hardal, yumurta ve hatta ölü kemirgenler kullanılarak çeşitli testler yapması ve kadınların bu testlerin sonucuna göre davranması detaylandırılmıştır. Nahmanides, Baraita’dan alıntı yaptığını belirterek daha önceki âlimlerin söylediği şekilde din eğitimiyle uğraşan bir kişinin kanaması olan bir kadına selam vermemesi gerektiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak Rabbi Yohanan, kanaması olan kadının bir ceset gibi kirli sayıldığı gerekçesiyle yolda yürürken adım attığı yerlerden uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁶ *Nidda* döneminde olan kadının, tırnağını kesmesinin kati suretle yasaklandığı, aksi takdirde tırnağını kesmesi ve evin diğer üyelerinin tırnak kalıntıları ile temasa geçmesi halinde bunun bedeli olarak onların çıban çıkarıp ölebileceği ifade edilmiştir. Bir din adamının, ailesinde *nidda* döneminde olan bir kadın olması durumunda, kutsadığı biri varsa kutsamasının lanete dönüşebileceği ifade edilmiştir. Bilge bir insan, *nidda* döneminde olan bir kadının hazırladığı yahut temas ettiği bir yiyeceği yediği takdirde bütün bildiklerini unutabileceği belirtilmiştir. Kanaması olan bir kadının Şabat Mumları’nı yakması yasaklanmıştır. Öyle ki kanaması olan kadın, İbranice kitapların bulunduğu odaya girmekten bile men edilmiştir. *Nidda* döneminde olan bir kadının tükürüğüyle temas eden bir adam, temizlenene kadar sinagoga girmekten men edilmiştir. Bir ebenin, doğumunu gerçekleştirdiği bir kadının kendisine bulaştırdığı kirlilikten ötürü arınmadan sinagoga girmesi yasaklanmıştır. Kanaması olan bir kadın sinagogdan ve kutsal kitaba dokunmaktan aleni bir şekilde men edilmiş olup dua etmekten ve Tanrı’nın ismini zikretmekten ise üstü kapalı bir ifadeyle men edilmiştir. Baraita metninin tam olarak

¹³⁶ <https://jwa.org/encyclopedia/article/baraita-de-niddah>

kim tarafından kaleme alındığı bilinmemektedir. Ancak ritüel kirlilik hususunda Yahudi dindarlığı üzerinde derin etkileri olmuştur.¹³⁷

2.4. NİDDA YASALARI

Yahudi geleneğinde kadının rahim kaynaklı kanamalarının tasnif edildiği, bu kanamların ritüel saflık ve kirlilik kapsamında değerlendirildiği bir takım yorumlar bulunmaktadır. Kadının kanama periyodunu ifade eden *nidda* döneminde uyması gereken kurallar bulunmaktadır. Yahudi kutsal metinleri odağında *nidda* yasalarınca kadının uyması gereken kurallar ile ritüel kirlilik fikrinin kadın açısından etkilerini ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda konu, ritüel kirliliğin süresi, kadını ritüel anlamda kirli addeden kanama çeşitleri, ritüel olarak kirli sayılan kadının aile hayatında ve kutsal alandaki fiziksel kısıtlamaları ile bu kısıtlamalara uymaması halinde uygulanan karet cezasıyla sınırlandırılmıştır.

Yahudilik'te kutsallığın tecellisi ritüel saflıktır. Regl olan kadın ise kutsallıktan uzaktır. Levililer bölümünde regl olan kadın ile ilgili metinlerin dili, regl halindeki kadının kirli olduğu, insanlara ve nesneleri kirlettiği neticesine ulaşır. Mişna ve sonrası dönemde belirgin hale gelen kadınların din eğitiminden uzaklaştırılması, bu konuyla ilişkilidir. İbadet hayatında saflık yasasının bozulmasına ilişkin riski ortadan kaldırmak için kadınların bu alanın dışında kalması tavsiye edilmiş olup sonraki dönemlerde norm haline gelmiştir.¹³⁸

Yahudilik'te regl periyoduyla bağlantılı eski saflık kuralları *nidda* yasaları olarak bilinir. Levililer'de manevi kirlilik durumlarını ele alan öteki Tevrat metinleriyle beraber şekillenen bu yasalara, İncil döneminden sonra hiçbir ek saflık maddeleri eklenmemiştir. *Niddanın* ana temaları ve kuralları kendi içerisinde istikrarlılığını korurken asırlar boyunca rabbiler tarafından bu ayine çeşitli detaylar eklenmesi ve talimatların düzenlenmesi *niddanın* gerekçesini, rollerini ve kapsamını farklılaştırmıştır. Dini otoritelerin *nidda* yasalarının farklılaşan bu anlamsal çeşitliliğini, zaman içerisinde değişen sosyal ve politik şartlarda kendi ahlaki çıkarlarına uydurması muhtemeldir. Söz gelimi önceki dönemlerde bazı deri

¹³⁷ Cohen, "Shaye J.D. Cohen, "Purity and Piety", 108-109.

¹³⁸ Juliana Cohen, "Ritual Impurity in Judaism", 2-3., erişim: 21 Nisan 2025.

rahatsızlıkları ve akıntısı olan erkekler ibadethaneye girmekten men edilmişti. Ayrıca önceki dönemlerde *nidda* yasaları, *nidda* olan kadının ibadethaneye girmesi ve kutsal sunulardan et yemesinin yasak olması¹³⁹ kapsamı ile sınırlandırılmıştı. Buna rağmen ikinci tapınağın MÖ 70 yılında yıkılmasının ardından *nidda* ile ilgili yasaklar, anlam orijininden saparak bu kapsamdan ziyade aile içerisinde cinsellikle bağlantılı hale gelmiştir. Günümüzde *nidda* yasaları aile saflığı olarak bilinir. Bir kadın için *nidda* söylemi manevi bir kirlilik halini, cinsel anlamda kocasına yasak olduğunu ve çeşitli sınırlamaları içeren geniş bir ifadedir. *Nidda* yasaları, her Yahudi kadın ve erkek için özenle uyulması gereken, detaylı talimatlara ve sınırlara riayet edilmesi gereken dini bir vecibedir. İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte *nidda* yasaları ulusal kamusal alana yayılmıştır. İsrail'deki dini otorite, regl kirliliğini ve arınma ritüelini kolektif kimliğin kapsamına dâhil etmiştir.¹⁴⁰

Nidda yasaları, Yahudilik'te yaşam içerisinde özenle tatbik edilmesi gereken temel konulardan biridir. Yasaların halakaya uygun bir şekilde tatbik edilmesi için kılavuzlar hazırlanmaktadır. Bu kılavuzlar, İsrail'de çeşitli yerlerde şubeleri bulunan Aile Saflığı Merkezleri Komitesi tarafından İsrailli kadınlar ve *mikve* uygulayıcıları için farklı dillerde basılıp dağıtılmaktadır.¹⁴¹

“*Âdet gördüğü için kan kaybeden kadın yedi gün kirli sayılacak. Ona dokunan da akşama kadar kirli sayılacak.*”¹⁴² Tevrat'taki bu ifade, regl olan kadının manevi bir kirliliğin kaynağı olduğu ve kirliliği bulaştırdığı anlaşılmaktadır. Regl olan kadının kirlilik halinin ne zaman başladığı ve tam olarak nelere kirlilik bulaştırdığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Söz gelimi bahse konu olan ifadede kadının kirli olduğu ancak kadının yiyecekleri kirlettiği ile ilgili direkt bir ifade olmasa dahi kadının dokunduğu yiyecekler kirli kabul edilir. Şammay, kadının reglinin ne zaman başladığını bildiğini savunmaktadır. Şammay'a göre her kadının periyodu muayyendir. Bu sebeple kadın, kanı gördükten itibaren kirli sayılır ve dokunduğu şeyler kirli kabul edilir. Ancak kanı fark etmeden evvelki dokunduğu her şey saf yani

¹³⁹ Levililer, 15:3, 15:16.

¹⁴⁰ Tamar Rapoport, “Ritual impurity and religious discourse on women and nationality”, *Women's Studies International Forum*, 01 Ocak 1997, 651-652.

¹⁴¹ Rapoport, “Ritual Impurity and Religious Discourse on Women and Nationality”, 653.

¹⁴² Levililer, 15:19.

temiz kabul edilir. Buna muhalif olarak Hilel ise kanın damlayan bir şey olduğunu, rahmin duvarından ayrıldığı an fiziksel olarak tespit edilememe ihtimaline binaen kadının en son kendini temiz gördüğü an ile reglini farkettiği an arasındaki sürede geriye dönük dokunduğu şeylerin tümünün kirli olduğunu varsayar. Bununla birlikte geriye dönük safsızlık için endişelenmeye mahal yoktur. Çünkü bu muhtemel kirlilik geriye dönük en fazla 24 saati kapsar. Kirlilik durumunun belirlenmesi için kadınların kendini bezle kontrol etmeleri büyük önem taşır. Örneğin kadının kendini sabah kontrol edip kan görmemesi ancak öğlen kanın geldiğini farketmesi halinde kadının ve dokunduğu şeylerin kirliliği, geriye dönük olarak sabahtan öğlene kadarki süreyi kapsar. Kadın kirliliğin doğrudan kaynağı olması sebebiyle yiyecekleri, içecekleri, dokunduğu koltukları, yatakları ve kocasını kirli hale getirir.¹⁴³

Levililer 15, kadınları *nidda* kapsamında temelde iki kategoriye ayırmaktadır: Normal regl kanaması olanlar ile düzensiz kanama ve akıntısı olan kadınlar ki bunlara Zavah denmektedir.¹⁴⁴ Zavah, regl periyodu dışında gerçekleşen ve yedi günden fazla süren kanaması olan kadını ifade eder. Tevrat yasasına göre bir kadındaki kanama ancak rahimden kaynaklanıyorsa bu *nidda* sayılır. Kadının vücudundaki herhangi bir kesikten dolayı meydana gelen kanama *nidda* sayılmaz. Şayet bir kadın kendinde bulduğu kan lekesini kestiği bir hayvandan yahut öldürdüğü bir bitten kaynaklandığını düşünüyorsa o zaman temiz sayılır.¹⁴⁵

Nidda olan kadının kendini sık sık temiz ve beyaz bir bezle kontrol etmesi gerekir. Bezde gördüğü renkler kadının *nidda* sayılıp sayılmayacağına ilişkin bilgi verir. Renklerin çeşitli olması ve bunların anlaşılması için bilgi sahibi olmak gereklidir. Kontrol bezinde rastlanan renklerden, kahverengi, siyah ve pembenin tonları dâhil kırmızıya dair iz taşıyan renklerin hepsi *nidda* olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte kadın kendinde kaynağından emin olmadığı bir kanama görürse bu

¹⁴³ “HebrewBooks.org Sefer Detail: Mishnayoth -Taharoth -- Phillip Blackman”, 599-602, erişim: 25 Nisan 2025, <https://hebrewbooks.org/9673>.

¹⁴⁴ Susan Grossman, “Mikveh and the Sanctity of Being Created Human”, *Hakol Kol Yaakov*, ed. Robert A. Harris - Jonathan S. Milgram (BRILL, 2021), 72., <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004420465/BP000003.xml>.

¹⁴⁵ “HebrewBooks.org Sefer Detail: Mishnayoth -Taharoth -- Phillip Blackman”, 635.

hemen *nidda* sayılmamalıdır. Ancak kadın bu şüpheli durumu halakhik otoriteye danışmalı ve statüsü netleşene kadar *nidda* yasalarına uymalıdır.¹⁴⁶

2.4.1. Ritüel Kirliliğin Süresi

Nidda yasaları etrafında düzenlenen evlilik hayatı, aynı zamanda sosyal alanda kadın erkek rollerini biçimlendiren anlayışın çerçevesini belirlemektedir. Bilhassa Ortodoks Yahudilik'te *nidda* kuralları, Yahudi aile yaşamının temel prensipleri ile Yahudi yaşamının pratikte dayanak noktası olmuştur.¹⁴⁷

Nidda ile ifade edilen kirlilik hali, Kutsal Kitap'ta belirtilen reglin başlangıcından yedinci güne kadar devam eder. Yedinci günde ise artık kadın arınmak ve temiz sayılmak için *mikveye* daldırılmalıdır. Ancak Orta Çağ'da yedi günlük kirliliğin kapsamı hahamlıkça farklı bir şekilde belirlenmiştir. Kadının temiz sayılması için kanamanın başlangıcından yedinci güne kadar kadın kanamayı kontrol ederek saymalı iken, hahamlar bu sayımın kanamanın beşinci gününden sonra başlaması gerektiğine hükmetmiştir.¹⁴⁸

Nidda dönemi yasalarınca, evli bir kadının regl kanamasının başladığı gün itibariyle kanamanın tamamen bittiği güne kadarki sürede eşiyle cinsel birliktelik yahut cinsel yakınlaşmaya yol açacak bir temasta bulunmaması gerekmektedir. Kadınların her ay periyodik bir şekilde gerçekleşen kanamalarının başladığı gün itibariyle kadın, yedi gün boyunca hem kirli hem de kirliliği bulaştıran kişi¹⁴⁹ hükmündedir. Kanın kesilmesinin kesinleşmesi oldukça önem arzettiğinden kanın kesilmesinden itibaren yedi günlük bir süre daha beklenir. Bu sürenin amacı kanamanın bitiminden emin olmak ve düzensiz kanama olacaksa bunu bilmektir. Evli bir kadın, yedi gün kanama (veya asgari beşinci gün itibariyle) ve yedi gün de kanamanın kesin bir şekilde bittiğinden emin olmak maksatlı geçirdiği günlerin

¹⁴⁶ asher.websol@gmail.com, "The Niddah Status", *yoatzot.org*, 20 Mart 2025, <https://www.yoatzot.org/the-niddah-status/>. Erişim Tarihi: 25.04.2025.

¹⁴⁷ Jonah Steinberg, "From a 'Pot of Filth' to a 'Hedge of Roses' (And Back): Changing Theorizations of Menstruation in Judaism", *Journal of Feminist Studies in Religion* 13/2 (1997): 11.

¹⁴⁸ Evyatar Marienberg, "Niddah", *The Cambridge Dictionary of Judaism and Jewish Culture*, Edited by Judith R. Baskin, Cambridge University Press, Cambridge 2011, pp. 457-458; (Erişim 20 Nisan 2025).

¹⁴⁹ Levililer, 15:19.

toplamı olarak en az on iki gün boyunca nidda yasalarına uygun davranmalı bilhassa kocasıyla cinsel münasebetten kaçınmalıdır. Kadın asgari on iki günlük süreyi bitirdikten sonra *mikveye* daldıktan sonra ritüel kirlilik halinden kurtulup bir sonraki regl dönemine kadar temiz sayılmaktadır. Kadında on iki günün ardından bir ara kanama vuku bulursa o zaman art arda yedi temiz gün için gözlem yapılmalıdır. Yedi günlük temizlik süresinin ardından tekrar *mikveye* dalmalıdır. Bekâr Yahudi kızları ise yedi günlük kanamanın ardından sekizinci gün kan görmediyse *mikveye* dalmalı ancak sekizinci gün kan gördüyse bir sonraki günün akşamına kadar tekrar kendini kontrol etmelidir. Bir sonraki günün akşamında kanama yoksa o zaman *mikveye* dalmalıdır. Kadınlar için yedi gün kuralı kanamanın sürekliliğinden ziyade gün sayısına bağlıdır. Örneğin kanama başladıktan sonra sadece iki yahut üç gün kanama görülse bile Levililer'deki ifadeye binaen yine kadın yedi gün ritüel olarak kirli sayılmaktadır. Vajinal kanama, düzenli ya da düzensiz olması fark etmeksizin kadını ritüel saflıktan çıkarmaktadır. Kadın beyaz ya da beyaza yakın tonlarda bir akıntı görmedikçe temizlenmesi mümkün değildir. Kanama tamamen bitene dek kadın necis sayılmaktadır. Yahudi hukukundaki kurallardan anlaşılacağı üzere düzensiz ya da normal regl periyodunu aşan kanamalar, kirliliği kaldıran mazaretler niteliğinde değildir.¹⁵⁰

2.4.2. Doğum Sonrası Ritüel Kirlilik

Levililer'in ritüel kirlilik anlayışı doğum yapan kadını da kapsamaktadır. Yahudi neslinin devamlılığı açısından aile kurup çocuk sahibi olmak çok önemli bir mitsvadır. Buna rağmen kadının çocuk doğurması, kadını kutsal alandan uzaklaştıran ve ritüel anlamda kirli kılan bir durumdur. Doğum yapan kadının temiz sayılması için belirli kurallar çerçevesinde bir süreç gereklidir. Bu düşüncenin altyapısını kavramak oldukça karmaşıktır. Çalışmanın birinci bölümünde Yahudi bir kadının, çocuk sahibi olması itibariyle yüceltilip saygı gördüğü belirtilmiştir. Bununla birlikte doğum yapmanın kadını kirli yapan ve kirliliği bulaştıran bir etmen olması anlaşılması güç görülmektedir. Levililer'in saflık yasasında, doğum her ne kadar yaşamı temsil etse de doğum sonrası kadın, yaşamı içinden çıkarıp bedensel bir akıntı haline geçmiş olur.

¹⁵⁰ Yiğitoğlu, "Yahudilik'te Kadınların Regl Dönemi/Niddah ile İlgili Hususlar", 228-230.

Bu bedensel akıntı, regl kanamasında olduğu gibi üremenin bitmesi ve duraksama dönemini temsil ettiğinden dolayı bir ritüel kirlilik halini meydana getirmektedir. Levililer'in saflık anlayışında kanamanın ve üreme organlarından kaynaklı akıntıların, kadını ritüel anlamda kirli addetmesinin temel sebeplerinden biri ölümü yani cansızlığı temsil etmesidir. Kanamanın yahut akıntının üreme organı kaynaklı olması bir parametredir. Kadın için regl kanaması, doğum sonrası lohusa dönemindeki kanama ve regl periyodu haricindeki düzensiz akıntılar kadını ritüel anlamda kirli kılar. Buna ek olarak erkeğin cinsel birleşme haricindeki akıntısı da erkeği kirli kılar.¹⁵¹ Ancak cinsel birleşme esnasındaki akıntı, üremeyi başlatacağından dolayı ritüel anlamda bir kirlilik sebebi sayılmamaktadır. Bununla birlikte üreme organları haricindeki öteki bedensel akıntı ve kanamalar ritüel kirlilik sebebi oluşturmamaktadır. Ter, balgam, irin, kusmuk, dışkı, idrar ve anne sütü gibi diğer akıntılar kirlilik sebebi sayılmamakla beraber her kanama ritüel kirlilik sebebi sayılmaz. Söz gelimi yaralanan ve vücudunun üreme organları haricinde başka bir yerinde kanaması olan kimse ritüel anlamda kirli değildir.¹⁵²

Levililer yasasına göre doğum yapan kadın en az yedi + otuz üç gün boyunca kirli sayılmaktadır. Doğum sonrasında kadın, ilk yedi gün periyodik regl kanamasında olduğu gibi hem kirli hem de kirliliği bulaştıran bir statüye sahiptir.¹⁵³ Fakat doğum sonrasında kadına kirlilik atfeden sebebin sadece üreme organından kaynaklı kanama olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Zira yalnızca akıntı, kirliliği tek başına belirleseydi, kadının en az yedi + otuz üç gün kirli sayılmaması gerekirdi. Söz gelimi kanama, yirmi birinci günde tamamen kesildiyse o halde kadının yirmi birinci günden itibaren temiz sayılması gerekirdi ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Levililer'deki ifade net bir şekilde kadının en az yedi + otuz üç gün boyunca *nidda* kurallarına riayet etmesi gerektiğini belirtmektedir. Konuyla ilgili bir istisna söz konusu değildir. Doğum sonrasında kadın, ilk yedi günlük regl periyodundaki kurallara tâbidir. Yedi günden sonra kırkıncı güne kadar kutsal alandan izole edilmelidir. Sinagoga girmemeli, Tevrat'a dokunmamalı ve Tanrı'nın adını ağzına

¹⁵¹ Levililer, 15:16-17.

¹⁵² Richard Whitekettle, "Leviticus 12 and the Israelite Woman: Ritual Process, Liminality and the Womb", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 107/3 (01 Ocak 1995): 393-395.

¹⁵³ Levililer, 12:1-3.

almamalıdır. Kadının en az kırkıncı güne kadar ilahi alana erişimi ritüel anlamda kirli sayılması gerekçesiyle yasaklanmıştır. Doğum, Yahudi bir kadını saflıktan kirliliğe eviren bir geçittir. Çünkü gebelik sembolik anlamda saflık yani yaşam ile özdeşleşirken; lohusalık, bu durumun tamamen zıttını temsil etmektedir.¹⁵⁴

Yahudilik'te doğum sonrası kadının ritüel anlamda kirli sayılmasının ve kirliliğinin bağlandığı sebeplerin yanı sıra diğer spekülâtif konulardan biri de kirlilik süresinin doğurduğu çocuğun cinsiyetine göre değişiklik göstermesidir. Yahudi kutsal kitabı olan Tevrat, kadının doğum sonrası kirliliğinin mahiyetiyle ilgili detay vermektedir;

Tevrat'ta Rab'bin Musa peygambere İsrail halkına, Yahudi bir kadının erkek evlat doğurması halinde regl olduğu günlerdeki gibi 7 gün boyunca necis sayılacağı, kadının temizlenmek için 33 gün kadar bir süre bekleyeceği belirtilmiştir. Ayrıca kadının doğuma bağlı olarak kirli geçirdiği bu sürede kutsal sayılan herhangi bir şeye dokunamayacağı ve Kutsal Tapınak'a giremeyeceği de eklenmiştir. Yine Tevrat'ta Yahudi kadının kız evlat doğurması halinde ise kirlilik süresinin iki hafta süreceği belirtilmiştir. Ayrıca kadının kız çocuğu doğurmasından sonra temizlenmek için 66 gün boyunca beklemesi gerektiği ifade edilmiştir. Doğum yapan kadının temiz sayılması için gerekli süreler dolduğunda yakmalık sunu olmak üzere bir yaşında bir kuzu, güvercin veya kumrunun ise kefarete için kurban edilmesi istenmiştir. Bu sunular Buluşma Çadırı'nda din adamına verilecek olup din adamı bunları Rab'be sunarak kadını ritüel kirlilikten arındıracaktır. Doğum yapan kadının kirliliğine dair kurallar Kutsal Kitap'ta bu şekilde ifade edilmiştir.¹⁵⁵ Bu doğrultuda doğum sonrası bir kadının ritüel kirliliği, doğan çocuk erkek ise yedi + otuz üç gün, doğan çocuk kız ise on dört + altmış altı gündür. Erkek çocuğu, annesini toplamda kırk günlük süreyle, kız çocuğu ise annesini toplamda seksen günlük süreyle manevi olarak kirlilik durumunda bırakmaktadır. Ayrıca lohusa bir kadının kirliliği erkek çocukta ilk yedi gün, kız çocukta ilk on dört gün regl kanamasında olduğu gibi bulaştırıcı bir niteliktedir. Erkek çocuğun doğumundan sonra sekizinci gün ve kız çocuğun doğumundan sonra on

¹⁵⁴ Whitekettle, "Leviticus 12 and the Israelite Woman", 395-403.

¹⁵⁵ Levililer, 12:1-8.

dördüncü gün kadın mikveye dalmak suretiyle kocasına yaklaşabilir.¹⁵⁶ “*Loğusa kadınla cinsel ilişkinin başlaması için kanamadan temizlenme süresi değil, sadece kirlilik günlerinin bitimi esas alınmıştır. Bu yüzden karı koca arasındaki cinsel ilişki, erkek çocuk doğumunda kirlilik günlerinin bittiği sekizinci günde, kız çocuğunda ise on beşinci günde ancak başlayabilmektedir.*”¹⁵⁷

Sonraki otuz üç ve altmış altıncı günler boyunca kirliliği bulaştırmaz ancak yine de belirtilen sürelerde anne başka bir sebebe bağlanmaksızın katı bir şekilde kutsal ve ilahi şeylerden izole edilmektedir. Özellikle ritüel kirlilik süresinin sonuna kadar kutsal alanlara giriş yapamaz, Tevrat’a dokunamaz ve Tanrı’nın adını anamaz. Sürecin sonunda kurban ritüeli gerçekleştikten sonra anne artık saftır ve kutsala erişimi konusunda bir kısıtlama bulunmamaktadır.¹⁵⁸

Doğum sonrası Yahudi bir kadının kirlilik süresinin, kız olarak dünyaya gelen bebek için iki katı süreyle uzun olması konusunda birkaç farklı görüş bulunmakta ve bu görüşler doğrultusunda cinsiyetin, kirliliğin sebebi olmadığı, dolayısıyla kirlilik süresinin uzamasının kız çocukları açısından olumsuz bir çağrışım barındırmadığı öne sürülmektedir. MÖ ikinci yüzyıla ait Jubilees kitabında doğum sonrası kirlilik süresinin kız ve erkek çocuklarında farklı olması, yaratılış hikâyesine ve akabinde gerçekleşen olaylara benzetilerek yorumlanmıştır. Tanrı Âdem’i ve daha sonra karısının kendinden zuhur edeceği kaburgasını birinci hafta yaratmıştır. Havva’yı Âdeme ikinci haftada göstermiştir. Bu sebeple erkek çocuk için yedi günlük kirlilik süresi belirtilmiş iken kız çocuk için ikinci bir yedi günlük kirlilik süresi belirtilmiştir. Âdem’in Aden Bahçesi’ne kırkıncı günde getirilmesi, Havva’nın ise Aden Bahçesi’ne sekseninci günde getirilmesi kalan arınma süreleri için referans olmuştur. Bu yönüyle doğum sonrası tartışmalı olan bu süre farklılıkları ilahi bir hikmete dayandırılmıştır.¹⁵⁹

Bazı görüşlere göre doğum sonrası annenin kirlilik süresinin bebeğin cinsiyetine göre değişmesi hususu, kız çocuk ile erkek çocuk arasında bir ayrım

¹⁵⁶ Maimonides, “Mishneh Torah, Forbidden Intercourse 21”, 4:5-6., erişim: 09 Mayıs 2025, https://www.sefaria.org/Mishneh_Torah,_Forbidden_Intercourse.21.

¹⁵⁷ Şeker, “Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı”, 257.

¹⁵⁸ Matthew Thiessen, “Luke 2:22, Leviticus 12, and Parturient Impurity” 54 (2012): 20.

¹⁵⁹ Thiessen, “Luke 2”, 24.

yapıldığı şeklinde değerlendirilmemelidir. Çünkü annenin kirlilik süresinin sonunda bedel olarak vermesi gereken kefare, her iki cinsiyet için aynıdır. Erkek çocuk doğuran annenin kirlilik süresinin daha kısa olması, sekizinci günde bebeğin sünnet edilmesi sebebiyle ilişkilendirilmiştir. Kız çocuk için böyle bir uygulama bulunmadığından kirlilik süresinin uzadığı yorumu yapılmıştır. Mezkûr meseleyle ilgili bir diğer yorum ise bazı kız bebeklerinde rahim kanamasının görülmesidir. Dolayısıyla bir hafta annenin kendisinden kaynaklanan kirliliği, ikinci hafta ise rahimden kaynaklı kanaması olan kız bebekle temasından kaynaklı kirliliği sebebiyle kız çocuk doğunca anne iki katı sürede kirli sayılmaktadır.¹⁶⁰ Farklı bir görüşe göre anne karnında erkek embriyo daha hızlı gelişir bu nedenle doğum sonrasında annede oluşacak kanamanın miktar anlamında daha az olmasına sebebiyet verir. Kanın, embriyonun gelişiminde daha fazla kullanılmasıdan dolayı erkek çocuğun doğumu esnasında ve sonrasında lohusalık kanaması kız çocuğa nazaran daha az olacaktır. Bu durum arınma süresini etkilediğinden erkek çocukta annenin kirliliği daha kısa sürmektedir.¹⁶¹ Yahudi bir annenin kirlilik süresinin çocuğun cinsiyetine göre değişkenlik göstermesinin sebeplerine yönelik bu görüş ve açıklamaların ne kadar tatmin edici olduğu ise hala tartışılmaktadır.

Levililer'in doğum sonrasını anlatan saflık yasalarında belirsiz bir husus söz konusudur. Doğum yapan kadın, en az yedi gün süreyle regl periyodundaki şekliyle nidda döneminde sayılır. Lohusa kadının hem kirli olan hem de kirliliği bulaştıran bir vasfı olması sebebiyle çok titiz davranması gerekmektedir. Ancak şu sorununun cevabı Levililer'de yoktur: Dokunduğu kişilere ve nesnelere kirlilik bulaştıran kadının doğan çocukla teması, çocuğu da kirli kılmakta mıdır? Anne, çocuğun bakımı ve beslenmesiyle ilgilendiği için doğal olarak çocukla sürekli bir temas halindedir. O halde çocuğun ritüel statüsü nedir? Bu konuyla ilgili Levililer'de hiçbir bilgi yoktur. Söz gelimi Hitit saflık yasaları, erkek çocuk için hem annenin hem de bebeğin üç ay süreyle, kız çocuk için hem annenin hem bebeğin dört ay süreyle kirlilik halinin devam

¹⁶⁰ "In the Bible, why is a woman unclean for twice as long after giving birth to a girl?", *Meet Me Where I Am*, 08 Ekim 2021, <https://whereiam.blog/2021/10/08/in-the-bible-why-is-a-woman-unclean-for-twice-as-long-after-giving-birth-to-a-girl/>.

¹⁶¹ Matthew Thiessen, "The Legislation of Leviticus 12 in Light of Ancient Embryology", *Vetus Testamentum* 68/2 (2018): 316.

ettiğini belirtir. Fakat böyle bir bilgi Levililer’de mevcut değildir. Bu durum saflık yasalarında belirsizliğin getirdiği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın bir yenidoğanın Kutsal Mabet’e girmesi veya kutsal sayılan nesnelere dokunması ihtimalinin çok düşük olması, kurban etini ve kutsanmış yiyecekleri yiyememesi sebebiyle anneyle temas halinde olan bebeğin ritüel statüsünün önemli olmadığı düşünülmüştür.¹⁶²

2.4.3. Fiziksel Sınırlar

Nidda yasaları kadın açısından ibadet hayatına ilişkin yasakları içerirken, aile hayatındaki en önemli anlamı itibariyle kocasıyla temas etmemesini ve fiziksel yasakları ifade etmektedir. Nidda dönemindeki bir kadın kocasıyla sevgi ve şehvet içermeyen dokunuşlar dâhil hiçbir şekilde temas halinde olmamalıdır. Her ay regl kanamasının başladığı günden itibaren mikveye dalma işlemi bitinceye kadar asgari olarak on iki gün boyunca eşlerin cinsel münasebete ara vermeleri gerekmekte olup bu durumun kocanın karısına bağlılığını arttıracakı belirtilmektedir. Çünkü Talmud, kendisine sürekli izin verilen bir adamın bir süre sonra karısından bıkacağını ve onu istemeyeceğini belirtmektedir.¹⁶³

Nidda Döneminde Karı-Koca İlişkileri fiziksel olarak şu konularda biçimlenmiştir:

1- Karı ve kocanın *nidda* döneminde birbirlerinin kıyafetlerine dokunmak ve birbirlerine eşya vermekle alakalı çeşitli sınırlamalar bulunmaktadır. *Nidda* döneminde karı ve koca birbirlerinin kıyafetlerine dokunmaktan kaçınmalıdır. Örneğin eşlerden birinin giydiği ceketinin kirini diğer eşin temizlemesi yasaktır. Bu dönemdeki eşler, fiziksel temasa yol açma ihtimali olduğu için birbirleriyle samimi ve neşeli konuşmalar yapmamalıdır. Aralarında flört şeklinde diyaloglar da aynı gerekçeyle yasaktır. Beraber kitap okumak ve birbirine hediye vermek onlar arasında fiziksel temasa mahal vermeyecekse caizdir. Eşlerin eşyaları birbirine verme konusunda hassasiyet göstermesi gerekmektedir. Bir eş bir eşyayı ötekine vermek durumundaysa,

¹⁶² Thiessen, “Luke 2”, 20-27.

¹⁶³ Inbal E. Cicurel, “The Rabbinate versus Israeli (Jewish) Women: The Mikvah as a Contested Domain”, *Nashim: A Journal of Jewish Women’s Studies & Gender Issues*, 3 (2000): 168.

eşyayı başka bir zemin üzerine koyup diğer eşin alması ya da eşyayı düşürerek diğer eşin yerden alması gerekmektedir. Ortak kullanım alanlarında dahi bu kurala uyulması gerekmektedir. Eşyaları birlikte taşıma ve kaldırma ile ilgili hususta ise eşyanın ağırlığı önem arz etmektedir. Ağır olmayan eşyalar beraber taşınmamalı ancak bebek arabası gibi taşıma hususunda yardım gerektiren ağır eşyalar temasa azami hassasiyet göstermek kaydıyla beraber taşınabilmektedir. Aşkenaz ve Sefarad Yahudileri eşyaların eşler arasında birbirlerine atılması konusunda farklı görüşlere sahiptir. Sefarad Yahudilerinin hâkim görüşü, eşlerin birbirlerine eşyayı atabilmesine olanak sağlar nitelikte iken; Aşkenaz Yahudilerinin hâkim görüşü, eşyanın eşler arası paralel bir konumda atılmasını yasaklamakta, eşyanın yukarıya doğru atılması hususunda ise fikir birliği bulunmamaktadır. Evlilik töreni sırasında kadın nidda dönemindeyse damat yüzüğü kadının parmaklarının ucuna hassasiyetle takabilir. Devamında yüzüğün kendi kendine kayması ve yerine geçmesi uygundur. Çocuk sahibi olan evli çiftler bebeği birbirlerine verecekse dikkatli davranmaları gerekmektedir. Örneğin çocuk anneden babaya kendisi geçebiliyorsa bu iş çocuğa bırakılmalıdır. Fakat çocuk geçemeyecek bir vaziyetteyse diğer eş çocuğu titizlikle alabilir. Bununla birlikte çiftlerin çocuğu şaka yollu bir şekilde birbirlerine vermeleri yakınlığa mahal verme ihtimalinden ötürü yasaklanmıştır. *Nidda* döneminde olan ve kucağında çocuğu bulunan bir kadının kocası zaruri bir durum olmadıkça çocuğu beslememelidir.¹⁶⁴

2- *Nidda* döneminde Çiftlerin aynı masada yemek yemesi, yakınlığı çağrıştırdığı gerekçesiyle dikkat edilmesi gereken hususlar barındırır. Hahamlar, *nidda* durumunun bir göstergesi olarak yemek yenilen ortama *heker* şeklinde adlandırılan hatırlatıcı bir nesne bırakılmasını tavsiye etmişlerdir. Normal günlerde yemek esnasında masada bulunmayan ancak *nidda* dönemine özel masaya konan ve *nidda* dönemini hatırlatan bir eşya veya yiyecek koymak, ayrı ayrı matlarda yemek yemek, her zaman oturdukları koltukları *nidda* dönemine has değiştirmek ya da uzunca bir masada birbirine uzak oturmak *heker* sayılmıştır. Yemek yenilen ortamda bir yetişkin yahut yanında mahrem ilişki kurmaktan çekinilecek yaşta bir çocuk bulunuyorsa bir *hekere* gerek yoktur. Yemek yemek gibi nispeten uzun sürmeyecek içecek ve küçük

¹⁶⁴ “Niddah’ın Harchakot’u - Halachipedia”, erişim: 09 Mayıs 2025, https://halachipedia.com/index.php?title=Harchakot_of_Niddah.

öğünler gibi eylemlerde *hekere* gerek duyulmayacağı ifade edilmiştir. *Heker* olarak kutsal kitabın ve dua kitaplarının kullanılması, saygısızca kullanım anlamına geleceğinden yasaklanmıştır. Çiftler ortamda başka insanlar varken dahi aynı tabaktan yemek yemekten men edilmişlerdir. Kadının nidda döneminde kocasına yemeği servis etmesi ve su dışında içecek doldurması yasaktır. Sefarad Yahudileri, içecek konusunda şarap doldurmanın yasak olduğunu ancak diğer içeceklerin yasak olmadığı görüşündedir. Bu kural her iki eş için geçerlidir. Eşlerin, ortak bir yiyecek tabağından, tabağı önce masaya koymak koşuluyla ayrı ayrı o tabaktan kendi tabaklarına servis yapmalarına müsaade edilmiştir. Yine aynı şekilde eşlerin yiyeceklerini ortak bir tuz kâsesine daldırmalarına müsaade edilmiştir. Karısı nidda dönemindeyken kocanın karısının yemek artıklarını yemesi bir sevgi göstergesi olduğu gerekçesiyle kati bir suretle yasaklanmıştır. Kocanın sadece bazı durumlarda karısının artıklarını yiyebileceği belirtilmiştir. Bu konuda Sefarad ve Aşkenaz¹⁶⁵ Yahudileri arasında görüş farklılıkları mevcuttur:

“İçecek başka bir kaba aktarıldı. Bu, içerik daha sonra orijinal kaba geri dökülse bile izin verilir. Eğer bir başkası onun içtikten sonra kadehten içerse, onların içmelerini birbirinden ayırın. Kadının bu kaptan içtiğinden haberi yok (ona haber vermesine gerek yok) Karısı artık orada değilse. Dahası, daha sonra geri dönse bile, yine de bu içmeye devam edebilir. Sefarad geleneği, kadeh kısmen yeniden doldurulursa müsamahakâr davranmaktır. Aşkenazlar bu müsamahakârlığı kabul etmezler. Çoğu Sefarad Otoritesi bu yasağı yalnızca içkiyle sınırlar ve yiyeceklerle genişletmez. Ancak Aşkenaz, yemeğinin artıklarını yemeyi de yasaklar. Aşkenaz geleneğine göre, eğer eş, incecik doğranmış sebzeler gibi, sıklıkla bir tabak olarak sınıflandırılan bir tabaktan yerse, geriye kalan her şey kocaya yasaklanır. Ancak, eğer bir tabakta iki büyük parça yiyecek varsa ve eş sadece birinden yerse, koca diğerine düşkün olabilir. Örneğin, bir karı koca, birden fazla kişiye yönelik büyük bir somun

¹⁶⁵ Aşkenazlar Almanya, Fransa ve Doğu Avrupa'da yaşayan veya onların soyundan gelen Yahudilerdir. Sefaradlar ise İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan, Türkiye, kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşayan Yahudiler ve onların soyundan gelenlerdir. "Aşkenaz" terimi İbranicede "Almanya", "Sefarad" da "İspanya" kelimesinden türemiştir. Sefaradların inancı temelde Ortodoks Yahudilikle bağdaştığı halde bazı dini kanunları (Halaha) yorumlama tarzı Aşkenazlarınkinden farklıdır. <https://www.turkYahudileri.com/content-page.php?lang=tr&page=askenaz-ve-sefarad-Yahudileri-kimlerdir&category=> Erişim Tarihi: 28.04.2025.

ekmeği keserse, her birinin kendi diliminden kesmesi caizdir, çünkü bu birden fazla kişiye yöneliktir. Ancak, bir kişiye yönelik küçük bir ekmek dilimi bölünemez. Aşkenaz geleneğine göre, eğer eş bir kapla tereyağı veya benzeri bir şey alırsa ve sonra bıçağın üzerinde fazladan tereyağı varsa tereyağı tabağına geri koyarsa, kocasının o tereyağını kullanması yasaklanırdı.” Bu kurallar sadece koca için geçerlidir. Ancak kadının her zaman eşinin yiyecek ve içecek artıklarını yiyebileceği de ayrıca belirtilmiştir.¹⁶⁶

3- Çiftlerin nidda döneminde yatak ve birlikte yatmak ile ilgili kısıtlamaları bulunmaktadır. Kadın *nidda* dönemindeyken kocanın karısına ait olan bir yatakta karısı o esnada orada bulunmuyorsa bile oturması, uzanması ve yatması yasaklanmıştır. Fakat bir kadının, kocası odada hazır bulunuyorken kocasının yatağına oturabilmesine şayet kocası odadan çıktıysa orada uyuyabilmesine müsaade edilmiştir. Bu kurallar kürsü, oturak veya koltuk için değil sadece yatak ve yatak olarak addedilebilecek yerler için geçerli kılınmıştır. Kadın yatak odasında değilken kocanın, karısının yatağını kullanamayacağı fakat kadının belirli bir süreliğine şehir dışına çıkması halinde kocanın karısının yatağını kullanabileceği belirtilmiştir. Yüksekte bulunan bir eşyaya uzanmak maksadıyla kocanın, kadının yatağının üzerine çıkması ya da oturması bir yakınlık göstergesi sayılmadığından yasaklanmamıştır. *Nidda* dönemi süresince katı bir yatak tecriti söz konusu olduğundan dolayı koca, karısının özel kullanımında olan çarşaf, nevresim ve yastıkları kullanmamalıdır. Fakat bu yasaklara karısının havluları dâhil değildir. Bununla birlikte eşler *nidda* dönemi sonlanıncaya kadar yatak değiştirememektedir. *Nidda* döneminde eşlerin yataklarını ayırması çok temel bir konudur. Bu süre zarfında eşler baştan aşağı elbiseyle örtülü dahi olsalar aynı yatakta bulunmamalıdır. Fiziksel teması kesin bir şekilde önlemek amacıyla yataklar tam ayrılmalıdır. İki yatak arasındaki uzaklık ölçüsü için kesin bir tanımlama olmamakla beraber, yatakların çarşafı bile birbirine değmemeli yahut arada bir kol uzunluğunda mesafe olmalıdır. Yatakların ayrılmasının ölçütü sayılan bu kurallar her iki yatak eş zamanlı kullanılıyorsa geçerlidir. Aksi takdirde çiftlerden biri yatakta değilse yatakların birbirine temas etmesinde bir sakınca yoktur. Çiftlerin yatak haricinde genel olarak biri ötekine temas etmemeye dikkat edecek şekilde birbirlerinin

¹⁶⁶ “Niddah’ın Harchakot’u - Halachipedia”.

hareketlerini hissetmelerine imkân veren bir sıraya ya da yumuşak bir kanepeye oturmalarında bir sakınca yoktur. Fakat Aşkenaz topluluğu çiftlerin hareketlerini hissedebildiği yerlere oturmalarını arada başka biri bulunmadıkça yasaklamıştır. Nidda döneminde olan bir kadının kocası, kadına battaniye örtmemelidir. Kadın kocasının yatağını yapması her ne kadar caiz görülse de bunu kocası içerideyken yapmamaya özen göstermelidir. Şayet kocası, yatağının yapıldığı esnada odadaysa ve kadının olduğu tarafa bakmıyorsa o zaman bir sakınca görülmemektedir. Bu kurallar koca için de geçerlidir. Koca, karısı aynı odada iken yatağı düzeltip toplayamamaktadır. Eşlerin yolculuk sırasında fiziksel temasa dikkat etmeleri koşuluyla özel araç yahut toplu taşıma kullanmalarında bir sakınca görülmemektedir.¹⁶⁷

4- Kocanın *nidda* döneminde karısına bakması, sesini dinlemesi ve karısına dair kokularla ilgili sınırlamalar bulunmaktadır. Bir erkeğin, karısı *nidda* dönemindeyken kadının örtülü olan yerlerine bakmasına müsaade edilmiştir. Genel olarak saçlarına örtü olmadan da bakabilmektedir. Kadın doğum esnasında endişeliyse ve kocasının orada bulunması kadını sakinleştirecekse kocası yanında durabilmekteyse de doğum yapan karısına bakması yasaklanmıştır. Karısının giymiş olduğu elbiseye bakmasında bir sakınca görülmemiştir. Kadının kocasının olduğu bir ortamda şarkı söylemesi ve kocasının kadının sesini dinlemesi konusunda ise ihtilaf söz konusudur. Yine kocasının karısının güzel kokusunu bilerek koklaması haramdır. Ancak karısının elinde bir baharat varsa bunu koklamasında bir sakınca görülmemiştir.¹⁶⁸

Kadının kocasının yatağını düzeltmesi, kadehine içecek koyması, yüzünü yıkaması için su koyması, yemek yapması ve sofrayı hazırlaması nidda döneminde dahi olsa yasaklanmamıştır. Kadının kocasının ellerini, ayaklarını ve yüzünü yıkadığı esnada kocasına su dökmesi yasaklanmıştır. Ancak Netilat Yadayim¹⁶⁹ için kocasına su hazırlamasına müsaade edilmiştir. Yahudilik'te bayram günleri ve Şabat'ta Kidduş

¹⁶⁷ “Niddah’ın Harchakot’u - Halachipedia”.

¹⁶⁸ “Niddah’ın Harchakot’u - Halachipedia”.

¹⁶⁹ Yahudilik'te her sabah uygulanan el yıkama ritüelidir. Dua eşliğinde Yahudilerin ellerinin kutsal amaçlar için kullanılması gerektiğini hatırlatır.

Kupası'ndan¹⁷⁰ şarap içme konusunda katı *nidda* yasaları bulunmaktadır. Nidda döneminde koca karısına içmesi maksadıyla Kidduş Kupası'nı verememektedir. Fakat kupadan içecek kişi sadece karısı değilse, başkaları da şarabı içmek üzere orada bulunuyorsa o zaman herkes gibi karısı da kupadan şarap içebilmektedir.¹⁷¹

Aşkenaz Geleneği *nidda* dönemindeki kadının Tevrat'a bakmasını yasaklamıştır. Nidda dönemindeki kadının cenaze törenine katılmak üzere mezarlığa girmesi yasaklanmıştır. Bu kuralın istisnası, kadının cenaze törenine katılmadığı takdirde kendini çok kötü hissedecek olmasıdır.¹⁷²

Kadının *nidda* dönemindeki kirlilik hali münasebetiyle kocasından ayrı kalması ve aralarında yakınlığa sebebiyet verecek her türlü eylemden kaçınmaları bir sabır dersi olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte eşlerin periyodik olarak ayrı kalmasının bir hikmeti olduğu ileri sürülmektedir. Eşler arasında hiçbir engel bulunmadan sürekli bir yakınlaşma halinin toplumu ifrata sürükleyeceği, bundan dolayı Yahudi ailesinde hiçbir zaman yatak odalarındaki yatakların çift kişilik olmayıp ayrı ayrı tek kişilik yataklar olması gerektiği savunulmaktadır. Talmud'da belirtilen şekliyle Romalı'ların Yahudi ailesinin kutsiyetinin ve birliğinin temelinde saflık kanunları uygulamasının olduğunu düşündükleri ifade edilmiştir. Bundan dolayı Romalı'ların Yahudileri inançlarından uzaklaştırmak istedikleri vakit, Yahudi erkeklerini eşleri regl dönemindeyken onlarla yakınlaşmaya ittiklerini belirtilmiştir.¹⁷³

2.4.4. Karet Cezası

Yahudilik'te karı koca arasındaki cinsi münasabete kutsal bir anlam yüklenmiştir. Bununla birlikte bir kadının *nidda* dönemindeyken kocasıyla yakınlaşması veya yakınlaşmaya mahal verecek temas ve davranışlarda bulunması katı kurallar ile yasaklanmıştır. Nidda dönemindeki bir kadının ve kocasının bu kurallara azami surette uyması gerekmektedir. Bir kadının periyodik regl kanaması, regl harici

¹⁷⁰ Yahudilik'te, Kutsal Şabat'ta ve bayramlarda içerisinde şarap veya üzüm suyu bulunan bir kupaya okunan duanın özel ismidir.

¹⁷¹ "Niddah'ın Harchakot'u - Halachipedia".

¹⁷² "Niddah'ın Harchakot'u - Halachipedia".

¹⁷³ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. III, s. 582.

düzensiz kanamaları ve lohusalık döneminde kadın nidda kurallarına tâbidir. Temas ettiği kişilere ve nesnelere kirlilik bulaştırmaktadır.¹⁷⁴

Yahudi hukukunda bir kadın regl kanaması gördüğü günlerde eşiyle birliktelik yaşaması kadının akıntılı yerini açığa çıkardığı anlamına gelmektedir. Bu birliktelik her iki eşi sorumlu hale getirmektedir. Böyle bir durumda kadının kirliliğini kocasına bulaştırmaktadır. Böyle bir durumda kocasının yedi gün boyunca hem kirli olduğu hem de kirliliği bulaştırdığı kabul edilmektedir.¹⁷⁵ Nidda kurallarına cinsel anlamda riayet edilmemesinin eşler açısından en net sonucu, karet cezasına çarptırılmalarıdır.¹⁷⁶ Karet, Yahudi Kutsal Kitap'ında belirlenmiş suçlar için öngörülen bir ceza türüdür. Kelime anlamı yok etmek, kökünü kazımak olan Karet, Tanrı tarafından kişinin cezalandırılması anlamına gelmektedir. Karet, insanlardan ayrılmak, izole edilmek şeklinde vuku bulan bir ceza türüdür. Karet suçunun cezasının insanlar tarafından değil, ilahi bir hükümle Tanrı tarafından uygulanacağına inanılmaktadır. Karet, kişinin vaktinden önce ya da çocuksuz olarak öleceğini ifade etmektedir. Kasıtlı olarak Fısıh Bayramı'nda mayalı ekmek yemek¹⁷⁷, Şabat'ın kutsallığını ihlal etmek¹⁷⁸ ve zina gibi çeşitli cinsel suçların da karşılığı olan karet, Mişna'da yarısından fazlasını cinsel ilişkilerin sebep olduğu otuz altı ayrı suçun da cezası olarak telakki edilmektedir.¹⁷⁹ Belirtilen suçlarda Tevrat, ceza olarak faillerin İsrail halkından atılacağını, sürgün edileceğini ifade etmektedir.¹⁸⁰

Tevrat, kadın *nidda* dönemindeyken eşlerin birbirleriyle olan cinsi münasebetini kati suretle yasaklamaktadır. Bu fiilde bulunan eşlerin ikisinin de halkın arasından atılacağı ifade edilmektedir.¹⁸¹ Buradan hareketle nidda döneminde cinsel birliktelik yaşayan eşler, karet cezasının muhataplarıdır. Tevrat'ta karetin net olarak neyi gerektirdiğiyle ilgili ayrıntılı bilgiler yer almadığından karet ile ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Halkın arasından sürgün edilmek ifadesinin hâkim görüşü ölüm

¹⁷⁴ <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/11529-niddah>

¹⁷⁵ Levililer, 15:24.

¹⁷⁶ Yiğitoğlu, “Yahudilik'te Kadınların Regl Dönemi/Niddah ile İlgili Hususlar”, 230.

¹⁷⁷ Çıkış, 12:15.

¹⁷⁸ Çıkış, 31:14.

¹⁷⁹ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi 3 Cilt Takım*, c, II, 512.

¹⁸⁰ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi 3 Cilt Takım*., 445.

¹⁸¹ Levililer, 20:18.

cezasıdır. Literatürde karetin karşılığı ömrün kısılmasıdır. Vaktinden önce gelen ölüm, bir bedeldir. Örneğin altmış yaş ortalama bir yaş olarak kabul edilmekte, bundan evvel gelen ecelin bir ceza olduğu düşünülmektedir.¹⁸² Bununla birlikte kadınlar karet cezasını sadece ömrün kısılması ya da afarozdan ibaret saymayıp, kocalarının ve çocuklarının başlarına gelebilecek felaketlerle de ilişkilendirmektedirler. Bununla birlikte nidda kurallarının ihlalinin bir sonucu olarak engelli bir çocuğa sahip olmak karet kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁸³ Karet cezasının kendisine bağlandığı sebep kasıttır. Bundan dolayı işlenen suçun hükmünü Tanrı vereceğinden ve işlenen suçta kasıt olup olmayacağını ancak Tanrı bileceğinden, suçun işlendiğine dair bir tanık gerekmemektedir. Mişna, işlenen suçta kasıt yoksa kefaretin bir günah sunusu olabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte *nidda* döneminde cinsel birliktelik yaşayan eşlerin çocuklarının mamzer sayılacağı belirtilmiştir.¹⁸⁴

2.5. MİKVE

Yahudilik'te aile saflığı “taharat ha-mishpachah” kavramıyla ifade edilmektedir. Yahudi inancına göre Tanrı iradesiyle gerçekleşen evliliğin kutsiyeti, kirlilik ve saflık ekseninde arınma ritüeline gösterilen hassasiyet ile devam etmektedir. *Nidda* dönemi sonrası arınma ritüeli olan *mikve* Yahudi aile saflığı için oldukça önemli bir meseledir. Kirlilik halini sonlandırması ve aile hayatının normaline devam etmeyi mümkün kılması yönüyle *mikve* ritüelini anlamak gerekmektedir. Bu doğrultuda *nidda* ve *mikve* birbirinin tamamlayıcısı olduğundan dolayı *mikvenin* rolünün anlaşılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda konu, *mikvenin* terim anlamı, ritüel olarak *mikvenin* önemi, aşamaları ile *nidda* ve kadın perspektifinden *mikvenin* mahiyetinin ele alınmasıyla sınırlandırılmıştır.

Levililer aile saflığı hususunda detaylı bilgiler sunmaktadır. Aile hayatında *nidda* kuralları ve ritüel arınma birbirini tamamlayan iki temel konudur. Levililer yasasının sunduğu manevi kirliliklerden arınmak, Yahudilik'in ilk zamanlarından beri

¹⁸²“Karet: A Biblical Punishment”, *My Jewish Learning*, erişim: 10 Mayıs 2025, https://www.myjewishlearning.com/beliefs/Theology/Suffering_and_Evil/The_Problem/Reward_and_Punishment/Karet.shtml.

¹⁸³ Cicurel, “The Rabbinate versus Israeli (Jewish) Women”, 180.

¹⁸⁴“Kare Encyclopedia.com”, erişim: 09 Mayıs 2025, <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/karet>.

önem arz etmektedir. Manevi anlamda kirli kabul edilen kişi ilk tapınak döneminden itibaren kutsal alandan izole edilmiştir. Kirlilikten sıyrılmak için *mikve*ye dalmak temel şarttır. Bununla birlikte çeşitli kurban sunuları da kirlilikten kurtulmanın yollarından biridir. Fakat tapınağın yıkılmasından sonra kurban kültü işlevini kaybetmiştir. Tapınağın olmadığı bir yerde kurban kültü silikleşmiştir. Bununla birlikte suya dalmak şeklinde gerçekleşen *mikve* ritüeli önemini korumuştur. *Nidda* yasasına göre, aile hayatındaki kirlilikten arınma türü suya dalmak suretiyle gerçekleşmektedir. Tapınak ve tapınağa endeksli ritüellerin tapınağın yıkılmasından sonra uygulanmaması anlaşılabilir görülmektedir. Fakat aile hayatı, evlilik gibi olgular her toplumda varlığını koruduğu için bunlarla alakalı yasalar her zaman geçerliliğini korumuştur. Suya dalmak suretiyle yapılan arınma ritüeli, sadece *nidda* dönemi kirliliğini sonlandırmak için değil aynı zamanda Yahudiliğe geçişte, Şabat ile diğer kutsal günlerden önce kullanılan ve toplum içerisinde Tanrı'nın kutsaması ile özdeşleşen hassas bir kurumdur.¹⁸⁵

2.5.1. Mikve'nin Terim Anlamı

Mikve (İbranicede Mikveh, çoğulu Mikvaot), Yahudi kuralları doğrultusunda içine tamamen dalınıp çıkıldığında Tevrat yasalarınca manevi anlamda kirlenmiş kişinin ruhsal ve bedensel olarak yeniden saf hale gelmesi amacıyla kullanılan içi su dolu bir havuz şeklindeki yapıdır.¹⁸⁶ Mikve havuzunun doğal bir su kütesinden meydana gelmesi veya doğal bir su kütlesi ile bağlantısının olması gerekmektedir. Arınmanın sembolü olan bu su birikintisi, Yahudi kuralları ve geleneklerine göre şekillenen özel bir havuzdur. Arınma ile mündemiç olan bu su yaşamı temsil eden, akış halini ve canlılığı ifade eden ana bir maddedir. Ritüel kirlilik nasıl yaşamın yokluğunu ifade ediyorsa, su ve su ile arınma da tekrar yaşama dönmeyi ifade etmektedir. Bu sebeple bir *mikve* havuzunun durağan olmayan bir kaynaktan beslenen bir su kütlesi ile dolması gerekmektedir. Örneğin doğal kaynak suyu, yağmur suyu

¹⁸⁵ Maurice Lamm , “Mikvah: Jewish Family Purity” (Erişim 13 Mayıs 2025).

¹⁸⁶ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi 3 Cilt Takım*, c, II, 406.

yahut erimiş kar suyu bu işlevi görebilmektedir. Mikve havuzunun temiz tutulması titizlikle mikveden sorumlu din adamı tarafından titizlikle sürdürülen bir görevdir.¹⁸⁷

Mikvede kullanılan suyun niteliği kadar *mikvenin* hacmi ve yüksekliği de önem arz etmektedir. Bir mikve havuzunun en az 120 cm derinliğinin ve 750 litre su kapasitesinin olması gerekmektedir. Görünürdeki *mikve* havuzu, arkada “Bor” isimli kendisinden daha küçük ve temiz olan bir havuzdan beslenmektedir. Bu durum Kutsal Kitap’ta ilk kez “*Ancak kaynak ya da su sarnıcı temiz sayılacaktır*”¹⁸⁸ şeklinde zikredilmiştir. *Mikveye* dalmayı gerektiren kirlilik sebepleri; ceset, doğum, regl kanaması, regl harici düzensiz kanamalar, deri hastalıkları ve meni akıntısı olarak bildirilmiştir. Bunların haricinde düğün öncesi gelinin ve Yom Kipur, Şabat, bayram öncesi ise erkeklerin *mikveye* dalmaları gelenek haline gelmiştir. Yahudi dinine bir geçiş ritüeli olarak *mikveye* dalmak bir gerekliliktir. Yahudi kurallarına göre *mikveye* sahip olmayan bir topluluk, dini bir cemaat niteliği taşımamaktadır. Bir Yahudi cemaatinin, *mikvenin* inşası için bir sinagogun yapılmasından dahi vazgeçmesi gerekmektedir. *Mikve*, bu denli kutsalla ilişkisi güçlü olan bir ritüeldir. *Mikvedeki* suyun, canlılığı ve hayatı temsil etmesinin yanı sıra *mikveye* dalan bir kişinin kısa süreli nefesini tutması yaşamın sonlanışını simgelerken daldıktan sonra çıktığında nefes alması ise hayata yeniden başlamayı simgelemektedir. *Mikve* ile ilgili ayrıntılar Mişna’nın Taharot bölümünün altıncı faslında *Mikvaot* başlığı altında ele alınmıştır.¹⁸⁹

Mikvedeki suyun niteliği kadar suyun miktarı da oldukça önemlidir. Mikveden sorumlu haham, düzenli aralıklarla mikvedeki suyun miktarını kontrol etmesi gerekmektedir. Mikve havuzunda suyun miktarını azaltacak herhangi bir sızıntı hususunda dikkatli bir tespit yapılması akabinde önlem alınması gerekmektedir. Mikveden sorumlu haham, yirmi dört saat boyunca mikvedeki su seviyesini takip etmesi gerekmektedir. Mikvedeki su miktarının sabit kalması önem arz ettiğinden

¹⁸⁷ Taharat Hamishpachah International, “Mikvah Facts - Mikvah.org - Mivtza Taharas Hamishpacha”, erişim: 13 Mayıs 2025, https://mikvah.org/article/mikvah_facts_.

¹⁸⁸ Levililer, 11:36.

¹⁸⁹ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi 3 Cilt Takım*, c, II, 407-408.

suyun buharlaşıp azalmaması amacıyla mikvedeki suyun sıcak olmaması gerekmektedir.¹⁹⁰

Batı ülkelerinde mikve havuzlarının Orta Çağ'dan itibaren sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. İsrail'de devlet otoritesi tarafından mikve havuzlarının yapılmasına ilişkin ekonomik destek sağlanmaktadır. Mikvelerin kontrolü devlet eliyle yapılmaktadır. Köylerden şehirlerdeki güzellik merkezlerine değin mikveler inşaa edilmektedir. Muhafazakâr Yahudiler din değiştirmek suretiyle Yahudi olmak isteyen kişiler için mikveyi şart koşturmaktadır. Reformist Yahudiler ise günümüz dünyasında mikvenin varlığını sadece bir fazlalık ve yük olarak lanse etmektedir. Buna karşın Ortodoks Yahudiler mikveyi tamamen bütün koşullarıyla uyulması gereken önemli bir dini vecibe olarak görmektedir.¹⁹¹

İstanbul'da biri Cağaloğlu Hamamı 'nda, diğeri de Şişli Sinagogu'nda bulunan iki mikve bulunmaktadır. (1995'te Göztepe'de de bir mikve hizmete açılmıştır.) İzmir'de de Karataş Hastanesi bünyesinde bir mikve vardır.¹⁹²

2.5.2 Mikve Ritüeli

Yahudilik'te kadınlar hayatları boyunca üç temel ibadet ile sorumlu kılınmıştır. Dolayısıyla bu üç temel ibadetin yerine getirilmemesi veya özenle uygulanmaması günah sayılmıştır. Bunlardan ilki, kadınların rahim kaynaklı kanamalarının takibini dikkatle yapmasını gerektiren *nidda* dönemi kurallarına riayet etmek ve dönemin bitişinde *mikveye* dalmaktır. İkincisi, Yahudilerin dini bayramlarında saç örgüsü biçiminde olan ve Challah (Halla) ismi verilen bir ekmeğin evin hanımı tarafından yapılmasıdır. Sonuncusu ise Yahudi inancına göre cuma gün batımı ile cumartesi gün batımı arasındaki süreyi ifade eden ve kutsal kabul edilen Şabat'ta¹⁹³ mumların yakılması görevidir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ M. Hadi Tezokur, "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sempozyum)*, 2012, 104.

¹⁹¹ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c, II, 408.

¹⁹² Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi 3 Cilt Takım*, 407.

¹⁹³ "SEBT", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 13 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebt--Yahudilik>.

¹⁹⁴ Tezokur, "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", 2012, 110.

Yahudi saflık yasasına göre *nidda* dönemindeki bir kadın, yeryüzündeki bütün sular ile yıkansa dahi aile hayatının normaline ve kutsal ile ilişkisine devam etmesine olanak sağlayan manevi temizlik haline geçememektedir. Buna göre kadının, bir haham gözetiminde bütün adımları takip ederek *mikveye* dalıp çıkması gerekmektedir.¹⁹⁵ Periyodik regl kanaması olan kadınlar¹⁹⁶ ile doğum sonrası lohusa sayılan kadınlar¹⁹⁷ açısından *nidda* dönemini sonlandıran tek yol, kadınların mikveye dalarak manevi temizlik statüsüne ulaşmalarıdır.

Regl kanaması sonlanan bir kadının, kanamasının bitişinin kesinliğini tescilleyen bir dizi aşamalardan sonra yedinci günde mikveye dalması gerekmektedir. Kadının öncelikle regl kanamasının bittiğini saptaması gerekmektedir. Regl kanamasının bitişinin belirlenmesi en erken beşinci günde yapılabilmektedir. Söz gelimi regl kanaması başladıktan sonra üçüncü günde kanama sonlansa dahi beşinci günü beklemek bir zarurettir. Beşinci günde kanamanın sonlanmasının saptanmasına *Bedikah* denmektedir. *Bedikah*'ın kendisine bağlandığı yasaya ise *Hefsek Taharah* ismi verilmektedir. En erken beşinci günün akşam vaktinde *Hefsek Taharah* yapılmaktadır. Şayet beşinci günün akşam vaktinden biraz evvel kanama gerçekleşirse o halde yedi günlük sayıma bir sonraki günün akşamından başlanmaktadır. Yahudilik'te *Hefsek Taharah* için en uygun zaman akşam vaktinden evvelki zamandır. Kadın sıcak su ile temizlendikten sonra *bedikah* elbisesini giymelidir. Bir gün süresince titizlikle kendini kontrol etmelidir. Şayet kadın kıyafetinde kan olma ihtimali olan bir iz bulursa yedi temiz gün sayımı bir sonraki güne ertelenmelidir. Fakat böylesi bir iz rastlanmazsa o zaman kadın temizdir ve beyaz bir iç çamaşırı giymelidir. *Bedikah*'ın başlangıcından yedinci güne kadar geçen sürede kadında en ufak bir kanama emaresine rastlanmazsa kadının artık mikve için hazır olduğu belirtilmektedir. Kadın belirli aralıklarla bir haham kontrolündeki mikve havuzunda *Tevila* (dalma) ritüelini gerçekleştirmelidir. Yahudi inancında mikvede *Tevila* yapmanın yerine geçebilecek başka hiçbir arınma yöntemi bulunmamaktadır. Kadının diğer türlü yapacağı hiçbir banyo türü kendisinin manevi kirliliğini arındırmamaktadır. Bir kadının

¹⁹⁵ Tezokur, "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", 2012, 101.

¹⁹⁶ Levililer, 15:19.

¹⁹⁷ Levililer, 12:2.

tevila yapacağı vakitte tırnaklarının kesilmiş olması ve üzerinde herhangi bir boya yahut takı bulundurmaması gerekmektedir. Bununla birlikte dişlerindeki yemek artıkları ile gözlerindeki lensler çıkarılmalıdır. Tevila esnasında kadının vücudu, saçlarının her bir teli dâhil olacak şekilde ıslanmalıdır. Kadının kurallara uygun bir şekilde dalıp çıkmasından sonra mikve ritüeli başarılı bir şekilde tamamlanmış kabul edilmektedir. Fakat kurallara gerekli hassasiyet gösterilmediği takdirde kadın hala nidda addedilmektedir.¹⁹⁸

2.5.3 Kadın Bağlamında Nidda ve Mikve

Yahudilik'te bir kadının regl periyodu ve nidda dönemi kuralları olarak kabul edilen yasalar en özel konulardır. Temel kaynağı Levililer olan bu yasalar, nidda kuralları ve aile saflığı kuralları olarak bir bütünlük ihtiva etmiş olup günümüze kadar birçok Yahudi toplumunda hassasiyetle uygulanmıştır. Bu yasalar, bir kadının regl periyodu boyunca ve sonrasındaki yedi temiz gün boyunca eşiyle arasında cinsel perhiz uygulanmasını gerektirmektedir. Söz konusu cinsel perhizin çerçevesi epeyce geniş olup her türlü fiziksel teması kapsamaktadır. Regl kanamasının görüldüğü ilk günden mikveye dalma işleminin bitişine kadar geçen sürede kadının kirliliği ihtiva etmesi ve kocası ile ilgili olan katı temas yasakları hakkında çeşitli kültürel ve psikolojik yorumlar yapılmıştır. Söz konusu yasaların yalnızca Kutsal Kitap direktifleri doğrultusunda ortaya çıkmayıp aynı zamanda gelenek içerisinde şekillenip uygulanmış olması kadın açısından bazı problemlerin kaynağı olmuştur. Tanrı'nın yarattığı şekliyle doğal bir döngüye sahip olan kadının ötekileştirilip kutsal alandan dışlanması eleştiri konusu olmuştur. Regl kanaması olan bir kadının Tevrat'la, sinagogla ve hatta aile ile olan ilişkisinin kısıtlanması Kutsal Kitap emirleri delil gösterilerek epeyce geniş bir çerçeveye yayılmış ve temel anlam bağlamından uzaklaşmıştır.¹⁹⁹

Yahudi geleneğinde temizlik ve kirlilik etrafında şekillenen aile saflığı kuralları kadın açısından negatif bir eksende yorumlanmıştır. Bununla birlikte kadının

¹⁹⁸ Tezokur, "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", 2012, 111-115.

¹⁹⁹ Susan Grossman, "Mikveh and the Sanctity of Being Created Human", *Hakol Kol Yaakov*, ed. Robert A. Harris - Jonathan S. Milgram, *The Joel Roth Jubilee Volume* (Brill, 2021), 68-69, <https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv1sr6j9g.12>.

rahim kaynaklı kanamaları sebebiyle kirli olarak itham edilmesi problem teşkil etmiştir. Kutsal Kitap'ta nidda ve mikve ile ilgili hükümlerin anlaşılması noktasında eksiklikler olduğu için Yahudi bir kadının fitri özelliğinden dolayı değersizleştirilmesi tartışmaların odağı olagelmıştır. Kutsal Kitap'ta nidda ve mikvenin mahiyetinin esasen fiziksel değil manevi olduğu ve hikmetinin kavranmasının zor olduğu belirtilmiştir. Nitekim temizlik ve kirlilik kavramlarının manevi boyutları üzerinde düşünülmesi gerektiği belirtilerek tevratın gayesinin anlaşılacağı ifade edilmiştir. Temizlik ve kirlilik ifadelerinin temelde kutsalın varlığını ve yokluğunu temsil ettiği öne sürülmektedir. Kutsallık canlılıkla özdeşleşir. Canlılık ise var oluş halini yani Tanrının yaratma eylemine ithafen tanrının varlığını ifade eder. Buna göre, canlılık ve yaşamı temsil eden şeyler kutsaldır, yani temizdir, yaşamın zıttı olan ölüm ise yok oluşu ve dolayısıyla kutsal olmayanı temsil eder, yani kirlidir. Bu anlamda en büyük kirlilik hali, bir cesede dokunmaktır. Nitekim nidda kurallarına tabi olan gruplardan biri de cesetle temas etmiş kişilerdir. Bu bağlamda kadının yaratma potansiyelinin vücudu terk etmesi şeklinde anlamlandırılan rahim kanamaları, kirlilik sebebi sayılmıştır. Kanama bittikten sonra mikveye dalmak ise yeniden kutsallığa erişmeyi temsil etmektedir ve kadını temiz kılmaktadır. Mesele kadının necis olması ve aşağılanması ötesinde varoluşsal bir sebebe dayanmaktadır. Benzer şekilde uyku döngüsü de buna örneklik teşkil etmektedir. Yahudi inancında uyku kısmi olarak canlılığın yokluğunu temsil ettiğinden bir yahudi uyandıktan sonra ellerini yıkamalıdır. Bu, kişinin arınması için gerekli bir ritüeldir. Fakat bu durum uykunun kötü, aşağılık ve uzak durulması gereken bir durum olduğu anlamına gelmemektedir. Bu doğrultuda nidda olan kadın için de durum benzerdir. Kadının nidda dönemi kirliliği bu bakış açısıyla ele alındığında kadına atfedilen olumsuz çağrışımlar ile kadını aile ve ibadet hayatında ötekileştirme konusu da anlamını kaybetmektedir. Nidda dönemini sonlandıran mikve ritüeli arınmayı ve kutsallığa yeniden adım atmayı temsil etmektedir. Su ile arınmak, Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın Nuh tufanında yeryüzünü suyla kaplaması olayında da örneklendiği gibi bir gerekliliktir. Çünkü tufan sadece bir cezayı değil aynı zamanda yeryüzünün su ile arınmasını da ifade etmektedir. Yahudi inancında aile sağlığı yasalarını ifade eden nidda ve mikve kavramları, kadına yansıyan olumsuz bir algıdan ziyade derin anlamlar içeren ve kutsiyet-kadın ilişkisi etrafında

şekillenen bir durumdur. Aile hayatında ve ibadet hayatında kadını ötekileştiren anlayış tevratin gayesi olmaktan oldukça uzaktır.²⁰⁰

Nidda dönemi yasaları ve *mikve* ritüelinin gerekliliği olan aile hayatında eşler arasındaki bu tecrit halinin eşler arasındaki bağı güçlendirdiği, tekdüze olan evlilik hayatını canlandırdığı, araya giren mesafenin evliliğe heyecan kattığı ve bitmeyen bir tatmin sunduğu öne sürülmüştür.²⁰¹ Kadınlar açısından olumsuz bir algının kaynağı olan kirlilik tanımlamaları ve kadının izole edilmesi süreci hususunda, yeniden yapılandırmaya ihtiyaç duyulduğu hatta Tevrat'taki orijinal anlamına dönülmesi gerektiği yönünde görüşler mevcuttur. Yahudilik ve cinsiyet çalışmaları yapan akademisyen Susan Grossman, kadının regl kanaması süreci ile sürece sonradan eklenen katı kuralları bâtil ve ilkel olarak nitelendirmekte ve kadınların Yahudi topluluğunun eşit üyeleri arasına alınması gerektiğini belirtmektedir. Kadınlar açısından olumsuz bir damga niteliği taşıyan nidda dönemi tanımlamalarının ve kurallarının aksi yönünde kadına bakış açısının değişmesini ve regl döneminin, kadını ötekileştiren kurallar dizisine hapsetmesinden ziyade Tanrı'nın kadına yaratma potansiyelini bahşetmesinin bir tezahürü olduğunu ifade etmektedir. Regl kanaması olan bir kadını tanımlamak üzere kullanılan, safsızlık ve günahkârlık ile ilişkilendirilen nidda dönemine ve mikve ritüeline olan bakış açısının geleneğin eril yorumlarından arındırmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda periyodik regl kanaması ile düzensiz kanamaların ayrımının olduğunu ve bir anlamda mazeret kanaması statüsünün olduğunu ifade etmektedir. Zira kadını kirli addeden ve hem aile hayatının normalinden hem de kutsal alandan izole eden ana etmen Kutsal Kitap'ta doğrudan periyodik regl kanamasıyla ilgili olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla diğer ara kanamaların aynı hükümle sabit olmaması gerekmektedir. Bu anlamda regl kanaması gören kişi ile düzensiz kanaması olan zavahların ayırt edilmesini önermektedir. Kadının nidda döneminde eşinden doğrudan ve dolaylı bir şekilde tecrit edilmesinin, kutsal alan için geçerli olmadığını ifade etmektedir. Kutsal Kitap'taki mezkûr hükümlerin tapınak döneminde tapınağa odaklı bir şekilde aktarıldığını dolayısıyla tapınak artık mevcut olmadığından, işlevini kaybeden kurban kültü örneğindeki gibi,

²⁰⁰ Gallis Vinis, “Les lois de Taharat Michpaha ou la mitsva de Nidda et du Mikvé”, 02 Temmuz 2015.

²⁰¹ Grossman, “Mikveh and the Sanctity of Being Created Human”, 2021, 105.

nidda yasaklarının da kutsal alan ile ilgili olan hükümlerinin geçersiz olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda regl halindeki kadının kirliliği yayması, bireysel ya da toplu olarak ibadetten alıkonması sözgelimi sinagoga girmesi, Tevrat'a dokunması, okuması ya da başka surette dini vecibeleri yerine getirmesine ilişkin kısıtlamalara dair dini bir dayanak olmadığını ifade etmektedir. Levililer'de belirtildiği üzere regl kanaması olan kadının reglin başlangıcından itibaren yedinci günden sonra mikvede arınabilmesinin, Kutsal Kitap'ta net olarak belirtilen sürenin bu olduğu gerekçesiyle mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Bu süreyi aşkın kanamaların zavah olarak nitelendirilip mikveye dalmaya yahut ailevi ilişkilere normal şekilde devam etmeye engel olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte doğum sonrası yeni doğanın cinsiyetine göre farklılık gösteren süreler ile ilgili olarak asgari perhiz süresinin dikkate alınıp Kutsal Kitap'ta belirtilen ve erkek çocuk için bir hafta kız çocuk için ise iki haftalık yasaklılık süresinin baz alınarak fiziksel temas açısından herhangi bir perhiz gerektirmeksizin sadece cinsel münasebet açısından uyulması gereken bir kısıtlamayı ifade ettiğini savunmaktadır. Grossman'a göre eşleri dini anlamda başka kurallara zorlamak, Kutsal Kitap'ın iradesine müdahale etmek anlamına gelmektedir. Kadının kendini yeniden temasa hazır hissettiği zamanı beklemek, en uygun olanıdır. Kadının kanama süresinin kendisine bağlı olduğunu ve bunun denetiminin kendisinde olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bedikah, iç muayene, beyaz günler uygulamalarının takibi zaruri değildir. Kadınların takvimi kendine özgü ve genellikle muayyendir. Farklı kanamaları olan kadınlar, doktor desteği alıp bu doğrultuda bir rutin oluşturma imkânına sahiptir. Bir kadının regl kanamasına ilişkin nidda dönemi kuralları, kadının doğurganlığının etkilenebileceği durumlarda yeniden değerlendirilmeli ve esnetilmesi düşünülmelidir. Örneğin yumurtlama, kanamanın başlangıcından itibaren beşinci günde yahut yedinci günde gerçekleşebilir. Bu durumdaki kadınlara defaatle nidda dönemi kurallarına uymalarını, cinsel münasebetten kati surette uzak durmalarını yahut beyaz günler kaidesine uymalarını dayatmak, kadının doğurganlığını etkileyeceğinden Tevrat'ın neslin devamlılığı²⁰² kaidesine uymadığını belirtmektedir. Kutsal Kitap'tan ziyade rabbi geleneğin şekillendirdiği nidda dönemindeki eşler arası temas sınırlamaları ve yaptırımlarını

²⁰² Tekvin, 1:28.

ayırt etmek önem arz etmektedir. Cinselliği çağrıştırmayan dokunuşlar; el sıkma, sarılma, hastalık yahut cenaze sebebiyle destek olmak maksatlı teselli temasları günah olarak yahut bedel ödenmesi gereken davranışlar olarak telakki edilmesinin Tevrat'ın gayesini aştığını dile getirmektedir. Son olarak Grossman, nidda dönemini sürekli tetikte olunması gereken kurallar zincirinden kurtarıp, eşlerin kısa süreyle cinsellikten uzak, sevgi ve özlem ile evliliklerini güçlendirip daha sağlam bir birliktelik inşaa ettiği bir zaman dilimi olarak algılamının gerekliliğini savunmaktadır.²⁰³

Yapılan çalışmalarda Yahudi kadınların nidda dönemindeyken cinsel perhize ihtiyaç duyduklarından dolayı bu kısıtlamayı faydalı buldukları gözlemlenmiştir. Buna karşın cinsel anlam ima etmeyen temaslara yönelik yasakların katı olması sebebiyle hem periyodik regl döneminde hem de lohusa döneminde duygusal anlamda desteklenememenin eksikliğini hissettikleri ifade edilmiştir. Yahudi kadınlar yedi temiz günün gözetilmesi esnasında meydana gelen lekelerin durumunu bir hahama sormak zorunda olmanın, kendilerini eril bir otoritenin baskısı altında hissettirdiğini ve böylesi özel bir durumu yabancı bir insanla paylaşmanın verdiği rahatsızlığın kendileri hakkında en mahrem konuların ihlal edildiği hissine kapıldıklarını ifade etmiştir. Dini otorite temsilcilerinin kadınların bedenleri üzerindeki kontrolleri, içgüdüsel olarak kendilerini konforsuz hissetmelerine sebebiyet vermiştir.²⁰⁴ Kadının bedikah esnasında akıntısının ayrıntılarını dini otoritenin temsilcisi olan erkeklere sormasının zorunluluğunun, kadınların kendileriyle ilgili en mahrem konular hakkında hüküm verecek yetiye sahip olmadıklarından, bu hassas meseleyle ilgili hüküm merciinin erkekler olması gerektiği öne sürülmektedir.²⁰⁵

Yahudi geleneğinde regl kanaması olan kadının, Tevrat'a dokunmamak, Tanrı'nın adını ağzına almamak, sinagogdaki ibadetlere katılamamak ve kirli oldukları gerekçesiyle kutsal alandan dışlanması gerektiğine inanılmaktadır. Kadının Tanrı ile ilişkisine müdahaleyi içeren bu kısıtlama, hukuki değil gelenek kaynaklıdır. Aynı gelenek aslında menisi akan erkekler için söz konusu olan yasakları zaman içerisinde

²⁰³ Grossman, "Mikveh and the Sanctity of Being Created Human", 2021, 97-103.

²⁰⁴ Tova Hartman - Naomi Marmon, "Lived Regulations, Systemic Attributions: Menstrual Separation and Ritual Immersion in the Experience of Orthodox Jewish Women", *Gender and Society* 18/3 (2004): 395-400.

²⁰⁵ Cicurel, "The Rabbinate versus Israeli (Jewish) Women", 169.

geri plana atmasına karşın yasakların kadınlar hakkında olduğunu ve titizlikle devam ettirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Algı o kadar yerleşik hale gelmiştir ki bu yasaklar sadece erkekler tarafından değil kadınlar tarafından da savunulmuştur. Kutsal metinde regl dönemiyle ilgili bir dizi cinsel kurallar amacından saptırılarak, kutsal alana ve ordan sosyal hayata sıçramıştır. Bu durumda, kutsal alanın erkeklere has olduğu ve kadınların regl halindeyken kutsal alandan dışlanması gerektiği şeklinde bir algı oluşmuştur.²⁰⁶

Yahudi kadınların kirli olarak etiketlenmeleri ile ilgili olarak yapılan çalışmaların birinde kadınların psikolojik olarak kirli olma düşüncesi karşısında farklı şekillerde aksiyon aldıkları tespit edilmiştir. Nidda dönemini ve sürecin sonlanmasını ifade eden mikve ritüeli erkekler tarafından formüle edilmiş kirli kadınların, kirli oldukları düşüncesiyle başa çıkmanın üç yöntemi olduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki kadınların kirli etiketini göz ardı etmeleridir. İkincisi ise, olumlama yoluna gidip, her ay nidda dönemi sonrası mikvede arınmanın bir şans olduğunu ve kirlilik düşüncesinden ziyade arınarak kutsanma olanaklarının erkeklerden daha fazla olduğunu düşünerek bunun bir avantaj olduğunu düşünmeleridir. Sonucusu ise kadınların dayatıldığı anlamıyla kirli oldukları ve kirliliği bulaştırdıklarını kabul etmeleridir.²⁰⁷

Yahudi geleneğinde nidda dönemi kirliliği ve mikve ritüeli Yahudi erkek otoritesinin kalesidir. Kadın bedenindeki doğal bir döngüyü, Tanrı'nın iradesiyle yaratılmış olan kadının fitri hallerini, insandan, toplumdan ve kutsaldan dışlamak için bir araç olarak kullanan gelenek, hep varolan fakat günümüz dünyasında iyice belirginleşen kadın problemini daha karmaşık hale getirmektedir. Kadınlar, üzerlerine yapııştırılan kirlilik etiketini esas bağlamına dönüştürebilecek güce sahiptir. Kadınlar için erkeklerin dini haline gelen anlayışlara ilişkin uygulamaları reddetmek bir seçenektir. Bu, inancından vazgeçmek anlamına gelmemektedir. Bilakis bu reddediş cinsiyet hiyerarşisini temsil eden eril yorumların Tanrı iradesiymiş gibi dikte edilmesini kabul etmemektir. Geleneğin ve kültürün kadın açısından ötekileşme ve

²⁰⁶ Cohen, "Shaye J.D. Cohen, "Purity and Piety", 112-113.

²⁰⁷ Cicurel, "The Rabbinate versus Israeli (Jewish) Women", 182.

baskı aracı haline gelen dinsel yansımalarını hayatlarında ve bedenlerinde uygulamaları yahut yeniden anlamlandırmalarının kadınların tekelinde olduğu belirtilmiştir.²⁰⁸ Pratikte bir değişim yaratmak için evvela ideolojide bir değişim yaratmak gerekmektedir. Kadınlar asırlar önce başlatılan bu algıyı değiştirmek ve yeniden yorumlamak için gerekli motivasyona sahiptir. Kadının önce kendini kabullenmesi sonra da varoluşunun en az erkeklerinki kadar anlamlı ve değerli olduğunu benimsemesi, Yahudilik'in ilk dönemlerinden itibaren nidda dönemindeki kadınlara atfedilen kirlilik ve tehlike kavramlarını olumlu bir çerçeveye aktarmasıyla mümkün gözükmektedir.²⁰⁹

Yahudi geleneğinde kadının ve erkeğin gelenek tarafından dinsel kaynaklı oluşturulmuş statülerine paralel bir şekilde değer dağılımı yapılmıştır. Kadına yüklenen negatif algının sonucu olarak ortaya çıkan problemler, din ve gelenek kavramları titizlikle anlaşılamaması ve belirli noktalarda ayrımlarının yapılamamasından kaynaklanmıştır. Geçmişte ve günümüzde yaşam içerisinde her zaman belirgin bir şekilde varolan kadın problemi, din kökenli olmayıp ataerkil düşünce yapısının ürünü olan geleneğin bir handikabıdır.²¹⁰

²⁰⁸ Cicurel, "The Rabbinate versus Israeli (Jewish) Women", 187-188.

²⁰⁹ Medievalists.net, "Medieval Responsa Literature on Niddah: Perpetuations of Notions of Tumah", *Medievalists.net*, 29 Ocak 2012, <https://www.medievalists.net/2012/01/medieval-responsa-literature-on-niddah-perpetuations-of-notions-of-tumah/>.

²¹⁰ Musa Kaval, "İlahi Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi", *AkAdemik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 55 (01 Eylül 2016): 321.

SONUÇ

Yahudi geleneğinde kadının konumu ve statüsü tartışmalı bir konu olmuştur. Kadına bakışın biçimlenmesinde ve yaşam içerisinde kadının rollenmesinde geleneğin ve geleneği etkileyen faktörlerin kutsal metinlere dayandırılarak temellendirilmesi tartışmaların odağı olmuştur. Gelenek itibariyle kadının varlığının anlamlandırılması meselesi hassasiyet teşkil etmiştir. Zira kadının, din adamlarının yorumları sonucunda olumsuz bir algı ile karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Bilhassa kadının, fiziksel özellikleri itibariyle dini bağlamda temellendirilen negatif bakış açılarının bir yansıması olarak toplumda ikinci planda yer edindiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yahudi geleneğinde Kutsal Kitap'ta detaylandırılan yaratılış hikâyesi din adamları tarafından olumsuz bir eksende yorumlanmıştır. Buna ek olarak olumsuz şekilde tasvir edilen kadın emsaller baz alınarak genel bir kadın tanımlaması yapılmıştır. Yapılan bu tanımlama ile kadın portresi olumsuz bir çizgide vücut bulmuştur. Kadının aile ve ibadet hayatındaki rollerinin de bu algı etrafında şekillendiği görülmüştür. Aile hayatında kadının hak ve sorumluluk dengesi itibariyle dezavantajlı olması, ibadet hayatında ise kutsalla ilişkisinin sınırlandırılması bu algının sonuçlarındandır.

Gelişen talihsiz kadın anlayışının temelleri, üzerine yığılan suçlardan kaynaklı ödemesi gereken bedeller ile en başından erkekten ayrışan ve baş sorumlu aktör olarak okların kendisine çevrildiği yaratılış hikâyesine dayanmaktadır. Yahudi inancında kadının fitratını temsil eden regl kanaması ile alakalı kısıtlamalar mevcuttur. Kutsal Kitap'ta Havva'ya bir ceza olarak verilen regl kanaması, sonraki dönemlerde gelenek içerisinde yorumlanarak kadını aile içerisinde çeşitli kurallara ve kutsal alan ile ilişkisini sınırlayan bir realiteye dönüşmüştür. Nidda dönemi olarak ifade edilen bu döngüsel hal, olumsuzluğu çağrıştıran bir dönem olarak kodlanmıştır. Periyodik seyreden bu döngünün bir parçasını ifade eden regl dönemindeki kadın, ritüel anlamda kirli sayılmıştır. Kadının kirli addedilmesinin bir diğer sonucu, arınana kadar aile hayatından ve kutsal alandan izole edilmesi gerektiğidir. Yahudi kadının, bu kirlilikten etrafındakileri koruması ile arınması ekseninde, çeşitli katı kurallara tâbi kılındığı sonucuna varılmıştır.

Yahudi geleneğinde kutsal metinlerden çıkarılan yorumlar, kalıplaşmış bir kadın algısını oluşturmuştur. Gelenek içerisinde erkeğin mutlak güç sahibi olması, kadının da 'erkeğe görelilik' bir zeminde olması, diğer bir deyişle takdir görmesinin veya yerilmesinin erkeğin tekelinde olması inanılan Tanrı'nın da takdiri olarak telakki edilmiştir. Kutsal Kitap'ta övülen örnek kadın figürleri yahut Yahudi geleneğinde kadınların peygamberlik yapması gibi olumlu söylemler dahi yaratılış kıssasına dayandırılan yorumlar sonucu yerleşen olumsuz Yahudi kadın çizgisinin puntosunu değiştirememiştir.

Geleneğin yarattığı kadın profili, Tanrı'nın yarattığı kadın profilinin önüne geçmiştir. Öyle ki Yahudi geleneği, kadının kutsal ile ilişkisini kendi süzgecinden geçirmiş ve kadının önüne titizlikle uyması gereken katı kurallar dizini meydana getirerek, kadının Tanrı ile irtibatını dahi kısıtlama hakkını kendinde bulmuştur. Kadının bu çıkmazı, erkeğin kadın olarak yaratılmadığı için şükürünü dile getirdiği dualara yansımıştır. Din adamları tarafından oluşturulan bu algının neticesi olarak ibadet hayatında kadının rolünün azlığı, kadının boşanamaması, kocasının vefatı halinde kaynıyla evlenme zorunluluğu ve periyodik regl kanaması sebebiyle kirli ve kirleten bir kaynak sayılması sosyal yaşamın pratikleri haline gelmiştir.

Regl kanaması olan kadının ritüel anlamda kirli ve tehlikeli olması anlayışı aile hayatında kadın erkek ilişki üzerinde kadına uyulması oldukça zor kurallar dayatmıştır. Eşler arası katı temas kurallarının, üzerine düşünülmesi ve yeniden yapılandırılması gereken temel bir konu olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte kadın bedeninin fitri döngüsü üzerinden sınıfsal bir cinsiyet algısı inşa edilmiştir. Yahudi inancına göre Levililer temelli saflık ve kirlilik etrafında vücut bulan yasalar kadın açısından oldukça yıpratıcı olduğu görülmüştür. Yahudi bir kadının her ay düzenli olarak en az on iki günlük süreyle nidda dönemi kurallarına uyması, kocasıyla cinsel ilişkinin kısıtlanmasının yanı sıra fiziksel temasın neredeyse her türlüşünün yasaklanması ve bir dizi tedbirle sürekli kendini kontrol etme zorunluluğunun olması oldukça karmaşıktır. Bu süre zarfında kadının kirliliğin kaynağı olarak düşünülmesi kadının kutsal alan ile olan ilişkisine ket vurulması anlamını taşımaktadır. Bu çalışmada Yahudi geleneği etrafında şekillenen nidda yasalarının Yahudilik'te kadına genel bakış çerçevesinde algısal bir tahakküm ile esas bağlamından saptırıldığı ve

kadın açısından eziyete dönüştüğü sonucuna varılmıştır. Mezkur problemin ortadan kalkması, Yahudi geleneğinde kadına bakışın ve nidda yasalarının geleneğin eril yorumlarından arındırılarak kutsal kitabın odağı alınıp anlam orijinine yaklaşmasının esas alınmasıyla mümkün gözükmektedir.

Şekil 1: Şüpheli Zina Töreni (renklendirilmiş) Matthijs Havuzu, 1686-1727

Şekil 2: Çile, Ephrahim Moshe Lilien (detay) 1908. Wikimedia

Şekil 3: Sotah Ritüeli, Jan Luyken, 1703-1762 Rijksmuseum.nl

Şekil 4: Phillip Medhurst Picture Torah 608. Boşananmak İsteyen Bir Eş. Tesniye, 24:1. Philip De Vere'nin Elinde Bulunan Phillip Medhurst İncil Çizimleri Koleksiyonundan Bir Baskı, St. George's Court, Kidderminster, İngiltere.

Şekil 5: MS 4. Yüzyılın Sonları İle 5. Yüzyılın Başlarına Ait Olduğu Düşünülen Ostia Antica'da Bulunan Mikve

Şekil 6: İstanbul Şişli Sinagog’unda Bulunan Mikve Örneği

KAYNAKÇA

- Aksan (İslim), Saliha. *Yahudilikte Kadın Peygamberler*. Thesis, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2014.
- Aksel, Hesna Serra. “Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (30 Haziran 2021): 139-166.
- Akyol, Meryem Şahin. “Yahudi Geleneği Perspektifinden Kadının Ailedeki Statüsü”. *Dinler Tarihi* 1/2 (31 Ekim 2024): 273-294.
- Altinel, Tolga Savaş. “Miryam Peygamberin Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme”. *Dini Araştırmalar* 23/59 (15 Aralık 2020): 467-492.
- asher.websol@gmail.com. “The Niddah Status”. *yoatzot.org*. 20 Mart 2025. <https://www.yoatzot.org/the-niddah-status/>.
- Aydın, Hazan. “Aguna: Evliliğine Zincirlenmiş Kadın”. *Dinler Tarihi* 1/1 (30 Nisan 2024): 26-51.
- Bermúdez, Claudio A. Olguin. “La Menstruación Y El Estado Niddah En La Torah”.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi 3 Cilt Takım*. Gözlem Gazetecilik Basın Ve Yayın A.Ş., 2002.
- Cicurel, Inbal E. “The Rabbinate versus Israeli (Jewish) Women: The Mikvah as a Contested Domain”. *Nashim: A Journal of Jewish Women’s Studies & Gender Issues*. 3 (2000): 164-190.
- Cohen, Juliana. “Ritual Impurity in Judaism”.
- Cohen, Shaye J. D. “Purity and Piety: The Separation of Menstruants from the Sancta,” in Susan Grossman and Rivka Haut, eds., *Daughters of the King* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1992), 103-115”.
- Daşkın, Mustafa. *Yahudilik tarihinde kadın statüsünün değişen görünimleri*. Dokuz Eylül Üniversitesi, 2024.
- Dualı, Şir Muhammed. “Yahudi Kutsal Metinlerinde Olumsuz Kadın Algısı”. *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihi, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*. 2018. 305-328.
- Eroğlan, Fatih. “Yahudi Kutsal Metinleri Çerçevesinde Kadın /Woman in Jewish Scriptures”. *Her Dem Kadın*. 01 Ocak 2021.
- “Eve: Midrash and Aggadah”. *Jewish Women’s Archive*. Erişim: 21 Nisan 2025. <https://jwa.org/encyclopedia/article/eve-midrash-and-aggadah>.

- Göregen, Mustafa - Turan, Gönül. “Yahudilik’te Zina Suçunun Karşılığı Olan Recm’in İnsan Hayatı ve Ailenin Kutsallığı Bağlamında İncelenmesi”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (01 Temmuz 2018): 70-92.
- Grossman, Susan. “Mikveh and the Sanctity of Being Created Human”. *Hakol Kol Yaakov*. Ed. Robert A. Harris - Jonathan S. Milgram. 67-110. *The Joel Roth Jubilee Volume*. Brill, 2021.
- Haleva, Rav Naftali. *Pirke Avout*. Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 2004.
- Hartman, Tova - Marmon, Naomi. “Lived Regulations, Systemic Attributions: Menstrual Separation and Ritual Immersion in the Experience of Orthodox Jewish Women”. *Gender and Society* 18/3 (2004): 389-408.
- “HebrewBooks.org Sefer Detail: Mishnayoth -Taharoth -- Phillip Blackman”. Erişim: 25 Nisan 2025. <https://hebrewbooks.org/9673>.
- Hiçyılmaz, Muhammed İsmail. *Yahudilik’te Aile ve Kadın*. Thesis, Pamukkale Üniversitesi, 2023.
- Hiçyılmaz, Muhammed İsmail - Eşmeli, İsmet. “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı = Male-Dominate Understanding of Judaism”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2020): 72-87.
- “In the Bible, why is a woman unclean for twice as long after giving birth to a girl?” *Meet Me Where I Am*. 08 Ekim 2021. <https://whereiam.blog/2021/10/08/in-the-bible-why-is-a-woman-unclean-for-twice-as-long-after-giving-birth-to-a-girl/>.
- Işık, Ramazan. “Dini Sorumluluklar Bağlamında Kadının Statüsü”. *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sempozyum)*. 2012. 649-672.
- İcten, Erdinc. “Ketuba ve Aile İçi Sorumluluklar”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (25 Haziran 2020): 229-255.
- İcten, Erdinc. “Yahudilikte Ketuba”. *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 4/1 (29 Haziran 2018): 13-38.
- International, Taharat Hamishpachah. “Mikvah Facts - Mikvah.Org - Mivtza Taharas Hamishpacha”. Erişim: 13 Mayıs 2025. https://mikvah.org/article/mikvah_facts_.
- Johnston, Isobel-Marie. “Niddah As Index Of Jewish Sexuality: A Theoretical Foundation For An Anthropology Of Menstrual Rituals”. *Journal for Cultural and Religious Theory*. 01 Ocak 2022.
- Kadioğlu, Süheyla. *Bitmeyen Savaşım, Kadın Hareketleri Tarihi*. 1. baskı. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2001.

- “Karet | Encyclopedia.com”. Erişim: 09 Mayıs 2025.
<https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/karet>.
- “Karet: A Biblical Punishment”. *My Jewish Learning*. Erişim: 10 Mayıs 2025.
https://www.myjewishlearning.com/beliefs/Theology/Suffering_and_Evil/The_Problem/Reward_and_Punishment/Karet.shtml.
- Kaval, Musa. “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*. 55 (01 Eylül 2016): 306-324.
- Kurt, Ali Osman. “Yahudilikte Levirat Evlilik -Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar-”. *Journal of Turkish Studies* 11/Volume 11 Issue 17 (29 Ağustos 2024): 245-266.
- “Levirate Marriage: Yibbum and Chalitzah”. Erişim: 05 Mart 2025.
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/558049/jewish/Levirate-Marriage-Yibbum-and-Chalitzah.htm.
- Marienberg, Evyatar. “Niddah”. *The Cambridge Dictionary of Judaism and Jewish Culture* Edited by Judith R. Baskin, Cambridge University Press, Cambridge 2011, pp. 457-458.
- Marienberg, Evyatar. “Svante Lundgren: Review of Marienberg, “Niddah”. Lorsque Les Juifs Conceptualisent la Menstruation”, *Less Bless Letters*, Paris, 2003.
- Medievalists.net. “Medieval Responsa Literature on Niddah: Perpetuations of Notions of Tumah”. *Medievalists.net*. 29 Ocak 2012.
<https://www.medievalists.net/2012/01/medieval-responsa-literature-on-niddah-perpetuations-of-notions-of-tumah/>.
- Meiselman, M. *Esheth Hayil in Perspective: The Role of Women in Judaism*. 1974.
- “Mishneh Torah, Forbidden Intercourse 21”. Erişim: 09 Mayıs 2025.
https://www.sefaria.org/Mishneh_Torah,_Forbidden_Intercourse.21.
- “Niddah’ın Harchakot’u - Halachipedia”. Erişim: 09 Mayıs 2025.
https://halachipedia.com/index.php?title=Harchakot_of_Niddah.
- Rapoport, Tamar. “Ritual Impurity and Religious Discourse on Women and Nationality”. *Women's Studies International Forum*. 01 Ocak 1997.
- Rosenberg, Michael. “The Conflation of Purity and Prohibition: An Interpretation of Leviticus 18:19”. *The Harvard Theological Review* 107/4 (2014): 447-469.
- “Sebt”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 13 Mayıs 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/sebt--yahudilik>.

- Steinberg, Jonah. "From a 'Pot of Filth' to a 'Hedge of Roses' (And Back): Changing Theorizations of Menstruation in Judaism". *Journal of Feminist Studies in Religion* 13/2 (1997): 5-26.
- Şeker, Cihat. "Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. 44 (30 Aralık 2015): 247-271.
- Maurice Lamm. "Mikvah: Jewish Family Purity". Erişim: 13 Mayıs 2025. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/465166/jewish/Mikvah-Jewish-Family-Purity.htm.
- Tezokur, M. Hadi. "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi". *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sempozyum)*. 2012. 99-118.
- "The Sotah Ritual: Permitting a Jealous Husband to Remain with His Wife - TheTorah.com". Erişim: 11 Haziran 2025. <https://www.thetorah.com/article/the-sotah-ritual-permitting-a-jealous-husband-to-remain-with-his-wife>.
- Thiessen, Matthew. "Luke 2:22, Leviticus 12, and Parturient Impurity" 54 (2012): 16.
- Thiessen, Matthew. "The Legislation of Leviticus 12 in Light of Ancient Embryology". *Vetus Testamentum* 68/2 (2018): 297-319.
- Ünal, Asife. "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2017): 103-115.
- Ünal, Asife. *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik*. T.C. Kültür Bakanlığı, 1998.
- Vinis, Gallis. "Les Lois de Taharat Michpaha Ou La Mitsva de Nidda et Du Mikvé". 02 Temmuz 2015.
- Weisberg, Dvora E. *Levirate Marriage and the Family in Ancient Judaism*. Brandeis Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Whitekettle, Richard. "Leviticus 12 and the Israelite Woman: Ritual Process, Liminality and the Womb". *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 107/3 (01 Ocak 1995): 393-408.
- Yasdıman, Hakkı Ş. "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşısı Söylemler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (2002): 97-121.
- Yasdıman, Hakkı Şah. "Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (2002): 123-145.
- Yasdıman, Hakkı Şah. "Yahudi Dininde Ailenin Yeri ". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14 (2001): 241-266.

Yiğitoğlu, Mustafa. “Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi/Niddah ile İlgili Hususlar”. *EKEV Akademi Dergisi*. 2019.

Yitik, Ali İhsan - Çınar, Aynur - Arık, Durmuş - Aras, Ahmet - Kutlutürk, Cemil. “Semitik Dinlerde Algı ile Gerçeklik Arasında Kadın”. *Dinler Tarihi Yazıları -Prof. Dr. Mehmet Aydın’a Armağan-*. 2022. 119-141.

Zakovitch, Yair. *Jacob: Unexpected Patriarch*. Yale University Press, 2012.

